



Број 20. и 22.

САРАЈЕВО, октобар и новембар 1910.

Год. XXV.

Уредници: НИКОЛА Т. КАШИКОВИЋ

Др. ВЛАДИМИР ЂОРОВИЋ

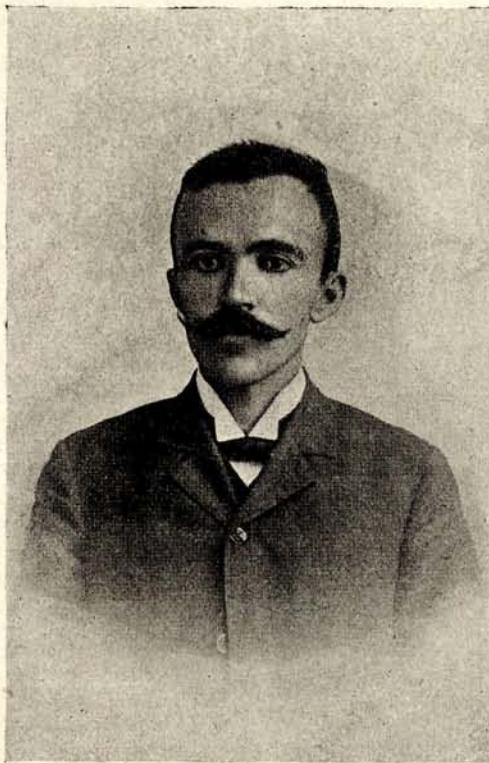
Редакциони одбор: Петар Коћић, Алекса Шантић, др. Милан Прелог, Јован Дучић, Димитрије Митриновић, Вељко Петровић, Марко Џар, Симо Ераковић, Милорад Павловић, Пера Талетов.

Стеван Самарџић.

I.

Стеван Самарџић рођен је 1877. године у Пљевљима, а од сасвим угледне породице Самарџића. Основну школу свршио је у Пљевљима. Године 1890. оставио је своја Пљевља и отишао у Биоград где је свршио и изву гимназију. По потреби сиромаштва у просветним радницима у својој отаџбини, Стеван Самарџић је морао тада ступити у алексиначку учитељску школу, коју је 1898. године свршио. Исте године буде постањен да предаје ручни рад у скопској гимназији, а наскоро постане учитељ у Новој Вароши. Ту је учитељевао три године, где је и писао прве своје приповијетке из народног живота.

Доцније, године 1901. по жељи општине у Пљевљима, а и по самој потреби Самарџић се поново врати у Пљевља где је неуморно радио на отварању српске гимназије. Ту је Самарџић остао као наставник скоро читаве двије године дана.



Пошље двогодишњега рада у гимназији као наставник, Самарџић постане управитељ српских основних школа у Пљевљима, све до године 1908. када је по својој жељи премештен опет за управитеља у Новој Вароши. Од 1902. до 1908. године, то је најплодније доба Самарџићевог књижевног рада. Послије проглашење уставности у нашој отаџбини, Самарџић је био увијек заузет народним пословима, играјући свуда јаку улогу као спреман човјек, одушевљен за све што је по нас добро.

Самарџић је свуда био представник наших просветних радника. Као учитељ-изасланик ишао је у Биоград на учитељске годишње скупштине; у Софију на конгрес учитеља; у Скопље на Срп. Народну Скупштину и т. д. Самарџић је свуда показивао своју способност као добар и вриједан Србин.

Промјеном старога режима у Туркој, као свима народима, тако и Србима, дата су

права на поједине установе и организације. Тако је постала и Епархијска Управа састављена од четири члана из цијеле државе. Један од тих чланова био је и покојни Самарџић у којој га је дужности и немилосна смрт затекла у 33. год.

Самарџић је преминуо у Новој Вароли и сахрањен је уз почаст многобројних изасланика из цијеле Старе Србије. Сама Рашко-призренска Митрополија издала је наредбу да се у цијелој епархији учине свечани парастоси младоме и рано преминулом нашем књижевнику — добром Србину Стевану Самарџићу.

Самарџић је био сарадник свих наших књижевних листова, „Дјела“, „Нове Искре“, „Бос. Виле“ и других.

Самарџић је са свим млад показивао особину књижевника.

Самарџић је био човјек лијепа типа, витких покрета, средњег раста, сухоњав и блијед, до крајности ћутљив и миран. Човјек без икаквих порока, које имају обично многи књижевници.

Сјећам се док сам био у Крушевцу, Биограду, Прагу, Самарџић ми је чешће писао и свако своје писмо завршавао је овим ријечима: „Полимче! без муке нема науке. Мање пиши а више читај“. Сјећам се. Вјечан ти спомен међу нама мој драги пријатељу и учитељу!

Пљевља.

Дим. Јефтовић.

II.

Српски народ налазећи се под разноликим политичким и државним управама и ако је кроз векове умео да чува своје националне одлике, имао је неједнаку судбину и она се видно испољује у културном развоју народа, а у првом реду у његовим уметничким и песничким производима. Док се под утицајем културног запада и талијанске уметности српска књижевност на јадранском Приморју увек велике развијала и цветала, дотле је у крајевима српским, који су била тако рећи ограђени од европске културе, владао мрак незнაња и непросвећености.

Културни и политички покрети новијега доба на Западу нашли су свога одјека у свима земљама, па и у нашој отоманској царевини. Међу првим посленицима и јавним раденицима на буђењу народне свести и стварању новога доба у српском народу, који живи у пределима Отоманског царства, може с правом доћи Стеван Самарџић. Он је управо претходник те епохе која је донела и културни и политички препорођај.

* * *

Како приповедач Стеван Самарџић има своју нарочиту физиономију. Ма да је његово приповедање наивно, где где и примитивно, има једну важну одлику искрено је и прожето родољубљем, љубављу према оним паћеницима чији живот описује.

Самарџић је рано отпочео своју књижевничку каријеру и исто тако брзо је завршио. За жаљење је

што га је смрт тако рано отргла од народа, коме је све своје умне и духовне моћи посветио и од књижевности, у којој је могао радом постићи лепе резултате. Он спада у ред оних што као авангарда иду напред да нагласе долазак нове епохе.

Самарџић је располагао добрим особинама једног приповедача и ма да се школовао и развијао даље од своје постојбине и народне средине, он је све своје особине сачувао, као и љубав за свој народ.

Несумњиво је, да он долази међу прве српске раденике јавне у новопробуђеној и препорођеној Турској. Врло је незнатац број јавних раденика из оних крајева који су изишти на глас са својим радом. И сви су они потражили шире поље за рад и културнију средину; Самарџић је једини остао у средини у којој је поникао и тамо је радио. Стога се с правом може сматрати за првога претходника новог времена за српску књижевност народа српског, који живи у Турској. А тај је живот суморан, тежак, јадан, горак, испуњен патњама и страдањима. Таленат младога Самарџића нашао се пред великим не написаним трагедијом читавог једног народа и из те велике народне трагедије Самарџић је умотрио неколике епизоде и њих је забележио. То су приповетке његове, записи једног осетљивог и болног срца, у коме су народне патње налазиле одјека и саучешћа. Живот Срба, које Самарџић описује у својим приповеткама, по свему је једноставан и тежак; он противе у сталном страховању и страдању и кроз сваки доживљај провођава тужна нота. Све приповетке овога рано преминулога приповедача само су бледа слика, или боље рећи регистар посвједневних патњи и страдања читавог једног народа, који жуди да га озари сунце слободе и просвећености.

У целини и у појединостима у свима приповеткама преовлађује суморна, боље рећи црна боја. Не треба се томе чудити: ако приповедач хоће да је веран природи и истини; ако не измишља, него прпе оно што му живот нуди, онда је појмљиво што су Самарџићеве приповетке једна народна јадиковка. Не само он, него сваки који тражи грађу у тим крајевима и у оном народу мора, хтео не хтео, износити црне и тамне стране живота, јер светлих и нема. Из дана у дан, кроз читаво детињство и целу младост очи су непрестано посматрале тужне слике и ухо је слушало само вапај, плач и — нарицање... Живећи у такој атмосфери није било ни могућно, нити би било морално и природно смејати се и веселити.

* * *

У приповеткама Стевана Самарџића изнесена је доста јасно слика једног народа, који се осећа у притењеном, потчињеном положају. То су слике из живота народа који стално стрепи за свој живот, народа, који ничим није заштићен и чији су дани испуњени патњама и одрицањем. Они много бројни уздаси, што их је Самарџић кроз своје приповетке

излио, јесу одјек оног силног страдања у коме цео народ вековима борави. Сузе што их је млади писац пролио сабране су у збирку приповедака, које и нама сузе из очију маме.

Као што је суморан и тежак живот народа, кји Самарџић еписује, тако су суморне и приче његове. Оне производе тежак и тужан утисак на читаоца. Улазећи у живот Срба овамошљих, читалац се осећа притешњен. Довољно је да се прочита једна приповетка његова, па се одмах добија приближна слика и о осталим; а све укупно јесу узвик једне болне душе, коју притискују јади свог народа. И као што се из већине Јанкових приповедака назире дивна Мачва, богата и питома, као што се види ведро небо и богат крај и народ, зелена ливада и дубок лес; као што се осећа чист планински ваздух, тако се из Самарџићевих приповедака види народ који пати и страда, виде се бесна лица господара и понижена и бедна лица робова. На једној страни се сјакте јатагани и дуге пушке а на другој су оборене очи и скрштене дуге; поглед који се виште не обраћа људима за помоћ, него Богу.

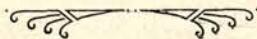
* * *

Све Самарџићеве приповетке сабране су у једну збирку. Њих има шест на број. У сваку је млади писац унео један део своје душе. Људи с којима је он долазио у додир и које је он описивао нису високо ни умно ни културно издигнути, а живот њихов је примитиван и стално изложен многобројним патњама. Свако је лице озбиљно, суморно, не памти човек кад је видео да је преко њега прелетео осмејах. „На раскошано огњиште“ враћа се мати с децом. И ситна деца, цептећи од зиме шапућу мајци „Оћемо тући, оћемо тући“. Има да се са сузама прашта од свог огњишта са исто таким сузама се враћа на пустро огњиште. Сличне овој су још „Плаха крв“ и „Мујага“. Њежношћу душевном и лепотом нарочито се одликује једна светла епизода из живота некога учитеља Јоле Соларовића, Сарајлије. „Нагао у шездесету годину али још увек чврст, држећ и свеж човек, увек ведра и румена лица, с поноситим, високо уздигнутим челим“. Он је једном читao шта говори о слободи познати борац Емилијан Кастелар; то га је толико одушевило да му пали воштаницу и жури против да га у параскосу помене. И отац прота, у великом входу диже молитву Богу: „усопшаго раба твојего Милију да помјанет Господ Бог“....

* * *

И ако је млад умро, Самарџић је оставио видна трага у српској приповетци. Доцнији писци могу бити и бољи и плоднији; али он ће бити први који је отворио своју душу свом народу и крвљу срца свог писао јаде његове. Књижевност српска, када буде регистровала доцније српске приповедаче новијега доба, мораће онај део, који буде говорио о књижевности и приповетци српској из времена препорођаја срп. народа у Турској почети светлим именом Стевана Самарџића. Солун.

М. Пљевљанин.



Гр. Божковић, Призрен.

Призренски Социјалист — професору Ристи Скакаљевићу. —



Екако пред Митров дан, — изненадно као печурка после кишне, изниче он у Презрену. Одавно беше некуд тумарно кроз бели свет попут свих оних који осећају да им је завичај мали за њихове напоре и снове, а људи глупи и заједљиви, па својим подмигивањем и жаочним пецањем коче туђу крепост на послу и крате крила свакоме полету. Будући, ваљада, уверен да је прилично одсуство учинило своје, он се појави готово нечујно и кад га кућа већ бејаше заборавила, он се ушуња у њу, преко срца се поздрави са својима и без галаме узе свој део од старијега брата, који се овом никако не надаше, иако га је пред светом често кроз плач помињао и говорио да би свеколико имање радо утрошио само кад би га могао пронаћи и довести назад...

И једнога дана чаршија се изненади при нови једнога дућана у Самарџијском Сокаку, врло живој улици која би могла бити многољудним проспектом кад и Призрен не би био голема и трошна паланка турска. Да је неко други ово учинио, не би се ни осетило, нити би ко марио осим зеленашких поверилаца. Али Јова Болпаче, научен у туђем свету, умеде некако одмах да своју радњу америчански рекламира. И то својом рођеном персоном. Чим дућанић мало поправи, снабде га стоком, колико за вид да је то трговачка радња, а не каква прљава одја с улице, у којој какав хоћа без цамије пише сељацима жалбе и хамајлије противу свакојаких невидовности, — он поче по ваздуги дан стајати на вратима и зивкати, како кога ваља, унутра.

Свету просто чудновато да човек буде изгубљен толико година, да се пронађе, па још да отвори и дућан. Он је навикао да сви људи расту и развијају се без икаквих изнимака онако, како је то сада старина укаљутила и завештала на беспоговорно извршивање. Други девелају, бивају калфе и пристави дуги низ година, удварају се овоме или

ономе што лежи на тисућама. За мало поверења на трговима у Призрену и Солуну, а овај Јова као из земље, па још отвара дућан, не тражећи ни од кога савета нити еснафске потпоре. Још његова појава. Стоји на улазу с уљудним осмехом, гологлав, што са свим није у реду, у дугом рединготу и белом прснику, дугасто извијених обрва и зашиљених дугачких бркова, сув и црномањаст.

Сви Призренци који су учили богословију или се користили њеном библиотеком, одмах видеше да веома личи на онога Дон-Кихота што је у издању Коларчеве Задужбине. Па им и чудно и смешно, и ћаволасто почеше дometати ово име, ради што су и у овој прилици одговорили једној од основних својих особина да згодно нађу поређење и духовито окарактеришу свакога онога ко хоће да пређе њихов аршин и калуп.

А он стоји на прагу и примамљује.

Зове официре чистим турским језиком, мами докторе са нешто францускога и професоре, уљудно клањајући се, рекао би са жељом — да овим паланчанима покаже савремени поклон... та, могли су се јадни људи већ одвићи... И ови почеше свртати сматрајући за дуг добре уљућености и културности у овом заглушју прићи човеку који посведнено њоси црни редингот и има тако цивилизовано обличје. Просто из страха.

Почеше пролазити и свртати и грађани. Наравно из задњих намера да виде што беда је ова бела врана белосветка. Али им опет беше мило кад слушаху његове маглавите приче како је у свету, како нема никаде оваке ћоротиње, но тамо не можеш да учиниш разлику између радника и трговца, јер ратар орући седи на плугу, чита новине и тера политику, а коњ вуче, и плуг сам оре. Као и свака маћина!.. И светина навали да долази као на крушац.

Једнога дана нађосмо и нас неколицина да после часова мало прошетамо. И непријатно штрепнујмо кад га спазисмо на вратима како се као какав извежбани лакај великашки дубоко сагиба:

— Клањам се, господо!.. Добар дан! Лепо вас, најљубазније вас молим, господо професори, да ми изволите уделит неколико тренутака вашега дра-а-гоценога времена... да изволите свратити, колико да се упознамо. Јер... овај, с образованим људима знате, чини част... верујте, најљубазније...

— Пхи, милост!.. узвикну наш опробани каваљер и готов да прсне у смех даде нам знак да пођемо за њим. Безброј поклона дочекиваше нас као да пролазимо кроз владарску дворану.

— Дакле да вам се прикажем: — Јова Болпаче, Призренец, бивши пролетариј, доскорапњи сарадник добро познатога вам Лапчевића, стални дописник Радничких Новина и референт Интернационале за Стару Србију и... садањи колонијални трговац овашњи.

Бојећи се да се после не бисмо смејали један другому, ми промрмљасмо кроза зубе по нешто врло неразговетно и поседасмо ко на столицу, ко на врећу, а ко на сандук.

— Знате, у неку руку и ја ћу вам бити сарадник, господо професори. Овај свет притисла је непрогледна тама, коју је може разагнати само школа. Ту су грађани потребни. Ево ја сам, дозволићете и због тога овамо дошао. Ја сматрам за своју обавезу да суграђанима мало отворим очи; да им покажем шта је то радник, капитал, труд, кооперација — једном речју: на каквим основима треба да се таложи наше друштво и овде, како треба учинити поделу рада, на који начин ваља еманциповати снагу, ову једру, савсим неистрошенну снагу овомашњу, од капитала...

— ... Да, да. Капитал и овде чини своје. Буржоазија влада и у Призрену. То ви боље знате од мене и ако не можете ништа да учините због својега деликатнога положаја... Но — биће времена да се вратимо на овај предмет, а сад да се, што рекли наши, упитамо за здравље.

Кроз дим од запаљених цигарета и врло пуст разговор, ми крадимице почесмо разгледати колонијалну трговину нашега блуднога сина. Са жута дувана на полици при земљи,

котара с маслинама, пасуљем и поморанџама; са скленица разних ракија и сокова, ћугума бозе и рђаве лимунаде, ми очима прећосмо на новину за призренске дућане — на декорације. У зачељу две профане слике. На једној историја двају трговаца са обавезним последицама њихова рада „за готове“ и „верзијом“ и, друга — како неки ужасно угојен фратар игра карте са још маснлом економском поред бурета кипарске црвенице. С десна и с лева беху повешане слике Бебелова, Марксове, Ласаљева и још неке друге чивутарије, која је по Германији ширила социјализам.

Саморадни домаћин нас опет опази приятно се осмехну, дође до предњега угла и покретом као да хоће да открије косовски споменик, подиже скорашињу, још мухама неурешену завесу:

— Молим, погледајте слику данашњега друштвенога уређења. А? Ви ово јамачно нисте видели?

И ми погледасмо његово Свјатоје Свјатих. Степенице у виду пирамиде које на леђима држи бедни пролетаријат, а по њима распоређени попови, буржоазија, бирократија, капиталисти, војска и на врху неки бркаљија на огромну коњу са исуканом сабљом, високим чизмама и остругачама.

— Овому свету треба отворити очи — поче он као да је циркусни приказивач: — јер је престало време попова и цркава. Не помажу сад молитве и бденија, чаролије и записи. А попови су то само и радили. До ста је! У место да у цркви слуша глупости плиткога попа Мике, боље је да наш младч првник узме Васу Пелагића, па изиђе у Бильбиљ-дере и Је ли тако, молићу лепо?..

Онако балкански, без икаква одговора, поустајасмо и пођосмо.

— Препоручујем се, господо. Не заборавите да смо упућени један на другога. Један за све, сви за једнога... И ви сте пролетери. Добрих цигарета, истинске „Метаксе“ из саме фабрике, сардина и других марината и саламуре — по најнижој цени. Само изволите. Чинићете ми част... Клањам се!

Готово загушени од смеха, појурисмо на поље један мимо другога и као бесомучни једва се заустависмо у Муратовој Берберници, где као по команди сви узвикнујемо: Социјалист!..

И старији Призренци, консервативни као Назарећани, убрзо видеше што враг је, те за сву речитост и теорије новога трговца, са задовољним презрењем, плаћаху јетким: „белосветски“ и „социјалист“, изговарајући ову реч тако да је после првога слога долазила само прва половина четвртога, те је увек испадала неуљудна реч.

Због цркве и вере он још брже дође у сукоб са својим братом, којему Призрен и не зна правога имена, но га увек називаше Јуруком. Настале права домаћа трагедија, у којој Јурук одиста бејаше јунак, потпuno несрећан са свога брата изметника, којега ћаво донесе у Призрен само тога ради да му срамоти род и дом и призове божје проклење. Задахнут простом праотачком вером, он га тихо саветоваше да се окане тих рђавих мисли, него да иде у цркву и затвара дућан првником. Али кад то не поможе, он почев свакога вечера све више и више подвикавати.

— У, антихрист, социјалист ниједан проклети! — Заносећи и стегнуту руку у песницу над братском главом.

— А ти клерикалац... — брањаше се Јова: — Будало!.. попови им завртели мозак... хеј, разбери се: они су увек у човечанству кочили прогрес...

— Прогрес?! Што ти је па тој, душа ти прогорела, бре безвернику ни један, Швабо погани!.. Јоп ће ни рекнеш жабе да једемо, змије... Бре...

— Клерикалац, глупи буржуја...

— Закамени, очи ти се избуљиле како у кукумавке, страм ни један! Враг ти године стућенисаја, зар цео свет да се смеје на нашу кућу... Доша човек научен: бре у Девич да те водимо, да ти свети Јанићије — да му имамо милост! — тури мало памет у ту пусту тикву, у тај дебели дупек твој... Што те ћавол донесе у наш град, што не цркну тамо где си научија теј ћаволске л'же... Тамо,

па да не те укопав како рисјанина, како миросана човека, но да градив шећер од твоје коске, е бре немиросан, ђавол да те понесе!.

Јова мртав од смеха једва проговараше:
— Чекај па ћеш видети да сам добро учи-
нио што дођох — кад Јурук још више скочи:

— Ђути да не те чује још ко. Враг ти твоје добро изеја! Тамо да си оставија твоју науку нову, а ми рахат да умремо како се родисмо, како рисјани..

— Како говеда — подругљиво упада со-
цијалист, подражавајући његову језику.

— У, католику ни један!

— Деде, деде...

— Протестан погани!

— Море носи те ђаво!

— У, протестан!.. Протестан!.. — Запе-
нушено најзад подвикне Јурук, мислећи да на свету ништа грђе од ове речи нема, уста-
је, бега у своју половину куће и ларма још по два часа, називљући у праведном бесу своју децу протестантима, католицима и со-
цијалистима.

А кад се по чаршији поче говорити само о Јовину социјализму, несрећни Јурук обра-
ти се поповима и општинарима за савет.
Шта да се ради? — говораше он — да се може без вере, нико је не би држао, нити цркве градио и попове звао и плаћао, осо-
бито сад на овај ћесатлук. И наши стари да су могли — распаљиваше се његова увре-
ђена ортодоксија — не би веру веровали, не би толике манастире подигли, да се и у пе-
сми пева.

И у прилог својим тврдњама Јурук би обично зажмурио, па би пред сваким попом одекламовао ону где је Немањино благо, го-
тов и да се заплаче, сећајући се како га је овој песми учио покојни Никола Мусулин—
Гомирац.

— Ете, и покојни старац Сима Јегума-
нов — продужаваше Јурук: — бија је у свет видеја повеће од овој наше куче, ама опет веру не превери, но чак из Русије испраћа-
ше ни за цркве звона, одежде и књиге, па најзад и сам дође, награди ни благословију да имаднемо учене попове, веру да верујемо,

а не како стока да смо и како Швабе... Ах жими Господ, ја ли ћу га дотерати у веру, ја ли ћу га убити како пцетиште!.. Зашто, овој чудо до сад од Призрен не беше... Со-
цијалист!.. Бог да чува, међер у свет свашто ће се нађе...

Сиромах Јурук и на овом се не заустави.
Поче још чешће долазити у цркву, палити више свећа и консултовати попа Тинка да ли има „од овој каква молитва ја ли запису-
вање“, па се најзад обрати и једном профе-
сору богословије, који беше скоро дошао из Русије, молећи га да дође његовој кући и својом науком победи и спасе грешника и срамотника.

Имућнији људи и трговци са злурад-
ством почеше примати Јурука и слушати ње-
гове жалопојке, веома задовољни што је Јова по њиховом, просто безумник који хоће Би-
стрицу да окрене натраг. Они се бојају неке памети и конкуренције, кад оно и цеп и мо-
зак празан код овога занешењака, који мами омладину, само да би се више код њега па-
зарило. И чим би Јурук устао и пошао низ Покривену Чаршију, срце би му се стезало од бола, јер преко трговачких ћепенака зу-
јале на рачун његова брата страхотно:

— Ј'к!

— Зелен...

— Избрисан, де!

— Море ударен...

— Анде, Бог ти помогао!

— Белосветски...

— Ле-е-ле!..

— Анатема га било! — Завршио би хади-Стојан, машући јерусалимским бројани-
цама, као да хоће од себе да одагна читаву хрпу невидовне сile.

Али се омладина, на прекор старијима, колебаше. Под утицајем својих двају друштава и онога што је на дохват прочитала, код ње се бејаше појавила нека полусвесна тежња за пре-
окретом. Она хоћаше новине, тајно као у сну, она жељаше да се више не живи као досле. И у добри час. Дошао човек сасвим нов, који непрестано збори нешто магловито, нешто високо, па му се каткад глас уздигне, реченице муњевито почну да шибају, обећава

се неко ново доба, а да је крајње време старо послати у недођин. Тада нови човек вели да на млађима свет остаје, и то их ђаволски по души голица; као тат у поноћи прокрада се он у њихово срце и почиње да га осваја унаточ свима одупирањима, поткрепљеним јаким потпорњачама јасне трезвости њихових отаца. Социјалисту неће да верују, али ето он опет збори паметно, некако лепо и намештено да би га и гладан халапљиво слушао, има на себи редингот и удвојени оковратник, лепо се клања и — уопште изгледа врло паметан и јак да каже то слатко очекивано ново... Не можеш да му се отрнеш: та паметнији је његов редингот од Симчета Мица са свима његовим лирама, кућама у магазима!

И ко зна шта би Призрену једнога дана свануло, да не беше огњених чувара старих појимања и предања, који као да ношају по ведро хладне Кркбунарске воде да је бухну на узврелу главицу свакога, кому се свидјаше помодни редингот колонијалнога трговца.

— Бре!?. Кажи ми ти такога што како покојни господин Сима отиде у свет и опет дође, ама с парама, а не како овај... хе... белосветски. Тој ми реци, па руку да ти целивам и ако си ми син — узвикиваху призренски патријарси свакога вечера, наређујући чељадима да се спава.

Омладина као на Херкуловој раскрсници. Чини јој се да старији из завидљивости претерују, да не трпе ништа напредније. Али кад ови осуше разлозима, протканим суром критиком инстиктне средине, она се осети као на трулу мосту који се страхотно нина; готова да се врати натраг. Заставде, па наје једним кораком ближе ка колонијалном трговцу, опет готова да стане на страну победника, дајбуди и не био то новатор.

— Социјалист!..

Ова глуха борба допре и до Јурука. Њему дође да се баши у Бистрицу, где је најхучнија, кад опази да је узвик социјалист готов да буде последњи. Осећајући да брата не може преварити, њега обузе велико безумље, нарочито кад виде да га од овог

може спasti још једини милостиви Господ. И он поче да му се моли као Јеврејин кад су га нападали Филистимци. Он тражаше од Бога да скине срам с његова дома, он му говораше да је немилостив кад трип да он, Јурук, који није службу никад прегрешио, који попу нема ни пет пара дуга, подноси оваку бруку ни крив ни дужан. У огорчењу он рече да ће свашта учинити, ако га Бог не узме под своје закриље.

Уосталом свашта би и могло бити да у Призрен не стиже једна вест, после чега се Јурук махнито прекрсти, прући испред домаће иконе и у сузама ускликну:

— Господе, аман ако си Господ!..

— — — — —
Призрен бејаше листом устао на ноге. Јуче се прочита у цркви депеша да ће данас овамо донети икону Мајке Божје из пећске патријаршије, која одатле није покретана има више од тридесет година. Она је велика народна светиња, о којој и пећске кујунџије, што се у старим годинама врло побожно моле Богу, умеју љаздан причати, како је ни мање ни више но трећа копија с оне знамените иконе Јеванђелиста Луке и сестра онима које су с истока послане у Цариград, на Атон и у Кијевску Русију. Опет понеки старији општинар пећки увераваће те да је ту икону Арсеније Црнојевић однео собом чак до Будима Града, па је отуд сама долетела у Патријаршију и три дана плакала. Сузе су јој капале као живу човеку. Тек пошто су се скupиле остале владике и зарекле се да ће је одселе чувати ту у Патријаршији, она је престала плакати и пристала да је унесу у цркву. Трагови од тих суза још се познају ...

Тога ради кадгод је народ осећао потребу јачега приближавања Богу и народним светињама, чудотворна икона у бисагама игумановим обилазила је крајеве наше. У данима великих беда — глада, поплаве, ињега насртјаја, море и осталих видовних и невидовних мука својих, народ је падао ничице пред њу и молио јој се простосрдачном вером. Она му је крепила ту веру, везивала га за патријаршијске светиње и соколила га на издржљи-

вост, а народ је приносио свој дар, с многом топлине и осећања.

Зато ова вест изненади и диге на ноге цео Призрен, јер кроз свет прође мисао да је дошло време да Мајка Божја помогне народу напаћену.

Радње и дућани се позатвараше. Црквене се порте широм отворише. Два младића из првих трговачких кућа испеше се на звонару и прихватише у...ета да на миг гласников ударе благовест, те да се светиња приличније дочека. У дворишту од вратница до црквених врата у два реда стоје ученици свих школа с наставницима, а иза њих гомиле запрудиле двориште. Све је у свечаном руху. По оближњим улицама друговерци и велике страже које одржавају ред. Прозори и чардаци суседних кућа буквально начичкани, особито девојкама којима није допуштено да отворено изиђу. Дошли и сељаци, те још више увећали призренско шаренило. Град оживео и добио неку тиху радосну боју, без ударања на утисак, торканствено празничну, спрску. Старци огрнули ћуркове, наслонили се на своје неизрађене лесковаке и дреноваке баш као израиљске старешине украй Синаја кад очекиваху глас божји. Они беху готови да се заплачу од радости што су доживели да се још једном поклоне Заштитници и рода сербскога крестоноснога. Они већ тихо-тихо шапућу акатист ове иконе, написан одавно-давно ту негде у Пећи или Призрену. Они су га напамет учили после часловца код добрих стarih даскала, који су им нарочиту пажњу скретали на икосе и кондаке... Један млађи професор стао и не можеш да га познапи: човек који зна цену оваквим стварима сав се узбиљио, утонуо у општи народни осећај, па му се по лицу разлила нека мила топлина и сав је срећан што сад на делу види шта значи кад наш човек узвикне „благо нама за нашу веру!..“ Редове и с једне и с друге стране пробијају и хоће да стану напред да виде икону, да јој се смерно поклоне. Гледаш читаво море светине како насрће на ове редове, кроз које има процесија да прође, као на бедеме, просто јуриша као прегладнела гомила на хле-

бац, који јој се добром не даје. Видиш крепку сељанку како лактовима гради себи пут и води за собом као восак жуто дете, да се дотакне до светиње. Мало пониже окунипе се нероткиње, хоће и оне напред, али им на лицу поред пуне вере у помоћ Мајке Божје видиш несрамежљиво двоумљење — да није грелно и срамотно ово што оне желе... Здраво и младо, болесно и старо, натрутно и богаљасто — све је нагрнуло напред, све јаче стеже редове, сва њихова осећања скупила се у једно опитте: да се за претрпљене муке и болове за ових тридесет година исплачу пред Мајком Божјом и помоле јој се да спасе, окрили, помогне...

Већ и свештенство у пуном облачењу изиђе баш на саму порту. Окружено је гором свећњака, рипида, застава, крстова и, на нашем истоку неизоставних фењера, зар да се обележи истоветан положај са временима римских катакомба... Црквењак Душко пири у кадионицу и видиш да овај положај не би променио ни за какво кајмекамско место и чисто се намешта према фотографском апарату, намештену на оближњем крову. И Јурук стао поред самога проте, ником поникао па не зна да ли да се радује или тужи.

— А брат ти није дошао? — рече му Душко црквењак.

— Није — одговори он мрачно и застићено.

— Брука!.. И католици су овде, а њега нема. Социјалист!..

— Што ћу ја сиромах! Мало пре сам пред њим капу скidaја како пред Богом, метанију сам му чинија како владици, а он не, па не. „У поповско позориште — јок!“ — вика. Готово да га убијем, али опет... Бог, он ако хоће.

Млађи и старији се загледаше. И док први мишљаху да је Јова разминуо и Јехудије и сваку веру, дотле други погледиваху на врата, чисто бојећи се да се он не превари и дође, пошто им данас рече да неће толико бити глуп.

Најзад, на окунану знојем коњу стиже гласник и каза да је светиња с пратњом близу. Свечана и нема — као тишина што

је — застаде. Звона забрујаше. Полиција поче да гради пут. Зачу се јак коњски топот, војвода Жујо, стари арнаутски јунак, зададе се, ѡипи с коња до саме порте, предаде га првом хандарму заједно с оружјем, па мирно стаде. Игуман, окружни црним калуђерима, такође одседе коња, маши се бисага, осени себе крстом, метну на врат епитрахиљ, побожно извади икону, раствори јој дрвени омотач и са јоп једним црнорисцем понесе је и застаде на челу свештенства. Као по некој тајанственој наредби, народ се сав опшtro љуљну попут големога вала, упре поглед на икону, обнажи главе, широким се крстом прекрсти и тисућним грлом запева:

— Радујсја заштитнице и спаситељнице рода Сербскаго крестоноснаго!

Јурук, који беше побожно упро очи на икону и кршћанше се, одједном задрхта од овога брујања, силно пребледе, очи му се замаглише, јоп једаред укочено погледа икону, па наже преко порте као бесомучан. А народ га спази, па јоп јаче, јоп душевније поче да пева:

— Пресвјатаја спаситељнице рода Сербскаго крестоноснаго, спаси нас!..

Свећњаци се подигоне, гомите се кренуше у цркву уз најјачи благовест, где се одмах отпоче акатист и молебан. Сводови Светога Ђорђа овако су забрујали само јоп једном кад је дошао први Србин митрополит...

Игуман на амвону, окружен великим бројем свештеника, већ свршаваше акатист, у којем се ређаше читава историја народа нашега и сва чуда Мајке Божје, везана за поједине догађаје и личности. Он с особитим нагласком изр цитова како су странци и неверници, видевши предивна чуда ове иконе, враћали се с вером, избављајући се од трекљатога неверија. Као вешт свештеник, он после овога изговори беседу, па пређе на последњи икос, који нарочито беше оставио, ради јачега утишка, да са њим заврши, кад стиже у цркву Јурук и застаде да чује игуманове речи, које га веома јако дирнуше:

— Агарјански отрок дерзну поругатисја свјатому образу твојему и абије силоју буреју поражен бист...

Јурук се као за себе осмехну, приђе к пангару, купи неколико великих свећа и нервно их привошти, па дође до балдахина, испод којега беше икона. Све упре очи на њега. По лицу му се бејаше расула нека безумна радост, она радост која долази само после победе најдубљим уверењем. Он се прући поред иконе, учини десетак меганија, па се управи, скрећи на груди руке и поче да је целива устима и целом побожно, фанатички. Онда опет учини неколико дубоких поклона, мало се измаче, мапи се руком под појас, извади платнени у виду цачића повчаник и метну на тас три дуката. Игуман беше застао, у цркви потпуна тишина. Све гледаше шта ради Јурук. А он се опет прекрсти, управи и запева:

— Радујсја спаситељнице и заштитнице рода Сербскаго крестоноснаго!

А народ бурпо прихвати осетивши да је извршено неко чудо. Затресоше се сводови, уздрхташе душе као да сам Бог кроз те високе сводове шануће народу о његовом општем спасењу...

Чим се из цркве изиђе, гомила окружи Јурука. Зајапурен, он победоносно застаде и поче:

— Браћо моја! Град ми се обрну око главе, магла ми удари на очи кад гу погледах икону и како народ пева. Све оставило дућане и куће; и жене и деца и професори и тешки еснафлије, а њега нема. Дође ми да пукнем како коштан на жар кад је. И брого дома да га убијем како куче, те да се прича после, те да људи туре памет у главу: и ако скијају по свету и ако приме многе науке, опет кад дођу у наш град да имав памет, а не да праве маскарадаце. Зашто, несмо ни ми стока што пасе траву. Елбете, сол смо и ми окусили... Брго у одају, узмем онај стари пиштолј, турих му јоп један куршум и — по њега у дућан. Кад тамо, а он седи како ђавол кад га је Господ налет учинија. Седи и плаче, жена кисела, како дете да му је умрело. Нешто ми ледну, љутина ме остави: брат ми је, викам, ђавол да га понесе. — Што ти је? — викам, а срце ми опет поче да удара тик-так, тик-так: — Што ти је, бре несрћ-

нику ни један? Он још повеће поче да плаче.
— „А зар социјалисти плачев, а? Зар они имав душу и слузе?“ — „Грешан сам, вика, несрећа ме пађе, леле што не те послушав! Текна ми, ама доцкан“ — и слuze све повеће и повеће, како капавица од стреју кад пува југ. — „Јуче ми од Феризовића дође једно буре шпирт 320 оке. Турих га у избу и јутрос му наградих славину. Кад пре отидох да узмем мало за шљивовицу, а оно славина плива — море се направило: 320 оке отишле како да несу ни биле. То чини 2240 гроша, лира сто. Ех, отиде ми сва сермија кукаца!“ — и још повећеплач. — „А нема Бог, нема свеци, нема вера, поповско позориште, а?“ „Има, вика, има“. — „Што не им помогне твој Васа Пелагић а? Тако ти и ваља. С вером пала нема. Нећеш икону да сретнеш, а? А једно дрво, један пањ да су понели из патријаршије ваљаја си да искочиш и гологлав да га целиваш. А не икону и ако си социјалист... Не ли виде?.. Одма у цркву!“ — рекох му и потрчаја сам овамо... Ете, браћо, Господ како Господ — ко може како он!...

Сутрадан покисло уђе у цркву и Јова Болпаче. Запали свеће, и метаниса пред иконом и даде свој дар. После затражи игумана и замоли га да дође с иконом његовој кући.

— Приложићу што је дао Бог — рече погледавши на брата Јурука, који своју православну радост беше добро поткрепио и чистом комовицом. Он победнички још једном узвикну:

— Господе, ти господуј, а солијалисти, ови напи кучићи овде нека лајев, нека лајев...

Битољ, 1908.



Азис Билаловић, Бриндизи (Италија).

Жеља.

Да л' још мислиши у плавој даљини
Драга моја, као прије на ме?
О, мени се о вечери чини
Твоје сузе да трептє из tame.

Утјеши се и не тугуј тако,
Севдах ће ти нахудити дану,
Јер и мени душо, није лако
Преко мора у Арабистану.

Ту сам везир, који господари
Вилајетом к'о три наше Босне,
Свега имам што ми срде мари,
Ал' су ипак моје очи росне.

Све бих дао — мој дилбере медан
И пашалук и сву славу своју:
За твој поглед и пољубац један
И за Босну, бабовину моју.



Анђелко З. Лазаревић-Горац, Премка.
Девојко, мори девојко...

Девојко, мори девојко,
Не кревај глава високо,
Не кити гради со цвеће!
Девојко, звездо озгора
Ај' да т' испрати до двора.
Ја кога*) тебе да види,
Срце то ми се искида.

Девојко, моја девојко,
Бидијо, златна јаблко,
Дојди кај мене до тука!
Али ме сакаш? Прозбори
Оти**) ме срце умори,
Пак кажи: доста ти зборев,
За тебе, душо, изгорев.

*) када.

**) јер.



Из Бајронових Јеврејских Мелодија.

По Јудиноме брегу.

По Јудиноме брегу газела мирно пасе
Зелену сочну траву к'о сребром орошеноу,
И пије из потока, што бесном хуком јури
И чудним шумом бруји низ оштуре, стрму стену,
И сав у пени белој у нему раван пада,
Слободна исто к'о да Израиљ и сад влада.

Кедрови на Ливану лелујају се, шуме,
И мирис топал и снажан у тамне стране дају,
Докле уз бесну хуку освештан Јордан тече,
Кроза њих дају сунце, а ноћу звезде сјају.

А овде, онде палма диже се осамљена,
Љубећи се са меким звезданим небом јужним,
Као у древно доба и сад с покојством истим,
Ко Жидов Јехове свога да није међу сужњим,
Као у древно доба, у свем је иста и сада,
Слободна исто ко да Израиљ тужни влада.

Само Жидов је бедни од тебе више далеко
Сионе Плачни, тужни; не слуша шум Јордана,
За тобом болан рида у низу суморних дана
Не свико да га тешти и жали овуд неко.
Прадедов прах где лежи, ту прах не лежи сина,
Ни једног од њих више не прима отаџбина!
Над Жидовима бедним клетва је од давнине:
Далеко од Сиона по туђем да свету блуди
И да не сазна шта су радости отаџбине.
Авај, како је тешко без деце родној груди!

Цариград. С енглеског: Спасоје Ј. Илић.



Тевфик Фикрет-беј.

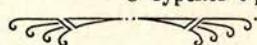
На гробљу.

Хиљаду болова, туга, које не знају људи,
Бутање једног гроба сваком показат' уме;
Оно је ко нека песма, којој се свако чуди.
Не чује ко је слуша; ко гледа тај разуме:
Бутање једног гроба страшан је, тужан јаук!...

Тишина вечита, нема, покрива гробље свако;
Тишина болова пуна, и пуна јаука, туге,
А сваки јаук овај, бол скаки, туга, лако
Мрачном светлошћу истине поучит' може друге:

Бутање једног гроба страшан је, тужан јаук!...
А ти човече, хладни кад видиш камен туди,
Немој да мислиш; „Нем је“ — и он зна да говори!...
Слушајући њега савеет почеће да се буди;
Само ће она сама разумет' шта он забори:

Бутање једног гроба страшан је, тужан јаук!...
Скопље. С турског Урош С. Ружичић.



Драгиша Боричић, Солун.

На Солунском пристаништу.*)

..... Кад стигох до Топхане окренем десно.
После неколико минута стигох на пристаниште. Тискајући се кроз гомиле посленика, удисао сам онај затушљиви ваздух, који се осећа на вратима великих магацина. Стадох на ћошак царинарнице. Погледах Једи Кулама. Изашао је из подземног подрума, а врата су се затворила. Били су тамни као ноћ, да те је онако лепог дана, чисто страх погледати на њих.

*) Читано у „Дојчину“, друштвни ћака српске солунске гимназије.

Вода је у заливу мирно почивала. Некако ти је мило гледати у дубину мора. Пирне по мало ветар, па зањише површину воде. Мали таласићи хитају, да запљусну скуне Маједоније, кроз чије се горе ори тужна запезка маједонских матера.

Занет нечим што нисам могао ни сам знати, чињаше ми се да је ско мене среће мирно. Од једанпут чух давно познату ми песму коју сам слушао од својих другова.

Поглед ми се заустави на светини, која правише велик број Маједонаца.

Напред ићаше један поп, па онда други људи све два и два. Одело им беше прашљиво. Лица тавна, а из очију им сија нека тужна сета. Највишу је пажњу на себе привлачио поп. Могао је имати до тридесет година. Црна му коса паља по раменима, а његово округласто лице покриваше брада до јагодица. Очи су му сијале као у орла, који се навикао лову по високим планинама. У њима се огледаше унутрашња срчаност и младићска жестина. На први поглед видиш човека пред собом, који би душманску сабљу за рез смео дохватити. Ну ни другови му не беху гори. То беше снага и здравље, које је маједонска гора својим слободним дахом надахнула.

Одмах се сетих куда ће ови несрћници. Они су сневали о слободи своје отаџбине. Додијали им пет вековни ланци. Тргли се из сна, али заман!... Место слободе, која им је лебдела пред очима, они се тако рећи у тренутку нађоше над понором, у коме виде себе смрвљене. Наде су им ишчезле, као варљиви снови. Све што могу сада учинити за отаџбину то је једино да за њом тужно уздахну, као деца за својом матером. Стражар се уклони са степеница, низ које се силази у чамац. Ја упро поглед па бројим. Кад и последњу двојицу пригнаше заптије, те седоше у чамац, ја чисто сам себи не веровах. Сто и педесет људи! Ој, жалосна Маједонијо!

Пошто се попеше на лађу, наста неко свечано затишје на пристаништу. Котва се диже. Лађа се крену, а с њеног се крова заорише топли звуци, каквих никада чуо нисам:

„Македонијо, ти, мајко мила,
Доста си суза и крви лила,
Ти имаш синој добри јунаци,
Кој' ће се бијат, кој' ће да гинат'
Слобода златна, да ти добијат!“

Са пристаништа се чује: „Да одите се здравје!“ Свет се поче разилазити, а песма се наставља:

„Клета проклета, да си, Европо,
Што само гледаш наши' те муке,
Секој ден гинат храбри јунаци,
Секој ден плакат несретни мајци.“

Отиште се лађа на пучину. Звуци су се чујали све мање. Раденици наставише рад, као да није ништа било. Ветар поче дувати, дижући прашину очи да истера. Облаци се почеше компати. Спрема се бура. Јата

галебова облећу око катарака. Хитар сам школи пре кишеве. Уз пут сам дисао тешко.

Уђох у ученицу и отворих прозор, чињаше ми се би ће ми лакше. Кшиша поче капати, а после пљусну као из суда. Облаци се наднеше над школу. Загуши од свуда, па чисто мркло. Од једанпут севну свећица, те ми очи заблешташе, а гром страховито груну.

Тутњава је хитала Олимпу, док не изумрије тамо у даљини... Ветар помамно звизну, и титрајући се замаглицом низ пучину, отвараше видик, где се кроз вале указиваше по које једро. Затворих прозор и умирих се. Но, и кроз чврсте зидове, кроз помамно звијђање ветра, па и из саме земље као да долажаху звуци:

„Клета проклета да си, Европо“, и потхватајући липчиће на дрвећу, потресајући душу истинитог Србина, хитали су да дуж Вардара, кроз кланице и врлети одјекну.

„С богом отаџбине!“



Зар. Р. Поповић, Београд.

После погреба*



Миленко Перић је механичар у Гњилану.

Механа неје у чаршији, где су и механи и дућани, већ у српском крају града, где је и кућа његова.

И сад стоји двокатница с чардаком и дивананом; испред ће куће је пространо двориште, а код врата од дворишта наслоњена је на зид једна зградица, која је, по намештају своме и ћепенцима, наликује на крчму. То је Миленкова механа.

Механа је ова преко дана без гостију; па зато Миленко седне на клупу и шије димије, митане, јелеке. Гостију има нешто у јутру: сврати који при пролазу на рад, да се „поткрепи“; већином увече, при повратку из чаршије или из поља; а највише уочи празника и у празничне дане.

Али данас који би прошао поред механе, видео би да су ћепенци на механи спуштени. Свако је знао зашто.

— Сиромах Миленко! — рекао би пролазник, кад би се с ким сусрео, и очима би на затворену механу.

Шта ћеш!... Бог рекао!... — одговорио би други, и слегао би раменима.

— Невоља, што му је ово трећа жена!

— Голема невоља! —

— А и не толико за њега, колико за оно јадно дете његово!

— Да је бар мушки!

— Ех, да је мушки — колај работа, него женско, женско!

Бог нека му је у помоћи!

— Само он једини!...

Миленкова је прва жена живела само неколико година. Млада као роса, ускоро је после порођаја венула, венула, тако само на ногама. Кад је друго дете родила, пала је у постельју. Оба детета је сахранила, па онда и она за њима отишla.

Миленко се затим, наврх године, по други пут оженио. Опет узео девојку, само не из онаке чорбачијске куће, као што му је била прва жена.

А лако му је било сад оженити се. Џубе од првених чохе, златом везено, остало је од прве жене. И антарија од кутније, везена. Обе су хаљине тако очуване, као да су сад од терзије. Само се под мишкама познаје да су ношene...

И друга је жена мало живела. И она је некако венула. Рекао би који: да је ухватила болест што је носила „постињске“ хаљине. А други би на то:

— Не, брате! Зар мало њих носи „постињско“, па никога ни глава да заболи! Толики Цигани и Циганке одевају се све „постињским“, а ено их какви су!... Неје зато, неје, него тако — писано. Бог рекао! Божја воља!...

Ипак кад се Миленко по трећи пут женио, Ванком, неје у венчане хаљине послao ни цубета ни антерије, већ правио само димије од лепе басме (цица) и митан од кутније. А по венчању облачила би она џубе о Божију и Велигдану и у другим свечаним приликама.

И Ванка умре. Не састави девету годину од венчања.

А Миленко се више не смеша женити. Не да закон. Како ће овако сам; шта ће с Босиљком, која је узела тек осму годину!...

У повратку с гробља, од оних неколико што бејаху с њим пошли, сваки би се опростио кад би до своје куће дошао, и Миленко само с једним пратиоцем стаде пред своја врата. И пратилац продужи пут; а Миленко сам уђе у двориште, ногом одгурну камен, којим су врата, широм отворена, била подупрта, и затвори их.

Сад тек осети да је сам, и ова самоћа тако паде на душу његову, као и мрак што се на земљу спусти.

У дворишту смотри иверје од тесаних дасака за ковчег његовој Ванци. Поред иверја је и метла. И он пажљиво обиђе то место, да не би згазио који иверчић, јер му се сваки чињаше ковчег у коме лежи његова Ванка.

— Дође ли, синко! — упита га баба — Дена, која је са суседом Синђом остала у кући да успреме и очисте иза мртваца, — упита жалостиво, и обе уздахнуше.

*¹ Једна глава из „Патника“, приповетке у рукопису,

— Дођох, — одговори Миленко, а глас му дошао некако ситан, таман, тужан.

— А где је Босиљка? — упита Синђа.

— Поведе је кума Кана, да код њих преноћи.

— Ако, ако; баш добро, одговорише обе и тужно махнуше главом.

— Ето ми, синко, божем уредисмо што — шта, — рече баба — Дена, — али знаш тако је: туђа кућа, а пуха — дао Бог — па неје човек као у својој кући. Само домаћица зна где је шта и где је чему место; само њена рука очисти и намести како ваља. Бог тако оставио, синако, Бог! — па опет уздахну...

Кад и суседе испрати, Миленко остале сам сам-цит. Попе се уз степенице и с диванане смотри кроз прозор светлост од кандила у соби. Кандило гори на месту где је Ванка издахнула.

У углу на диванани је на гомили душек с јорганиом и чаршавом — постеља на којој је Ванка лежала. Поврх постеље је јастук, на коме је Ванка издахнула. С тугом Миленко баци поглед на ону страну па се упути у собу.

Поред кандила је на поду и крчажић с водом. Слаба светлост од кандила не допире до јуклука и долапа, који у мраку остају. И иконостас је у по-лутами.

Мртва тишина... велике сенке на таванице и зидовима... светлуцање кандила доле на покровцу — испуни Миленка неком језом, неким чудним страхом, и он изиђе из себе.

Месечина је падала на чардак и осветљавала чардак и половину диванане. На светлости звој благој чини се као да је кућа опустела.

По сенци испод стреха обилази око куће Миленко, пре него ће лећи. Поред зида је изгужвано и бачено рубље неко; мало даље, један подерани јелек, преврнут крчаг, разбијена ћаса. Тугаљиво му беше да се код ових ствари задржава, већ прође и с друге стране уз степенице попе се на чардак. Поново уђе у собу, и брзо, не гледајући у кандило и зидове, отвори јуклук, зграби постељу, изнесе и спусти на чардак. Затим простре постељу, прекрети се и леже.

И ако је Миленко уморан, не може ока да склопи. Гледа у звездано небо, које као да је превучено танком, провидном сребрнастом светлошћу; затим и нехотично погледа у постељу у углу диванане, а светлуцање кандила кроз прозор као да је изнад главе његове мртве Ванке, опружене на томе месту.

Ноћна тишина. Све се одмара, све спава. Само се каткад зачује свираче попаца; из даљине допире лавеж, кукурејање.

Миленков се поглед заустави опет на оној постељи на диванани, на тајанственој светлости онога кандила из себе. У ушима му силно зуји, зуји; у грудима му срце јако бије.

Миленко зажмури. Мислима прелете у прошлост. Гледа Ванку у шареним димијама и везеном јелечету,

засуканих широких рукава од танке, беле кошуље, босих ногу у налунама, гледа је како спитно, ломећи снагу, пољујући се од јордана иде по дворишту. Кад би дошла до степеница, оставила би налуне, и боса би се пењала и ишла по диванани, чардаку и собама. Увек у послу, увек журећи. Ади нека би и у највећем послу била, кад би се он појавио, дочекала би га увек на ногама, с руком на прсама, а насмејана лица. Стаяла би тако, очекујући какву заповест његову, а спуштала би се тек кад би он сео. И нека је богзна колико љут дошао, ту би љутњу она као руком одагнала, и ако га неје ни дотакла руком. Кад јој се пожали како му је који ага закинуо што, или оглобио га, она ће рећи: »Бог ће накнадити!« Кад би јој казивао о каквој штети својој, она би рекла: „Нека, буди ти жив!“ Кад би с уздахом казивао страшовање своје, и она би уздахнула: »Бог је милостив!«; а кад би јој се похвалио чиме, и она би развукла усне своје: »Хвала Богу!... Ако би је упитао што, одговор би из очију њених читao; ако би јој што било непријатно, то би му поглед њен казивао. Сиромашица и сирота, очувана у туђој кући, удата из севапа, али у погледу њеном, на лицу њеном, у целом држању њеном беше нечега гospодског. За њу би рекле друге: као да је у харему расла!...

А ето прва му је жена била баш из чорбацијске куће: млада, лепа, али као да неје чорбацијска кћи... Друга жена... Тхе... јадница! Њено дugo боловање као да је једини спомен иза ње остао...

Опет се мисли вратише на Ванку... Он се жени њоме. Свадба је. Пуна кућа сватова. Све је весело. Коло се вије наједио дворишта. Свирају свирачи, лупају гочеви, уз писку зурли... Што ће свирка! што ће гочеви! — кад је он наједио да га свирка дочека само кад се враћао с венчања — тек да неје сасвим глуво. Ње ради, јер је девојка.. Али, гле, ово је сад права свадба, голема свадба!. Уз песму се полази на венчање... Кад у цркву — невесте нема! Стоји свештеник обучен у одежде, стоји кум и старојко с упаженим свећама — невесте нема! Очекују је, сви се окрећу и погледима је траже — али ње нема. Узне-мирење: шта је с њом, где је! Сад ће доћи... ево је, ево... праве јој пут..

— Дан, дан, дан!... — зачу се ударање у меканске ћепенке.

Миленко се трже. Баци поглед на постељу на диванани. Погледа у прозор: кандило утрнуло; из собе ни светлости, ни узгаха. Страшна јава!... Пуста кућа.. Понови се лупњава, и Миленко сиђе низ степенице у механу.

— Камо си, море механија? Успавао си се, — говори суварија, који спроводи сужње у Приштину. — Дај ми овде ракије! — и пружи стакло.

Кад Миленко испрати заптију, врати се натраг на чардак. Дизже постељу и однесе у собу.

У соби је још онај задах од свећа, тамњана, цвећа, задах што много подсећа на мртвача. Поред кандила је крчажић.

— Да ли је Ванка пила воде? — помисли Миленко, па уздахну, и постелју склони у јуклук.

У јуклуку нађе на рубље, хаљине и ствари Ванкине. Узе у руке јелече њено од црвене чохе; загледа га, загледа споља и изнутра. Где се спреда за-копчава, од затезања је извучена чоха и свилени гајтан, којим је јелече опточено. Поглади га руком. Чисто му замириса на њу, на снагу њену.

Остави јелече. Узе у руке димије њене.

Ово је она носила: — говори у себи Миленко, а погледом пређе димије од учкура до ногавица.

Разгрну минтац, погледа и опет остави.

Разгледа све што има у јуклуку. До сада неје никад ни завирпо тамо. Неје било ни потребно, кад је ту било око Ванкино, рука Ванкина.

Врати се у механу и стаде разметати по њој. Пође за што, па се замисли и стане: заборави шта је хтео и куда је пошао. Стоји и мисли, мисли, па заврти главом, уздахне и лено, тужно корача..

У том ето Босиљке на прагу: допратио је синчић кумов, који је пошао за школу. Кад спази оца, рукавом од кошуље покри очи своје и стаде плакати. Миленко јој приђе, ухвати је за руку и поче је тешити. Она се већмаражали и стаде викати.

— Нано!.. Нано моја!..

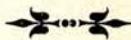
Отац је грли, љуби, умирује:

— Џути, ћути, дете моје!..

— Нано!.. Нано!.. — вришти Босиљка.

— Ходи тати своме, дете моје, ходи!..

И Миленку задрхташе усне, заиграше ноздрве, а из очију сузе полетеше да квасе влажне обрашчиће мале Босиљке, којој је јутрос прво јутро као сирочету без мајке, без њене слатке нане.



Урги С. Ружичић, Цариград.

Ација.

Звали су га Ацијом још момком. Бијаше онда једна повећа група јарана, па онако у другојењу изјецули један другом име: овоме Караба, ономе Сика, а њему, који је још и онда одрећ побожан био, и радо цркву походио, паде у част име Ација; име, на које се испрва лутио, али с којим се временом све већма мирно, па му на почињетку и омиљено. И сад, ако ко жели да му докаже да га више воли, или да му је бољи пријатељ, нека га Ацијом зовне.

Био је потомак старе куће Сарића, која је са свога нामа, а и вактиле газдалука била на далеко чу-

вена. Истина, кад Швабо дође, мала неста, ал остале нам и глас. Још и сад она пуста висока, и ако по-остарјела кућа, која се својом висином некако издвојила од своје околине, очито евједочи прошлост газде јој. Она је на два спрата, додуше са малтером на зиду негде отпученим, а негде подмијуреним, али ипак добро очувана. Доњи спрат куће озидан је до пола од камена, а од пола од непрекартаног ћерпича. Ту у зиду зјапе гломазна, па свод врата, која воде у једну огромну избетину; виште врата стоји углављена овећа, полуизлизана плоча са урезом: „Ован, дом, у, име, Бога, и, у, здравље, цара, сагради, раб, божин, Ђето, Сарић, са, синовима, љета, Господња, 1865, године, Срећно, било“.

Пред кућом је овеће, чисто, увијек пометено двориште, које ограђује постара, већ по гдје-гдје и отрула ограда. Баш под самим кућним прозорима један гранат јоргован и у дну двије-три лијепо поткриесале драче. Испод дворишта као море пространа башча; ту дуги редови до пола стабла окречених шљива; на дну башче једна граната крушка, под њом лијепо уређена Ацијина „софица“, а у њој клупа, гдје је Ација најчешће и најрадије сидио. Сио би он ту са каквим умашићеним чашловцем, или прастарим пеалтирем, па можда и по хиљадити пут, гигуџајући се на клуни, и скоро попијевајући чито увијек исте ставове, виште на памет него из књиге.

Па и иначе био је то за чудо миран старап. Са својим олињалим, но марљиво очишћеним дугачким капутом, који му је и леђа од хладноће чувао, а и закриљене чакшире прекривао; са својим плитким, до чланака „потинама“; фесом без кићанке и тек по дну умашићеним, испод кога су увијек вирили по читави бичеви ошишане, лијепо испичешљане и прогрушане косе, корачао је он тако лагано и одмјерено, као да с'чувао да не згијечи оно парче земље, на које стане.

Имао је овећу породицу: Стандара, — тако је ко од милости жену звао —, два сина и снахе и неколико унучади. Синови вриједне запатлије, рад им ишао добро, па су лијепо и живљели. Снахе га пазиле као мало воде на длани, а и он опет њих. Јест један пут нешто подозрио на млађу, кад му је једном изјутра ставила у каву једнако локума шећера, колико и себи; није хтио да се свађа, али је опет приговорио:

— Притури синко, притури!.. Ја стар зар, а ви млади, па и ви оћете кћ ја!..

На синове се погђекад жалио, а и то једино својој Стандари. Некако га нису много у раду питали; а и само понашање њихово и живот, нису му били пр вољи.

— Еј мој драгонику, — јадао би се он ће да чојек, болан не био, остане жив и читав међу њима, и њијовим напињањима; 'оће ти они јака и кошуља пеглањије'; па штапова, ко да им је деведесета, па не могу беж њија да кроче!.. Мој драгане... док ми бијасмо бећари, по десет се снаша доведи у јејним јеменијама и

у јејној шамалаци; а сад, шћела би свака по 'аљину у сваком мјесецу!... 'Оће да и' мијењају по времену, ко вук длаку. Лијепо ти, мој драгановићу, од 'нâка салтанета свијет изједенино!...

Са синовима се свега два пут у животу споречкао. Било је то баш о слави. Славили су Ђурђевдан, па синови хтјели да се у цркву однесе свијећа и коливо, а код куће мезет, па доста. Неће више оних софри од по десетак сујећа; веле: „изашло то из моде“.

— Шта?!.. Зар да ме пошокчите?!.. Јоок чо'че нема ти то тамо-амо.... светац је светац!.. Слави ко што су ти и стари славили, и ко што Бог миљује, ја никако. Ручак званицима, ручак апсовима, по коју пару фукари, у цркву панаџу и свијећу, па светац више и не тражи!.. — Аја, не слушају га они. Они раде, они зарађују, па урадили како су они хтјели.

— Е, славе ми драгановићу мој, не радујем јој се више ко да ми и није — Боже 'прости!.. — слава!.. — јадао се он пошље тога на синове.

Кад би му ко ушао у кућу на горњи спрат, и то најприје у себе до улице, па онда у себе, које у башчу гледају, нашао би се мало у неприлици: Не би смислио поуздано рећи да је у једној кући — у једној породици. Једне собе удесиле снахе по новом адету, док друге изгледају можда исто онако, како су изгледале прије десет година, а њих кријени Апија и његова Стандара. Оне снахинске собе није могао никако гледати, никад у њих ни завирити није. Чак, шта више има по компилку кућа, које боље познаје него ли ону половину, где су снахинске собе. Па и ово што су му снахе уредиле од скора је, а и то пошље дужег препирања и „са сила зора“. Апија се ушињао колико је могао да сачува кућу од „ове нове напасти“, али кад је пошље дуже свађе увидио, да неће моћи снахама и синовима ништа, тужно је уздахнуо: „Прође наше више!“ и пристао, на приједлог његове Стандаре, да преполове кућу па ко шта хоће нека ради у својој половини. Пристоје на ово, али доцније, чим би се десила каква несрећа, он не би пропустио прилику, а да не приговори:

— Ја!... Тако је то, кад се не влада по реду и божијем закону!..

..... Живот му је код куће био врло прост. За себе је изabraо једну најмању собицу — његову „ацепту“. Половину ове његове собице запремао је један гломазан, „домаћински“ душек, кога нису никад савијали ни дизали. Испред ониског и демирима испрепријеченог прозора, налази се једно овеће шиљте; за вратима мангала, а за њим два вјечита пуна ибрика за каву: кавењак и доливењак. Читав источни собни му зид запрема један велики, стари, буков иконолук; ту неке двокрилне, стародревне иконе. Пред иконама је дневи, ноћи, увијек тињало мафи кандиоце, а за њима обично задјевена по ћита увједијех јеремичака, зе-

ленкада, крницица — кад је чему вријеме. А већ да и не помињем оне зитине, тамјане и памуке испод Острога, из Дечана, чајничке чудотворице и свијетлог гроба Господњег!.... Више прозора је један омањи рафић са неколико пореданих и изврнутих тањира и чаша, од којих свака садржи: по можда двадесетогодишње ускршње јаје, лимун, натрулу сенабију, или „протокало“. Још на супротном зиду један чивилук, о једном клину увијек запета и увијек — празна кубура; поред мангала тањла и два три филџана допуњавали су сав намјештај. Кад би се каве „налипо“ (тако је говорио, поред тога што је каву одвећи радо пис) сио би ту код прозора, на већ сасвим угњечено, излизато шиљте, из чијих крајева већ одавно вире по читави праменови згњечене арендије, па се не би одатле макао за два три сата. Одатле, или би посматрао башчу, па ако што спази у нереду он то памти, па кад изађе тамо он поправља; или би спо па нетремице читало неке старе часловце и јеванђелија, направно, ни сам не разумијевајући много од тога.

А кад помисли да је већ доста разговарао с Богом, он онда ухвати карте, преврће, претура, разређује, игра се сам, увијек замисљајући противника. По читаве је сахате проводио са картама. У пошљедње вријеме научио је и своју Стандару да игра, па чим није заузета каквим послом, он је присиљава да и она игра с њим. Испрва су му синови гледали да га одуче од тога, па му један пут нису хтјели за дugo купити карте. Ну, он се за то вријеме кријо и помагао оним старим и ако расцвјетаним. Чудо, те се у кафани никад није карти поиграо!

Кад није у соби, он је у башчи. Обично би ту повео са собом и по које млађе унуче, па вјечито плијевећи, окопавајући, онђе придижући, овђе ишчуђавајући травке, проводио би по читаве сахате. Другом никоме није дао да се о башчи стара. Сам је, и ако стар, прекопавао, сам засијавао, сам сјеме остављао. И сад, када је као прави хришћанин почeo помиљати на смрт, једна му је од већих брига била: на коме ће башчу оставити!

Имао је и једну малу ману: волио је свукуда да завири, па што му се гођ не допадне, он то по свом укусу успрема, уздиже, дотјерије. Наравно, због овога би му снахе често по коју пеовку у вјетар испразниле; но он се на то није много освртао!.. Особито је много уздизао (чак и по улици!) листиће, избуџане и растурене из каквих црквених или обичних књига; па их је онда савијао, задијевао за појас, и Бог једини зна, шта је с њима радио!..

А чистунац је за причу. Тек видиш, разговара с тобом, а само руком одмахује по одијелу, вата међу прете, ако случајно нађе, по где који трун ја сламку, па баца ако хоћеш, и на тебе, само да се не налази на његовој хаљини. А већ због чистоће у кући му и међу женама је поникла изрека: „Чисто ко у Стева Адије“.

У вароши су га сви поштовали; једно због његова поријекла; а друго и због његове старости, озбиљности и доброте. Тек видиш иде он чаршијом, а људи чак иза рада дижу се с ћепенака, па га поздрављају и призывају на „муабет“. Ако он иде улицом, па су ту случајно дјела у игри, брже се склањају, уљудно се скопчавају, скидaju капе па му прилазе руци. А он их обично миљује по глави па смијешећи се пита по неког:

— Чи с' ти мали?..

— Ја... Рада Препуле... — просуло би дијете у њедра, замуцкујући и првенећи.

— Е, јеси ли Радов?!.. Да си му жив и срећан синко!..

По где кад би понио у цену и „ббба“ или локума шећера, па им дијелио, али је то чинио само о већим празницима. Жене, па и постарије, скромно би му прилазиле па љубиле руку, а он опет са сваком лијепо, за сваку нађе по коју лијепу ријеч. Господио се није ни мало. Са сваком ће се упитати, проговорити по коју; дати савјета, или утјешити. Жене су га цијениле и са његове учености, којом их је задивљавао. Треба ли некој богоугоднијој жени да зна кад је св. Петка, кад Огњена Марија, Вериге, или мученица Евдоксија, од кога ће то дознати боље и прије него од Ачије?! Иде он сокаком, а по где-која испадне иза врата, па га пошље поздрава пита:

— Ваља ли радити у петак пред Госпојину?

— То ти дијете, (све је женске тако звао) не умијем управо рећи по саглан... Оно... поп каже: „море се, Богу се молећи“, ама ја јопе ко велим немојте!.. Женска чељад ко женска; гријека пушна па и сеп тога не треба да радите; а оно сваки ти је петак, бива, груд часна кристова, па би и брез тога ваљало и празновати!..

А ко је у читавој нахији знао „метнути у грах“ или бацати и гледати у карте као он!.. Тек види треба некој постаријој жени да зна је ли прилик, да ће јој се шећер скоро удати, ја каквој млађој да види што ју је муж почeo занемаривати, ето ти је код Ачије, па ће ту сигурно наћи „дерту дермана“. И док по које снујђено, блиједо, увело и забринуто лице са нестриљењем чека, да му оно неколико грашики и карти каже судбу, он свечано узима грашике, па пошто већ и по трећи пут понови оно: „Оче ли то и то бити“; „оће ли дотични фаду Богу чинити“; пошто га већ и по трећи пут зекуне: „ручицом која га је садила“; „земљицом у којој је расто“ — разбацује, раздаваја, мијеша!.. Па тек пошље дужег миљења, дизања и спуштања обрва, и пошље неколико кроз нос пропуштенних: х. м. х. м., он готово расијано пропушта кроза зube, оно његово једва разумљиво: „мацован“, „носила“, „у кући је фала Богу“; „женска страна тежи“; „мушки страна настопила“... и т. д. Или кад размеће карте, па весело узвикне: „Ево, кец-мак, не море слагати бели“. А већ о некој погрешци, или о рђавом прорицању не може бити ни говора!..

А опет да ко протумачи снове као он, то бели нигђе нема. По вас дан он ти гледа трепетнике и рожђанике у неким његовим већ са свим искупусаним и вјечитим календарима, па треба ли коме да види: „Оће ли му син ја шећер бити срећни и дуговјечни“; или хоће ли година родити; хоће ли сунце помрачити; ја да неће који цар Јевропски умријети ето ти га, — коме другом? — до Ачији. А он дуго, дуго гледа па тек некако значајно, тајанствено шапуће: „Да“ или „Не“. Лодуне, све је ово држао за Богу неугодан посао, али га се опет није могао оправити. Тек ријеши се да то не ради више, али је опет непрестано налазио оправдања у оном његовом вјечитој једноликом изразу: „Што је севап, Бог прашта па и ако је гр'ота!“

Што се тиче грађана, живио је с њима „ко са својом ћеџом“; није он никад никоме рекао ни: „Прне су ти очи у глави“. А побожност је његова била оно због чега никоме ни на ум падало није да му се противи. А није Ачија био побожан само за то да му рекну други да је побожан човјек; нити се одвећ молио Богу с тога, као да је — Боже убрани!.. — одвећ грјешан. Већ, побожност је била нешто битно; нешто што се само по себи разумије за Ачију. Његова је побожност у исто вријеме била предмет сталног расправљања и препирања и жена и људи по чаршији. Изгледа да су се сви у пошљедње вријеме били сложили у томе, да му се у сну јавио св. Никола, па му рекао: „Стево, о Стево, не спавај, већ устани па се моли Богу, ако мислиш да ти добро буде напошљетку, јер само јоп мало фали па да се и Содом и Гомор отвори због 'вакога данашњега свијета“. Свијет је ово говорио, али Ачија није то дао ни поменути.

— Шај бре!... обреџнуо би се он на онога ко би му поменуо то, и питао га је ли истинा. — Како би се, болан не био, један светац — да му је слава и милос! — јавио је'ном грјешном чојеку, и то на данишњем земану?.. — Боже ти мене сакрили и сачувай!..

Колико је Ачија био побожан код куће јоп је побожнији био у цркви. Рано у недјељу, док је јоп сва вароши у дубоком сну, Ачија се већ чује у башчи како хода, кашљуца и „ферчи ушјев“. Онда полагано отвара врата, да не буди укућане, који јоп спавају, па као да га ко тјера трчи у цркву. Ту обично прочепа мало поред црквенијех врата, или ако је зима он уђе у мађупницу да се угрије; а чим дође свештеник, он онда с њим право у цркву. Џевати за пијевницом није знао, али је он за то „другу фајду Богу чинио“ — палио је свијеће и канџила по цркви! И ево већ девета година од како ревносно врши своју дужност. Радио је без паре и динара, једно с тога не би ли му Бог оставио „макар крајичак од онога свијета“, а друго што је с тим дао себи права да се назове слугом божијег олтара. За Ачију је била права страст „за по декике заглати све свијеће на цвијету више богородичина кола“. У тој својој светој дужности био је

пажљив као нико. Сваки час се осврће, гледа шта је мало у нереду, трчи и поправља. Кад је палио канџила, гледао је да свако подједнако очисти, једнак жижак стави, у свако наспе подједнако зитина, — чисто као бојећи се да се не замјери коме свецу.

Са ове његове исправности сви су га хвалили, а особито жене. Желили која да јој свијећа „саглан“ изгори, и да буде Богу севапнија, она се обраћа Ацији да је он однесе у запали чак горе пред дверима.

— До' год нам је Ације, ми се вла за нашу цркву ич не бојимо — тако би га хвалили постарији људи, његови вршњаци — до' год нам је он све ће нам бити паћ и у реду.

Са свјештеником је живио у љубави, а још један пут, кад је овај, немајући кад сам то да учини, дао Ацији нафору, да је он разда народу, е онда!.. Од онда Ација није пропустио прилику, а да га на сва уста не похвали.

— Ацице, моја десна руко, море ли се?! соколио би га свјештеник обично пред народом. А Ација расте, чисто се подмлађује:

— Море оче, у име Божје, и моћи ће се служити Богу опу и преславној царици Матери до кончина животи!.. (Радо је мијешао у говор и ријечи које је сретао при читању прквених књига, само да би тим доказао да је баш прави „полу-поп“.

У исто вријеме свјештеник је био оно лице, које се Ацији највећма допадало; јер ни њему се није никако допадао овај данашњи грешни свијет и „његове моде и напињања“; А већ да оставимо то што је и он као Ација носио ваздуз се „Сан матере божије, на гори Синајској“; што је он Ацију највећма „прибирао“; што ни на један стиманак није без њега отишao; што је још из ране младости добар друг био са њим. Ација ако није око куће он је сигурно код свјештеника; ту му је увијек било драго отићи, јер се ту није говорило о беспослицама, које данашњи свијет прича, већ се причало о божјим угодницима и ономе свијету. Ту је Ација — а где би и могао на другом мјесту — научио на памет страдања господња; плач блаженог Сисоја и друге таке богоугодне ствари.

Ну, деси се једном изненада да се разболи поп. Био нешто послом на селу, па га ухватила киша те назебо. Узалуд су били сви најпори Ацијини да га спасе болести; узалуд лијепа предказивања п карти и грашки; узалуд сви зејтини и денија; узалуд му је заљевао страву и гасио угљевље, а све то бојећи се „да није чеће нагазло“, — свјештеник умре!..

Ација је био кô сломљен послиje овога. Сад му више није остао нико с ким би бар по коју ономе свијету проговорио. Попа су сахранили; а Ација оста као суво дрво у планини, да пали свијеће у цркви гледа башчу, свађајући се по мало са снахама, очекујући „позив Гospодњи“, и жалећи се на „нови земан“.

Дим. Фртунић, Вучитрн. Мој отац*).

(Успомене из детињства).

Непонижена моја сирото.
Част ми је поздравити те!

Л. Костић.



По сам — причаше ми млади пријатељ и земљак — врло несташно дете и, једнога дана, о школском распусту, скучијмо се ја, Коља Тодоров, онај што је код нас живео, Џика Тонин, и пуно мојих и твојих другова, које си ти сигурно поборавио. Решимо се да играмо „качака“. Као најокретнијег и најдрскијег међу свима, мене одредише за „чауша“. Џика ме одликова, привезав ми, у троуглу, црвену мараму, што је још јутрос, нарочито за ову прилику, придиго од своје нане. Били смо безбрежни, неустрашиви и лаки. Цело нам је детињство било једна велика непрекидна игра; писмо осећали, ни видели злу страну живота, а догађаји су, са својим грозотама, неосетно, запли да нас пробуде из тог пријатног сна. По цео дан смо се играли, ношени неком витешком идејом, коју смо детињски, на свој начин, остваривали. Машта нам је живо радила и често пута нам замењивала ручак и вечеру. Колико пута смо се враћали кућама кrvavих глава, љуто завађени један с другим, да се, опет сутра састанемо и братски продужимо игру! А колико смо тек пута, заједнички, немилосрдно истукли понеко залутало Туре, које би нам, банувши у нашу махалу, дало илузiju „Црног Арапина“ из народних песама. После недељама нисмо смели ићи у чаршију, где би нас ова избијена Турад упоном озекивала пред дућанима својих родитеља, с каменицом у рукама и под заптитом својих старијих.

Тога дана играли смо најодушевљеније и запли смо били далеко ван вароши, чак тамо, знаш, до оних развалина. Волели смо инстинктивно, као што данас волимо свесно, те развалине, из којих неприметно избијаше дах прошлости; волели смо њихов мртви хлад, где заурла душа наших праједова беше побегла и ту се скаменила. Чинило нам се да ћемо у њима срести Обилића и у тој илузiji много нам је дан прошао, плашћећи једни друге. Тога дана смо, као што ти рекох, играли најодушевљеније. Имали смо да похватамо најопасније „качаке“, који су највише затали јада народу и који се обично, кријаху, по овим развалинама. Најопаснијег, Џем-Садрију, кога сам ја гонио, представљао ми је снажни Коља, који је имао обичај да се чак и зубима брани. Већ сам га био сустигао, оборио на земљу, клеко му на груди и, везујући га појасом, викао му да се преда, да не губи улудо главу, кад отуда, са самодржског пута, чух где ме неко зове;

* Одломак из повећег рада Борба

— Јово, Јово! Трчи, јадниче дома. Иди кажи аги²⁾ да долазе Арнаути!..

Другови престадоше са гоњењем и сви, сем мене, скочише на ноге и потрчаше, као опарени, к вароши. Као да им је ко довикнуо: „поплава, пожар!“ — побегаше они безобзирнице, опасујући се у трчању и вукући за собом полуобувену обућу. Пустих испод себе Кољу, који увреба ту прилику, те ми оте дрвену „мартинку“ и понова се с клицањем, одметну, сакривши се за један зид. Ја се окренух тамо откуд глас долази. Отуд, самодрежеким путем, који води из Лаба и са границе, угледах нашег комшију Бала-Поцу, где с трнокопом на рамену, журно гони свога натовареног коњића, што му га лане буд-зашто продаде мој отац.

— Бежте, несрећници, поклаће вас! Ево их близу. Има их сијасет; све с мартинкама! Иди јадниче, кажи аги!

Нисам га разумевао. Напротив, радовао сам се што ћу видети толике Арнауте, и то с мартинкама! Шта, ако су Арнаути!? Познавао сам их добро и увек сам се радовао кад дођу у посету код нас и оставе оружје пред кућом, које сам ја, док они, тамо горе, у великој соби егленишу с аром, прегледао и пробао. Знао сам их као јунаке по чувењу, а нарочито из приповедања нашег момка Салије. Кад би дошли, увек би их ословљао са оно мало арнаутског, што сам од Салије научио, питао се с њима као њихов вршњак, а они су се, заједно с оцем, слатко смејали и тапкали ме по рамену, тепајући:

— А, кује, тринбре! А, бири бабе!²⁾, и гледали су одушевљено, с осмехом, на оца. Па, затим, они су ми доносили поклоне, миловали ме својим црним, грубим шакама, шакама, што су као шапе у медведа, и звали к себи у госте, тамо горе, у планину „у качаке“. И ја сам им се увек обећавао, чим свршим школу.

Хтедох да их сачекам ту, али ме Коља, пошто се на глас Поцин, беше извукao као пацов из развалина, повуче за рукав, и ми инстинктивно потрчашмо у варош.

По улицама, куда смо пролазили, све се изменило. Ма да је пазарни дан, нема никог да прође. Свуда гробни тајац. Само се лупају, замандаљавају врата и тек видимо по неку узневерену, преплашену жену где хуче и, плачући, пита за своје дете:

— Куку Арнаути! Заклаће ми га! Црна ја, шта ћу, несрећница!

Ено, отуд, видимо Ђир-Јорграћа, магазацију; саплиће се о своје широке еспирске шалваре и кондуре му се, онако у брзоме ходу, на који није ћавикао, не-престано изивају. Затворио магазу, кључеве заборавио да мете под појас, него онако с њима маше у руци, и не примећује наше поздраве, дубоко скидање капе, како нас нови учитељ научио.

¹⁾ Тепање оцу. Тако деца на Косову зову своје оцеve.

²⁾ Гле јунака! Баш син очев!

По чаршији, куда сада пролазимо, видимо узневерена, преплашена лица у Турака. Неки брижно маше главом и хуче: „алах, алах!“ Нигде нашег Србина!

Дућани затворени; тек по неки, турске, полуотворен и из њега вири обријана лобања са болесним лицем и гледа неодређено, без свести. По кафанама збили се Турци и нешто ћућоре. Ено, и лудог Алијаше; стао пред кафаном и пророчки виче: — „Тако, тако вам треба! Ђаури ће да суде! Кољите, кољите све! Арнаути! Аферим Арнаути!“ А на то му нема одговора! Нико га не тера, нико га не грди. Свуда тишина и неки неми ужас. Над целом вароши као да се спустила нека гробна мора, нешто тешко, кобно.

Зaboravих да га дирај испуњен тајапетвеним страхом, заборавих на најсладу привилегију коју сам имао заједно са турском децом.

Тамо доле, из дубине чаршије, тамо где је „амам“ и „медреза“, чујем шкрипање и падање ћепенака. То се затварају последњи дућани. Затварају се брзо, с треском, не као обично. Дрхте људи, дрхте ствари, дрхте ћепенци што их дрхтаве руке спуштају и затварају. Трчећи упутисмо се нашој улици, тамо у Горњој махали код цркве. На старом „латинском гробљу“, које нам је успут, грицкају мирно два ќењића, сами, невезани, без чувара. Не паде нам ни на ум да их, тако нечуване, без „сајбије“¹⁾, појашемо као што смо то имали обичај, ја и Коља. Продужисмо пут кући. Већ сретасмо по неког до зuba наоружаног Арнаутина. Гле оног лепог, стаситог, мрког и препланулог лица, са брковима као у мого оца, оног што ми је пролетос донео свиралу од дреновог дрвета, коју је његов Садија за мене нарочито израдио и напашао. Ја му се загледам у лице, питам за здравље и куда ће, а он се и не осврће већ граби напред и окреће улицом која води у ћумату²⁾. Кроз побочна комшијска врата уђојмо у башту. Код куће, сестре, видећи ме с Кољом, загрлише ме и близнуше у плач. По црвеним очима, видело се да су целог дана пла-кале. Оне беху изгубиле наду да ћу се вратити; мислиле да су ме Арнаути негде на пољу заробили. Залуду их ја уверавам да мене Арнаути неће, да имам међу њима побратима, оног крупног, налик на нашег агу, што ми је летос донео свиралу и који ме воли као свога Садију. Оне непрестано плачу. Коља, чим дођојмо штуче некуда. Сигурно беше умакао горе у плевину³⁾ да сам без мене, једе крушке, што смо их пре неДЕЉУ дана, у пољу набрали и које је он, као вештак, нарочито прикрио у сламу, да би омекшао. Манух га се, јер ме вишне интересоваше шта се око мене догађа.

Доле, у дворишту, видим отац се са момком дао у посао: праве барикаду, бусију, и то баш према

¹⁾ без господара

²⁾ судница.

³⁾ зграда где се држи храна за стоку.

оном, оброњеном зиду. Горе, у велико соби, пред иконама, деда, са епитрахијем, чита молитве, а нана клекла, нешто шапуће и једнако љуби онај крстич на грудима.

Све ме ово испуни крајњом радознaloшћу, па чак и радошћу да видим нешто интересантно. Видим, сестре уздишу и плачу, мувaju се по кући, не знајући шта да раде, а мене то љути.

Сиђох доле к оцу. Он се дао у посао са момком, па мене и не примећује. Кад би готов, пошто намести неке лотре, чух га, где више за себе него ли момку рече:

„Есад могу доћи. Сви ћемо овако изгинути, ама нећу да напуштам кућу. А они ме из конака и онај из Приштине саветују да бежим, — па, окрепнувши се правце момку, као да се нечег живо присети:

— „А, дође ли оно моје магаре?“ — Па, пошто ме спази, приђе ми и упита благо:

— „А где си ти до сад?“ — и загрливши ме, подиже ме на своју висину и положи главу на своје груди.

— Види како се мој синак не боји! Ала си јунак! Тако, жи' ми Јоцо, не бој се; ага је ту! — И ја осетих како ми једна топла кап паде на лице. Беше у његовом изразу, у његовим очима нечег резигнираног, свечаног, као у человека који се припрема за смрт.

Тек сада осетих да се нека велика опасност спрема и да је наперена поглавито на нашу кућу, на муга оца. И ја, који дотле оцу, тако рећи, нисам добро ни загледао у лице, према коме нисам осећао никакву нежност, осетих сада силну љубав, љубав према родитељу који је у опасности и човеку који ту опасност мушки очекује.

С наврелим срцем и пуним очима суза, пригушујући започето јецање, не говорећи ништа, отргох му се из наручја и, тајном, прикривеном мишљу, одох на таван да потражим „самокрес“, што сам га добио о Божију од оца на дар. Дуго сам га тражио. Ко зна где су ми га сестре, још зимус, бациле, наљућене што сам, непажљиво пущајући, опрљио обрве једном дечку, нашем божаћном госту! По тавану, где је смештена разна гвожђарија са старим зарјалим оружјем, које ми упрља руке, не пађох га!

Загледах се у једну стару кубурлију са опалим кременом и премишљах како би било да њу понесем, кад тамо напољу, ваздух се проломи грозним звијдањем и халакањем.

....Ха!.. То су они, Арнаути! Врше напад. Скочих са тавана и са доксата, на чије прозоре појурих, видех, у сумраку, цео онај широки приштински друм како гамиже, кипти као мравињак и беласа се од велих фермена и плисова. Ено пролазе и стари камени мост и он одлеже под њиховим тешким брзим корацима!

Појурих доле у авлију. Отац се већ наместио иза бусије и вреба, а момак, са секиром у рукама, стао крај врата и прези. Већ пущају велика врата под ударцима кундака од мартинки, чује се псовка и грђња и осећа се да се веру уза зид; отац вреба и нишани, а ја стојим и бленем.

Ено помоли се на врху оброњеног зида бели плис¹⁾ и, мало по мало, уздижу се груди једног горостаса од человека. И, гле, тек што хтеде да се усправи на зиду, кад одовуд, с очеве стране, пуче и он се као врећа смандрља назад, не пустив ни гласа. Отац опали још једном, двапут, трипут . . . и чуше се тамо, с оне стране зида, ужасни узвици.

Отац и даље пуца, пуца и не осврће се. Слушајући пуцњаву, не чујем шта се ради око мене. Тек од једном иза леђа, неко ме гурну и ја падох. Претрчаше преко мене и ја тек тада, подигав се са земље, угледах пуну башту и авлију Арнаута. Гле, ушли дакле кроз капији, отуд с компијске, Јанкове стране. Оборених, спремних мартинки, са пеном и псовком на устима, устремише се на оца који их још не примећује.

— „Врани шкау! Муртат! По дô Србија кту меја пру²⁾ Као муњом ошинут, мој отац скочи, пушка му паде, и он већ беше у њиховим рукама.

— „Муртат, Муртат!“ — Дераху се они и пружаху своје канџе њему. Боже, ево их још! Препуна авлија. Око мене све гамиже. Гурају се, псују, не чује се ни један разговоран глас. Не могу да доспем до оца, него му, између људи, видим бледо лице и видим како се отима и објашњује са најближим.

Да ли из пијетета према негдашњем гостољубљу код наше куће или из јуначког осећања надмоћности према једном, самом, човеку, тек цела гомила само се дераше, држећи га за руке и леђа.

Дерали се, викали, уносили му се у лице и као тражили неко објашњење.

— „Муртат, муртат!“ Зар ти хоћеш Србију да доведеш?! . . . Ево, пристигоше и други. Једна чета прогура се ближе и, по њиховим очајним гласовима и нервозним гестовима, ја нагађах да саопштавају убијство свога друга, кога мој отац, онако, лако, посла на онај свет.

— „Бите шкау, бите шкау — дераху се они. Ска беса прашкау³⁾“ и отимаху секо ће пре доспети до муга оца.

Настаде пак-ена врева. Неки подигли пушке, наперили их и траже згодан положај, нишанећи на оца тако да не би погодили кога од својих другова.

Мој отац примети то и за тили час дохвати својим снажним рукама најближу двојицу и огради се њима. Настаде ужасна игра, кожа да се најежи човеку! Ја се, погнувши се, протурам између њихових

¹⁾ Капа, мала бела у Арнаута.

²⁾ Убијте неверника! Издајица! Хоће Србију овде да доведе.

³⁾ Убите неверника. Нема бесе за Србина,

ногу; гурају ме ногама и несвесно отурају. Не примећују ме, као и да нисам ту и сва се пажња сконцен- трисала на оца и његово држање. Спазих једног кос- матог, раздрљених груди, мрког и подмуклог израза, како окреће пушку, нишани и хоће да јој грлић протури између другова и да пуца на оца тамо к зиду. Као пантер скочих му на рамена и зарих своје нокте и зубе у његов голи, опаљени врат. Он се стресе, по- гледа у вис, чудећи се овој напасти, поче да креће раменима и збаци ме са себе, али пушку спусти и подиже руку к ранјаву врату. Промени се ситуација. Ено видим и Кольу. Он се дохватио пушке једног и отима је. Један ме постарији Арнаутин дох- вати достојанствено за уши и, заједно са Колјом, обе- ручке, онако како би потерао јарад у тородгурну нас на страну и повика једном да нас причува.

А горе, у кући, на којој су споља Арнаутин врата затворили, прави лом. Сестре ми у глас кукају, наричу већ и меле за помоћ. Нана, очева мајка, већ промуклим гласом, грди Арнауте и својим слабим, смежураним рукама дрма шипкама од прозора и хоће да пође у помоћ своме сину, моме оцу. Деда сад разбашурене косе, већ излудео од бола, смеје се, страшно, сатански се смеје и, па Арнаутском језику, виче по имениу неке познанике:

„ — Зар т'ко, Јашар, зар тако Шабане? Срам вас било! Зар је то мушки, зар тако мучите једног человека? Што не свршите одмах? Не смете, да, не смете! Он је бољи јунак од вас...“ и речи му се изгубе у страшно смејање, које личи на грактање гаврана.

Арнаути постићени ћуте, а деда, као лав у кавезу, крстари по соби и страшно се, језовито смеје. Ја заплаках очајно, горко.

Отац, још једнако у гомили, блед, иссрпен при последњим моћима, држи у кобном загрљају двојицу и они се непрестано отимају. Мене држи један млади Арнаутин, стегао ме да једва дишем. Колју стегао други за врат и он само кука и моли: „аман, аман!“

Ево једна друга гомила. Издвоји се, подиже пушке и гура на страну остале. Четворица се издвојише, прогураше се с муком и упутише се опу. Гомила се разреди. Двојица ухватише оца за руке, а друга двојица,ничице, као оно ћад се ми деца свађамо са одраслијим од себе, обесише му се о ноге. Хоће тако да га исправе и да га разапну на зид од амбара. Њих тројица, што су помагала оној четворици, нагло се издвојише и брзо нанишанише пушке, да би магновено ухватили тај очев положај. Срце ми се стеже, престаде да куца; писнух као змија у процепу... Чујем оно шклоцање мартинки, од кога се крв леди човеку у жилама... Тишина... а одозго, из соба, допире само оно ледено, језовито дедине грактање.

Очекујем пуцањ, онај страшни, ужасни пуцањ, — стрељање мог јуначког, мог племенитог оца, кога сви тако цене, кога сви тако боле. На мањи се створи његова слика; онако висок, леп, на своме хату,

праћен очима од свију, с дивљењем од свију. Тишина... Један тренут — вечност! Но, шта се нећкају, шта оклевавају?! Нишане, али се боје да не погоде неког од својих другова, што тамо уз амбар, држе мога оца и који се превијају од снажног отимања мога оца. Очекују моменат кад ће га они, иссрпљеног и збуњеног брзо напустити, а ови да увребају то и да одмах опале плутун...

И тада, мој отац, мој лепи, мој витешки отац, кога нисам никад чуо да моли, коме нисам никад чуо да глас задрхти, чух како очајним, промукајим гласом повика:

— О, Доч, дор јом тон!¹⁾

— Мос тут, Живко! Кту јом. Мос тут, побратим²⁾.

И, као неким чудом, из једне гомиле, што је лотле само сеира на ове голготске муке, мало подаље у страну, издвоји се витки, средовечни Арнаутин и, спремне пушке, стави се између оца и нишанџија.

— Мос тут, побратим! Кту јом! Његови другови, њих двадесет на броју, исто тако спремних пушака, притрчеше му брао, и пушке се, с обе стране, укрстише.

Потпуно иссрпен, под самртном грозом, пао сам, и као из неке бескрајне даљине, слушао сам паклену ларму, прекидану грозним узвицима:

— Ту јом муртат!³⁾

Као кроз сан осетио сам даље како ме нечије руке подигоше и понеше и како ладно, самртничко лице окваси киша топлих суза.



Ристо М. Скакаљевић, Призрен.

Призренски трг за српскога времена.



ри су, трговачка друма, којима су трговци са Приморја највише прорадали у унутрашњост српских земаља. Један од најважнијих и најкраћих, који је спајао Косово, центар српске културе и државног живота са такође културним и густо насељеним зетским Приморјем, био је друм, који је полазио са ушћа Бојане и Дрима и ишао преко Скадра, Призрена, Н. Брда, Врања и Софије. На њему беху најзначнија места, тргови и градови. Он је био у вези са мајданским трговачким путевима, са босанским и цариградским друмом, и многим другим. Благодарећи томе што се налазио на једном од најглавнијих пут-

¹⁾ О, Доче, у твојим сам рукама.

²⁾ Не бој се, Живко! овде сам. Небој се побратиме!

³⁾ Све сами издајници!

ва, којим је највише ишла српска трговина у средњем веку, и на разкросници других важних друмова, Призрен се још врло рано могао да подигне и да постане знаменитим тргом у српској земљи.

Да Призрен постане знатно трговачко место много је деспринело и то, што му је околина била густо насељена и веома богата, како се види из Хрисовуља српских владалаца гојединим манастирима, нарочито из Хрисовуља Арханђеловачке и Дечанске. Пространо и питомо Подримље било је покривено њивама и виноградима, које су вредне руке меропашке обраћивале, а на оближњој Шари и њеним огранцима пасла су многа стада. Цар Душан приложио је манастиру св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену преко 60 села меропаша, 17 катуна влашких и арбанашких, и многе винограде, а највећи део свега овога налазио се у призренској ослободи.

Поред земљорадње, сточарства и виноградарства становништво из околине Призрена бавило се и другим привредним гранама, као воћарством и свиларством. И иначе се из споменика види, да је у призренској околини било у изобиљу свега онога, што се у то доба из Србије извозило, сем метала, а све то учинило је да трговина у Призрену постане врло жива.

По томе што у Призрену и лазимо г. 1346. две католичке цркве које су могле постојати само за стране трговце, понајвише Дубровчане, можемо судити да је у Призрену трговина почела да цвета много пре овога времена, још у XIII. веку. Због тога, можда, краљ Милутин и подиза у њему дрор и наређује да то чини и његова властела.

Вредност Призрена као трговачког места нарочито је порасла за владе два последња Немањића, који су се у њему често бавили, те је у трговачком погледу Призрен уживао и оне користи, које једно место има од сталног бављења владаочева у њему.

Сем сталног трга у Призрену било је и повремених тргова, т. зв. панађура. У својој повељи епископској цркви у Призрену краљ Дечански каже: „и поставих панађур да се збира м-еца септ. 8. дана“. Душан даје манастиру Хилендару, поред осталога, и трг у Призрену пред празник св. Николе, а за тргове пред Спасов-дан и Арханђелов-дан наређује да се збирају за Арханђеловачки манастир. Трговачки саобраћај у старој српској држави био је тако уређен, да је само на извесним местима било слободно страни еспап продавати. Царина се није наплаћивала при прелазу преко границе, већ онде где се што од еспапа и прода. И кад у повељама сагођи да је томе и томе дат тај и тај трг, ваља разумети да му је дат царински приход, који се на дотичном тргу добије!

Као по целој ондашњој Србији, и у Призрену је трговина била у главноме у рукама Дубровчана; али је у њему било трговаца и из других приморских градова, нарочито Млечића. Цар Урош у једној повељи

од 10. јан. 1356. г. допушта Дубровчанима и Млечићима да могу слободно да иду у Земљу Српску и у Призрен.

Не зна се време када су Дубровчани почели да долазе у Призрен, али је то, свакако, морало бити доста рано. У њему је за Душанове владе била једна од главних дубровачких колонија. Год. 1346. веће одлучи, да се између дубровачких трговаца, који у Призрену тргују, избере један, који ће се као консул бринути о њиховим трговачким интересима.

За запштицу своје колоније у Призрену Дубровчани су преко својих посланика тражили од Душана да им дада на чување призренску акрополу. Ова акропола као да је била на оном месту, на коме се налази данашња тврђава (каљаја), коју је „на место разореног Душановог града“ подигао Рустем паша Ротуловић.

Поред страних трговаца у Призрену је било и трговаца домородаца. Год. 1361. прекину се трговина између Дубровника и Урошеве државе, те Дубровчани ухапсе неке призренске трговце, који су се том приликом затекли у њихову граду, и конфискују им еспап, за који велико веће реши да се прода. На заузимање неког Марка, који је с Призренцем Богданом Ђорђевићем дошао у Дубровник као посланик цара Уроша да изјави Дубровчане и кнеза Војислава Вожиновића, ови трговци буду пуштени, а 13. новембра исте године веће умољених реши, да се ствари и трговине оних из Призрена, које беху задржане у Дубровнику, врате онима чије су. После долaska Урошевих изасланика види се, где велико веће доноси одлуку, да трговци из Призрена могу слободно да трагују у Дубровнику.

Поред трговаца у Призрену је било и занатлија, који су се бавили разним занатима, као што се види из споменика, нарочито Арханђеловачке хрисовуље. Ту вам је било грнчара, бојација, златара и др. Стари је живот људе одвајао у појединачне гомилице. Радници различитих заната по варошима искупљали су се не само по случају, него и по укусу времена. Тако је било и са занатлијама и занатима у Призрену. Призренске су се занатлије тога времена скупљале у засебне улице, што видимо, само много реће, и данас. Такве су улице и своје име добијале по занату који је у њима заступљен био. По именима неких данашњих улица можемо са великим вероватноћом сазнати и за имена неких улица у средњевековном Призрену. Тако н. пр. данашњем Житном пазару, који се још од старине помиње, и садашњој Папаз-чаршији, биће да име долази још из онога доба, када се на Житном пазару, као и ово данас, продавала храна, а на Папаз-чаршији разне црквене и свештеничке ствари. Из тога, су доба, само, разуме се, превод на турски и имена данашњој Сарачани и Демирџије. Да је то тако, најбољи нам је доказ то, што се и Демирџије и Сарачана помињу и у завештању Куклибеговом од г. 1537.

дакле само на 80 год. после пада Призрена, а за то се време старо стање, бар у овом погледу, није могло изменити. У потврду овога мишљења да кажемо, да се у непосредној близини данашње Папаз-чаршије налазе неколике цркве. Ту је црква Св. Ђорђа, ту Св. Никола, ту опет други Св. Никола, у данашњем месту Дечанском а некадашњој кући Виће Митумевића, ту, најзад, латинска црква, подигнута на развалинама нашег св. Лимитрија. Па шта је природније него мислити, да се чаршија у којој су продаване црквене и свештеничке ствари налази у крају у коме је било највише цркава, а такав је крај и био данашња Папаз-чаршија, по нашем Попов-трг средњевековног Призрена, јер су све пomenute цркве постојале и у то доба.

Поред трговаца и занатлија у Призрену је било, како се из споменика види, и таких становника, који су се бавили земљорадњом, обрађујући имања у непосредној околини варошкој, у атару варошком, како би се данас рекло. Разуме се, да је поред трговаца, занатлија и земљорадника у Призрену било доста и властеле, нарочито када су у њему владари живели, што је, такође, влатно припомогло јачању трговине.

Од како је под краљем Урошем дефинитивно дошао у српске руке, Призрен је, упоредо са напредовањем Србије, и сам стално напредовао, добијајући све већу и већу важност, док није за највеће славе и величине тадашње Србије постао најзначајнијом варошши у држави и престоницом Душановом. А када после смрти овога цара Србија поче опадати, тада Призрен поче да губи своју важност, не само у политичком, него и у трговачком погледу, тако да се г. 1433. помиње као напуштено тржиште.



Глиша Елезовић Скопље Нешто о јањевском дијалекту.

Пре пет година ради прикупљања грађе за изучавање језика српског становништва што живи између Лаба и Ибра, обишао сам западни део Косова, нека места у Дреници и Дукађину до Пећи. Утврђујући североисточну границу тога дијалекта, свратио сам и у Јањево и за време од само 3—4 дана, колико сам се могао у њему задржати, ја сам покушао да забележим главније особине његова говора.

Јањевски говор припада групи српских екавских дијалеката — што се ипак у говору Јањеваца могу чути каткад и облици као: смјје се (3. sg. praes.), ўмрије, (3. sg. praes.), па чак и трјје (три) има се приписати утицају католичких фратара, учитеља и црквених књига. Јањево је, као и остала католичка насеља у Ст. Србији, благодејанац аустро-угарске

пропаганде, која им шаље и свештенике и учитеље који су или пореклом из крајева где се не говори источни дијалекат наш или су јекавски дијалекат у школи учили.

И ако се Јањевци као добри римокатолици брижљиво чувају да ишта имају заједничког са својом православном браћом која их ода свуда опасују, ипак је нико нису могли сачувати од њихова утицаја и јањевски дијалекат у ствари и не представља ишта особито, напротив, свима својим особинама је истоветан са дијалектом Срба, који живе источно од Лаба и Дренице до Шара и Скопске Прне Горе.

У фонетици овога говора опажа се наклоност за лабијализацију самогласника. Отуда имамо место:

а—о: кокѣ (како), кохо они што се чинију, кокѣ? кокѣ?

а—у: түко ти ббга!

о—а: канак (конак).

у—о: оброч (обруч).

о—у: гул ёма.

Реч турског порекла која се у другим нашим дијалектима изговара Фериш овде сам је забележио: Фа^ераш, ма да је и Турци изговарају Фараш. Јањевци имају једно особито є, које сам чуо и у говору Срба источног Косова, то је є, ако се сме рећи, некако рачвасто и у првом делу има нешто на ирационално и, а у другом делу чује се є али знатно отвореније него наше обично є:

Б ё е р на (Бернард), С ё ё ба (Себастијан), л ѕ е т о, н ѕ ё ма, из л ѕ е г н е, д ѕ љ е т е, у з ѕ љ ё ј а г и у ѕ љ о л о г у . гул ѕ љ ё ма, п ѕ љ е т а .

е — у речи секира чује се више налик на и: ѕ љ ѕ кира.

Овај говор сачувао је на многим местима и по углас:

отѣц, малѣцко, тѣј брѣг и др.

Само у речи ноћѣс као да имамо ъ реда є.

л (вокално л) дало је као и у осталим дијалектима нашим у. Само у две-три речи забележио сам предаз л у лу:

Слѣнце, слѣза, слунчиглећ и, ако овамо иде, жљұна. Иначе: стұба, мұч, тұлан и др.

Као у моравском тако и у овом дијалекту part. pret. на л у мушки роду у једнини са крајњим самогласником од основе замењено је са: аја, еја, ијамиа part. и на а, а само овде-онде се јавља по који на о.

Примери:

викѣја, кажуваја, донѣја, јѣја, седѣја, тѣја, бїја, небїја.

Поред:

дїга се, дѡша, отїша.

По свој прилици под утицајем оваквих примера створила се у језику могућност да се у друкчијим поимевима јави предаз ел у еја:

бëја (бео), цëја (цео), вëсеја (весео), Бëја-
град (Београд),

дëја (део), темëја (темељ).

Па ипак ј на крају речи и на крају слога, обично не прелази у о и примера као вол, дол, кёлце, има колико се год хоће.

Што се тиче осталих сугласника, Јањевци их изговарају као и други Срби, скоро без икакве разлике. У по неким речима, тамо где други наш дијалекти имају з у Јањеву се чује С:

Сёфа (Јосиф), ће да осёбе и др.

Иначе и у овом говору, како је то у обичају и у другим нашим дијалектима, из групе вљ испада в: испраљен.

Исто то бива са в из групе ство: госпосто.

Т на крају речи које се завршују сугласничким групама, ст, шт не чује се: лис, кос.

И у јањевском дијалекту осећа се наклоност за замену звучних сугласника на крају речи муклим:

дўп, крф, ако мож (можеш), дїк се.

Акценат у јањевском дијалекту.

Овај говор има још само неке заостатке од наших акцената. Сасвим је без трага изгубио дужине како заакценатске тако и оне предакценатске.

По месту где се акценат сачувао, представља говор старијег типа но што је његов сусед западно-косовски.

Акценат крајњих отворених, некад кратко акцентованих слогова и овде је пренесен, а само у аер. у 1 л. sg. и још неким ређим случајевима није [се помицао.

дођб, ја ти каза, пођб, наложб, наћб, испратб, га ја, бајагб седђа, какб? Али и: како и какб.

Сви отворени дуги слогови, и крајњи затворени било дуги или кратки, сачували су акценту старо место изузев померања које се извршило још у заједничко-српском језику:

талас, дукат, кисмет, пород, ћутек, отац, отец, ербап, камаш, ајдук, конак, јастек, токмак.

Из овога што је овде речено о акценту јањевског дијалекта, лако је увидети да од четири штокавска акцента још се могу чути само " и ^ па они нису увек изразити, јер је јањевски акценат поприлично изгубио квантитет и у великој мери постао експираторан.

Има безброј примера као што су:

Васа, по сјуду, на врата, дан, свёт, зйдање, коваче, моје мајке мајка, посечи (imperat.).

Па ипак ^ није сасвим ишчезао. У примерима које ћу овде навести сасвим је добро сачуван:

ако донесё [бог, ће се седи, снесё, саберё, да се ковё, да узнём да се закопча, да ми мањка, пометё, ће да осёбе, ће га оберёш, да га однесёш, да ми изберёш, плетё,

горђ, осечёш, чинију, да навраним, познава се, све praes. и

8 грбши, козом би ордили, по села (loc plur. Бирна, Борольин (брдо код Јањева), 30 пбла (наопона), по лбјзу, тако у оббр, даде ни цар, брёг, камење, Дёјко, широк, стремењац (део на колима), сајне, (саоне), одамни о тобе (ето овде), стареј, сётија се, слубице.

Иако се по свој прилици сада у Јањеву могу чути све ове речи и са полу дужином и без дужине, ипак пада у очи да се дужина најчешће и најизразитије очувала у praes. неких глагола у којих је акценат на крају.

Није ми јасно откуда, али свакојако неће бити случајно што сам забележио дужину у овим примерима, где јој никако није место:

У Црногору, работу, (ac. sg), стоку, 2 гдине, гдину, 100 гдине, пред Бога, дечу, брате (v. sg.), још повише добро, работаш (2 sg. praes.).

* * *

Промена имена доста добро је очувана, ма да је и сувише широка употреба асс. који често замењује све које падеже. Иначе деклинација је јањевског дијалекта готово истоветна као и осталог косовског становништва, ако није и развијенија. Нарочито пада у очи правилна употреба vocat. у именица као: враже, думо (domine), брате и др.

Ове особине и још неке друге међу којима иде и осећање за поређење придева као стареј и сл. место постар, па онај ^ у praes. глагола са акцентом на крају, становништво око Јањева из сел: Сушице, Гуштерице, Грачанице па и из саме Приштине схватило их је као специфичне одлуке јањевског дијалекта, и кад упитате људе из тих села у чему се разликује јањевски говор од њихова, одговарају да Јањевци говоре „по дебело, као Вучитрици“.

Синтакса овог дијалекта ретрпила је највише утицај моравског дијалекта. Овом су утицају Јањевци морали подлећи не само због близине њихове са Моравцима, него и због једне нарочите околности. Због верске подвојености, Јањевци не одржавају никакве везе, са својим суседима и браћом православне вере, него са својим једноверцима из гиланског Карадага и Призrena. У Јањеву има врло много женскиња доведена из католичких села Карадага и Призrena и нема сумње оно није било без утицаја на јањевски говор нарочито кад је реч о потпадању његову под утицај моравски. Том се утицају свакако мора приписати појав да се у овом говору често perfect. глаголи упоребљавају imperf., аог. место imperf. и обратно:

у зёу ми кућу, што се вртёше (3 pl.).

Исто тако и намерне реченице без да:

кашеми бидне добар

ће га убијем,

Не ћуте пѣкњем,
немога га нађем.
У Скопљу, 11. окт. 1910.



Петар Лешњаревић, Скопље. —
**Просветне прилике
Срба у Турској.** —

Постепено или стално, српски народ се културно развија у Турској Царевини. Ко би упоредио просветне прилике овога дела српскога народа од претридесет година садашњим, увидео би да је на том пољу учињен огроман корак. И даничега другог нема, да наше културно стање довољно би било да поврати и обезбеди за навек национално име оном делу српскога народа чија су права тако дugo била оспорена и игнорисана. Налазећи се у политички тешким приликама, српски народ у Турској Царевини, пре двадесет и пет година, није ни помишљао на какве школе и на какво културно усавршавање. Био је и сувише задовољан кад је могао да очува своје словенско име и да га манифестије, не школама и црквама, већ онако својим локалним традицијама, одржавањем својих старих или национално обележених обичаја.

Те су традиције биле врло јаке и дубоко укорењене у народу. Оне су имале нечега дубоко свеснога и словенскога у себи. Нигде, може бити, словенска свест није била тако јака и тако отпорне силе него ли у овим провинцијама Турске Царевине која је била прва колевка заједничке културе и књижевности свих Југословена.

Ова општа словенска свест најбоље је манифестирана у другој половини прошлог века, кад је основана бугарска Егзархија. Стварање Егзархије био је општи успех свих Словена, јер је она требала да узме у заштиту цео словенски живаљ у Турској Царевини на кога је био наперен сав труд византиске политике око јелинизирања овога мање културног и без икаквих привилегија народа у Турској; и зато су сви Словени, широм Турске Царевине, прилазили Егзархији.

Егзархију су поздравили одушевљено је Словени, нарочито у Турској Царевини, као што су ови, одушевљено и са захвалношћу, примали и све оне учитеље који су још почетком прошлог века почели долазити из Србије и који су отварали српско-словенске школе и учили децу српско-словенском језику по целој Старој Србији и Македонији. Таквих школа у

којима се предавао српско-словенски језик и таких учитеља који су долазили из Србије, било је врло много, по целој Старој Србији и Македонији, све до седамдесетих година прошлога века.

Овакво је стање било у почетку стварања Егзархије. Словени прилазе Егзархији са поверењем, мислећи да ће их она бранити само од грчких свештеника, да ће им дати словенску службу за којом су толико чезнули, да ће им отварати словенске школе где ће учити онај свој локални и звучни језик, хришћанско-славјански језик, како су га они називали, али да ће им у исто доба, оставити на вољу и њихове старе навике и старе обичаје.

Међутим се убрзо показало да рад Егзархије није био онако опште словенски какав се у почетку очекивао. Словенско становништво је са запрепашћењем гледало како Егзархија уводи нешто ново, како школе које она отвара теже и сувише да измене његов домаћи говор, како му забрањује многе његове старе обичаје и стара се да уништи многе споменике које је оно чувало са великим поштовањем.

У тој тежњи Егзархије, словенски живаљ увиђа велики напад баш на оно што је највише волео и један добар део почне размишљати озбиљније о тим егзархским побудама, стане испитавати савесније оно што му је она забрањивала, његове традиције и његове обичаје и језик, и убрзо прозре праве намере Егзархије. То је баш учинило да он упозна боље самога себе, и, сад, у колико се више Егзархија труди да му измени живот, у толико се он више удаљује од ње, и, од оних општих словенских осећања, он ствара себи једно ближе, специјалније, српско-словенско осећање. То је онај моменат када се по целој Старој Србији и Македонији јављају српске школе и када се манифестије чисто српска свест, а не више словенска.

Међутим, са отварањем српских школа у почетку је ишло врло тешко. Непријатељи српскога имена су, с једне стране, умели и сувише вешто да ометају ово отварање српских школа, а турске власти, с друге стране, нарочито огорчене на Србе после српско-турских ратова, да би се осветиле браћи с ове стране, почну спречавати сваки покушај за отварањем оваквих школа, па чак укидају и оне раније, српско-словенске које су постојале.

Од тога доба па до поновног отварања српских школа, српски народ у Турској Царевини налази се у најгорим просветним приликама. То је доба и однарођавања, јер српска деца, школујући се по туђим школама, бугарским и грчким, заборављају свој језик и народност и примају туђе име.

Али овако стање не потраја дуго, јер су се прилике убрзо измениле, и, с променом прилика, српски народ почео је мислити на отварање својих школа. Колика је била потреба за тим школама и с каким су се нестручњем оне очекивале, види се по томе што је, за релативно врло кратко време, отворен приличан

број школа по целој Старој Србији и Македонији, већи, можда него што је могао да издржава онај део српскога народа који се налазио у тако рђавим економским приликама.

Школе су се, са великим ужурбанишћу, отварале широм целе Турске Царевине, почевши од Цариграда па до најудаљенијих краја новопазарског сандака. Отварале су се истовремено и основне и средње школе, по варошима и селима. Отварају се истовремено четири гимназије, у Цариграду, Солуну, Битољу и Скопљу, а основне школе у сва три вилајета Старе Србије и Македоније. Све су ове школе биле још од првога дана препуње ученика што је био јасан доказ да је српска свест била потпуно зрела и да се очекивао само повољан тренутак, па да се она јавно манифестише.

Неке од ових школа које су се у првом одушевљењу отварале по свима тачкама Царевине доцнијес у премештене и спојене у једну. Тако је Цариградска српска гимназија премештена и спојена у једну са Солунском гимназијом, а од ове године, и Солунска гимназија премештена и спојена са Скопском гимназијом. То је значило да се осетила потреба јачег уредеређивања народне снаге и културног подизања оних крајева, где се српски живаљ налази у најгушћим масама, а да је остављено за повољније прилике дизање нарочитих стручних школа по оним трговачким местима као што су Цариград и Солун.

Према томе, данашње стање српских школа у Турској Царевини, према прошлогодишњим подацима који су, можда, у нечemu изменјени, али који у главном остају исти, овако је:

I. Основне школе.

Косовски вилајет.

Призрен са околином има 13 шк. и 26 учитеља

Приштина „	„	„	10	„	21	„
Гилане „	„	„	12	„	16	„
Вучитри „	„	„	4	„	5	„
Митровица „	„	„	5	„	8	„
Пећ „	„	„	8	„	13	„
Нови Пазар „	„	„	6	„	7	„
Сјеница „	„	„	7	„	8	„
Нова варош „	„	„	7	„	10	„
Пријепоље „	„	„	5	„	7	„
Прибој „	„	„	3	„	3	„
Пљевље „	„	„	14	„	19	„
Бело поље „	„	„	4	„	4	„
Беране „	„	„	8	„	12	„
Свега 106 шк. и 159 учитеља						

Скопље са околином	16	шк.	„	25	„	
Прешево „	11	„	„	15	„	
Куманово „	25	„	„	35	„	
Тетово „	9	„	„	19	„	
Гостивар „	14	„	„	19	„	
Кратово „	5	„	„	6	„	
Кочане „	2	„	„	3	„	
Паланка „	3	„	„	5	„	
Свега 191 шк. и 286 учитеља.						

б) Битољски вилајет.

Битољ	3	школе	и	8	учитеља
Прилеп са околином	23	„	„	30	„
Пореч и Кичево	21	„	„	24	„
Крушево	1	„	„	6	„
Ресан	1	„	„	2	„
Охрид са околином	5	„	„	8	„
Дебар „	14	„	„	19	„
Свега 259 школа и 383 учитеља					
Солун са околином	3	„	„	14	„
Скадар „	2	„	„	4	„
Свега 264 школа и 401 учитељ					

II. Средње школе.

1. Једна осморазредна мушки гимназија у Скопљу са 200 ученика и 25 наставника.

2. Једна четвороразредна мушки гимназија у Битољу са 100 ученика и 12 наставника.

3. Једна четвороразредна мушки гимназија у Пљевљима са 60 ученика и 10 наставника.

4. Једна дворазредна мушки гимназија у Велесу са 40 ученика и 5 наставника.

5. Једна дворазредна мушки гимназија у Прилену са 38 ученика и 5 наставника.

III. Стручне школе.

1. Једна четвороразредна учитељска школа у Скопљу са 60 ученика и 12 наставника.

2. Једна четвороразредна Богословија у Призрену са 60 ученика и 14 наставника.

3. Једна нижа трговачка школа у Призрену са 40 ученика и 8 наставница.

4. Једна женска Домаћичко Раденичка школа у Скопљу са два курса (нижи, који траје три године и виши који траје две године) са 100 ученица и 10 наставница.

5. Једна нижа женска Домаћичко-Раденичка школа у Пљевљима са 30 ученица и 5 наставница.

Све средње и стручне школе сем пљевальске гимназије, имају интернате, где ученици станују. По своме уређењу су врло добре и могу се мерити са свима страним школама у Турској Царевини и са сличним српским школама по другим српским земљама.

Резултати које су ове школе показале врло су добри, јер сваке године избацују добар број учитеља и свештеника који подмирују народне потребе, а гимназије дају добар број кандидата за спремање по вишим школама.



Петар Костић, Призрен.
Илија Н. Ставрић.



Место му је рођења у Босни, у Грачцу. Дан и година његовога рођења нису ми поznati. Али, судећи по томе, кад је он средње и више образовање довршио и у којим је годинама овде дошао, рекао бих да је угледао света између 1840.—41. год. Свакако је био међу првим младићима из Херцег-Босне, који су ступили у средње школе, у Србији, готово сви у Богословију, коју је он свршио са одличним успехом. Био је и одличан црквени певач. И једно и друго препоручило га је, те су га надлежни фактори у Србији препоручили и послали у Кијевску Духовну Академију, коју је он 1865. год. свршио као кандидат богословља.

По оцени пок. Јастребова владао је руским језиком као матерњим. А да би то постигао, причао би С. А. Игуманов, он се постојано дружио с руским студентима.

Стожер Срба студената у Кијеву, у то време био је дом истог Игуманова, добротвора нашег народа у Турској. Ту су се они купили са његовим сином, јединцем Манојлом. Многима је Игуманов онда олакшавао тешки студентски живот, пружајући им материјалне помоћи.

Али је међу њима највише симпатисао Ставрићу. Тако би Игуманов говорио, наводећи да га је зато и задржао код себе читаву годину дана, после смрти јединца му Манојла, а ради своје утехе.

Игуманов и раније, нарочито од 1864. год., почeo је био и радити на томе, да у Призрену, месту свога рођена, створи просветно средиште за своју браћу у Турској, у коју је онда спадала и Херцег-Босна. Изгубивши пак свога јединца, он се томе потпуно посветио и изабрао Ставрића за првог пионера свога благотворног циља. Игуманов је знао какве је научне спреме био Ставрић. Зато он посла Ставрића у Призрен 1866. год. за наставника о свом трошку са 300 рубаља годишње плате и да станује у школи. У Призрен је стигао 9. јула исте године.

И благодарећи својој тихој нарави и одмереном такту, противно Пелагићевој бујности, Ставрић се могao одржати у Призрену и у најкритичнијем времену.

До Ставрићевог доласка у Призреа су постојале само основне школе, а његовим доласком отвори се први, а затим и други гимназијски разред. Али се ни један страни језик није предавао. Школа је била у кући, коју је Игуманов купио 1864. год., при повратку у своју домовину из Русије. Ту се сада налази једно одељење Богословије. А кад се ова отворила, гимназијски разреди били су укинути.

Са Ставрићем радио је од 1867.-69. пок. Милан Новићић. Осећајући потребу у наставним снагама,

они препоручише 1869. год. Игуманову петорицу својих ћака, које он упути у Београд на даље школовање. Али их надлежни све до једног упутише у Богословију, доказајући Игуманову, да је и средње образовање, довољно за наш народ у Турској. Зато 1869.—70 школ. год. бејаше у Беогр. Богословији 80—85. ћака из различних крајева Српства ван Србије.

1870. год. Игуманов, договорно са Ставрићем и другим пријатељима у Београду, поче радити на отварању призренске Богословије и већ првог октобра 1871. г. она се свечано и отвори.

И ако је Ставрић имао својом научном спремом и иначе све потребне погодбе за управитеља Богословије, ипак, да би она имала у сваком погледу богословски карактер, дође за ректора бивши дечански јеромонах Сава, сада Жички епископ у Србији, свршени кандидат Кијевске Дух. Академије. Сем њега дође исте године за наставника и речени Милан Новићић, који је, по свршетку Београд. Богословије и учитељевања у Призрену, провео две године као ванредан слушалац на историско-филолошком факултету В. Школе у Београду.

Из узрока, који ми нису довољно познати, а који су, свакако били више личне природе, архимандрит Сава, ректор Богословије, даде оставку на службу по свршетку 1872—3. шк. г. и пређе у Србију, а за њиме се поведе и Милан Новићић. Тада место ректора — управитеља Богословије заузме Ставрић, а за наставнике дођоше писац ових врста и Ђорђе Ст. Комперелић, сада свештеник у Лесковцу, у Србији. И ако не бејаше по вољи крајњем конзервативцу ондашињем митрополиту Мелентију, што је Ставрић био мирско лице, ипак он стајаше са њим у врло добрим односима док се, поводом парнице око цркве Св. Спаса у Призрену са Цинцирима, нису потпуно разишли. Присвем том Ставрић је остао на том положају све до своје смрти.

Као сваки просветни наш радник у Турској који разуме и хоће да разуме свој задатак, Ставрић се није ограничавао само на свом раду у повереном му заводу, него је примао учешћа и у свима народним пословима.

1871. год. вилајетска власт у Призрену хтеде установити свој орган, званичан лист. То бејаше за време бившег Босанског Валије, Софет-паше. Ставрић с тога оде у Београд, набави тамо потребна српска слова и словослагача у лицу Максима Давидовића, и лист поче излазити под именом „Призрен“ на турском и српском језику. Уредник му бејаше Ставрић, а за преводиоца са турског на српски и обратно дође зналац турског језика, Тодор П. Станковић, сада пензионирани ћенерални консул у Србији, родом из Ниша.

Али после годину дана дође у Призрен за валију чувени онда бугарофил, бивши мутесариф у Нишу Абдул Рахман-паша. Као бугарофил он употреби све

своје сиље, да српски језик замени бугарским. То прикупи Србе прваке око Игуманова, Јастребова и Ставрића, који стапе у одбрану народних права и образа, да се не доживи и та брука, да у целом садашњем Косовском Вилајету, у Нишком и Дебарском санџаку Призрен буде обележје бугараштине. Насртај је тај жестоко одбијен и Ставрић је у том имао врло видног учешћа.

Тај је лист излазио увек под Ставрићевим уредништвом до месеца маја 1875., када је столица вилајета била премештена у Приштину услед устанка у Херцеговини, а Призрен се потчинио Битољском вилајету.

У Приштини је тај лист излазио под именом „Косово“ али само на турском језику. Затим 1884. и 1886. на српском и на турском. Исти лист излази сада у Скопљу, истина не на српском, али не ни на бугарском језику.

Меродавни кругови у Србији, који су својски помагали установу бугарске егзархије, увидеше, на првом месту, ту своју грдну погрешку, када 1872. год. покуша бугарска егзархија поставити свога Митрополита и у Нишу, на вратима ондашње Србије, па похиташе стати томе на пут. Преговори су се водили између српског митрополита Михаила и цариградске патријаршије, да се на место ондашњег грчког митрополита постави Србин. Том приликом имала се у виду спрема и способност Ставрићева. Зато Митрополит Михаило писаše Игуманову под 14. м. децембра 1872. године и питаše: „би ли се Ставрић примио монашког чина и за нишког „Митрополита“?

Нешто раније, 1870. год. у Призрену се бејаше изродила парница између Срба и Цинцара око српске старине из времена цара Душана, цркве Св. Спаса, коју су хтели готово сву Цинцари порушити и изнова подићи. Наступи око тога очајна борба — више пута је и до крвопролића долазило — јер су Цинцаре прихватили били сви фанариоти у Цариграду, а у намери да их погрче. Зна се пак каква су они били сила. И тада је Ставрић неуморно радио, договорно са народним старешинама и пишући пуне четири године на све стране, где је требало.¹⁾

Ратне 1876. — 1878. примораше наше малодушније просветне раденике, којих и онако не бејаше ни приближно довољно, да напусте своја места и нађу заклона у Србији. Али Ставрић са својим колегама оста непомичан. Нека то што они свакога дана гледаху смрти у очи, идући улицама, него не бејаху сигурни ни у самом заводу. Најкритичнији дан бејаше 27. новембра 1877. год., јер тога дана маса наоружаних Арнаута саде са десне стране Бистрице плотунима пущати на Богословију до милевоље, те поруши

¹⁾ И ако се та парница свршила 1874. г. у корист Срба, ипак и досада и црква и њено име у цинцарским су рукама. Преко извршења те пресуде патријаршија је прешла ћутке; да не би Цинцари напустили, и избацили грчки језик а примили влашки.

сав малтер, прозоре и двоја врата на горњем спрату у тренутцима када наставници у разредима вршише своје дужности. Али, срећом нико не погину.

Може се замислити какво је стање било у Призрену, када вође таких разузданых Арнаута образоваше маја 1878. год. своју лигу и бише господари ситуације све до Ускреа 1881. год. Али ни то Ставрић и његове колеге не поколеба да свој свети задатак напусте.

У почетку 1879. год. у Призрену овладаше боњиње, које и Ставрић спопадоше. Правог лекара не беше, болесници су били напуштени, међу њима и Ставрић који умрије 8. фебруара.



Стеван Симић, Солун.

Цар Душан Силни.



ри најзначнија и најлепша дата у нашој историји, везана су за име овога славног владаоца, а то су проглас царства, српска патријаршија и знаменити законик. Да се ове велике тековине задобију, потребна је било велика енергија, ненадмашно јунаштво, дубока мудрост и политичка зрелост.

За све време своје бурне владавине, није цар Душан знао за неуспехе и поразе. Његови савременици су бележили само успех за успехом и тековину за тековином.

Једна је од наших драгоценних знаменитости Душанов лик у Лесновском Манастиру. Овај се манастир налази код града Кратова у Јужној Старој Србији, а задужбина је чувеног Душановог властелина, великог војводе и саветника Јована Оливера. Храм је подигнут 1341. године а потом и живописан, што се види из поједињих натписа.

Душанова слика се налази на левом зиду средњега храма. С десне је стране Душана његова жена царица Јелена, а с десне је повећи празан и окренут простор, где је некада, како ми рекоше, био млади краљ Урош. Душанова слика је у исто време и највећа слика у унутрашњости цркве. Према овој слици цар Душан је веома крупан, развијен и снажан човек од својих тридесет и неколико година. Он је овде представљен у природној величини и као таки, он је већи но обичан човек. Сликар, који је радио овај живопис морао је познавати лично српскога цара, тим пре што је сам Оливер био Душанов најбољи саветник, који је свакако водио надзор, кад се зидао и живописао овај манастир, те се није могло израдити мешта, по произвољној замисли.

Лице му је пуно и са оштро изразитим цртама. На њему су јабучице доста развијене. Врат је снажан

и дебео. Боја коже отворена, али је по мало смеђа. Очи су му крупне, обрве танке. Коса је густа, црна и покрива му врат. Нос правилан, уста осредња, чело обично. На глави има круну, која је украсена скупоценим и драгим камењем. Брада му је мала заокругљена и смеђе боје, а бркови су му дosta мали и танки. На себи има дугачку хаљину, која се пружа чак до земље. Ова је хаљина од фине и скупоцене материје и сва је извезена и ишарана разноврсним украсима различите боје. Основни је тон ове хаљине затворено љубичасте боје. Јака се свршава једним доста високим и веома укусно ишараним оковратником. Од врата па све до доње ивице хаљине спушта се дугачки и позлаћени украс у виду уског епитрахија, који је као и одећа, лепо украсен. На половини је позлаћен појас. И доњи је део ове одеће опточен широком и златном пантљиком, каквом су,

Душан стоји на лепом и скупоценом јастуку. Око главе има венац, а с десне стране сам могао прочитати само речи Стефаник къ Лѣти а на супротној је страни било продужење овога натписа, али је доста оштећен и потавнео, те се слабо што види. Биће свакако да је овај запис гласио: Стефанъ въ Христа Бога благокрѣпнъ царь Сѣрьклиемъ.

Душанова је слика израђена у једном великом празном простору, који је одозго оивичен полуокругом а на осталим странама су вертикалне преграде. Одмах је изнад његове главе, у поменутој огради, насликан Бог Саваоат са раширеним рукама у којима држи неке предмете. А изнад овога и у истом реду, а ван поменутог лука је Исус Христос, који седи на облацима и десном руком шаље благослов, а у левој држи куглу са крстом.

У опште овде је Душан озбиљан, миран, на



Цар Душан и царица Јелена
из Лесновског манастира.



опшивени и остали крајеви. Осим тога падају у очи при дну ове скупоцене хаљине, разностручи орнаменти разног облика од којих се нарочито истичу троугласте шаре плаве боје и бени кружићи разне величине. На оба лакта на рукавима су лепо пришивени и златом извезени, комади, који су дошли као неки украси.

У десној руци држи двогуби крст, а лева му је премазана, али се ипак види да је у њој држао јабуку, куглу, са крстом, од које се види само горњи део. Осим тога дosta је на овој слици оштећена лева страна, јер је знатан део зида премазан белим кремом, што је свакако учињено више чамерно, него из непажње, како би се и овај споменик српске-прошлости што пре уклонио, јер тиме хоће наша браћа егзархисте, Бугари, да униште сваки траг и предмет, који потсећа на Српство и Србију!!

њему се огледа само богаство и величина. Ова личност посматрана ма с које стране, чини на человека веома импозантан утисак. Један Душанов савременик Филип Мајзер, описујући живот владике плетскога Петра Томасија, који је долазио у Србију после прогласа царства и крунисања, као папски изасланик, каже о цару Душану ово: А тај краљ беше велики телом од свих људи на свету својега времена, и страшан у лицу. [Qui quidem Rex inter omnes homines mundi suo tempore maior erat corpore et terribilis facie (Гласник срп. ученог Друштва књ. IV. св. XXI. (1867.) стр. 282.]

Ја сам видео још две слике Душанове. Једна у кумановском манастиру Матејићу задужбини царице Јелена и цара Уроша, а другу у Љуботенској цркви св. Ђорђа у Скопској Црној Гори, коју је подигао цар Душан.

У првој цркви Душан је насликан на десном зиду у друштву своје породице као што је и у Лесновској обитељи. Овде је Душан осредњи човек. Има округлу главу. Лице пуно са испупченим јабучицама, чело осредње и обично. Обрве танке, очи велике, уста осредња. Брода мала, заокругљена и мало на средини предвојена. У лицу је плав, брови мали, танки и мало савијени у лук. С обе стране лица спуштају се праменови косе, који падају на рамена.

У десној руци држи скриптар, а у левој савијену хартију, пергаменат, у трубу, која представља свакако повељу или законик. Одело му је евештенничко, слично лесновском, али се ипак доста разликује. Епитрахиј и појас је затворено жуте боје украсен са правоугаоним и елипсастим орнаментима црвенкасте боје и белим тачкицама. Основни је тон ове хаљине боје кафе, и ова је такође извезана и украсена белим тачкицама.

Испод врата је широка пантљика, а таква је на половини, као што је и она, која се у виду епитрахија спушта од врата до доле. На глави има круну, која је украсена крстићима у малим кружићима и белим пегама, а на врху је мала куглица са крстичем. Ова је Душанова слика добро очувена, али до половине јер је доњи део искварен. Са стране код главе су били и натписи, они су са свим намерно избрисани пошто је и ова обитељ у бугарашким рукама. А код главе царице Јелене и Уроша били су натписи од више редова, али се ниједно слово не познаје, што је такође уништено из националне нетрпељивости и мржње.

Слика у љуботенској цркви такође се налази на левом зиду. И овде је Душан са својом породicom. С десне је Јелена, а с леве стране краљ Урош. Код овога лика је неповређена само глава и преи иначе су све упропастили Арнаути и Бугарши, који насељавају суседно село Љуботен. И овде је Душанова слика веома слична напред описаној у Матејићском манастиру. Судећи према заосталим траговима живописа, и овде је Душан представљен као млад човек средњега раста. При томе на обема slikama се види више светитељска него владалачка физиономија што није случај код Леснова.

Осим тога саопштио ми је г. Бранислав Нушић да је видио једну Душанову слику и у Сереском манастиру Продомосу и према његовом опису, тамо је Душан осрећни човек, доста мршав, који је, као и свуда, обучен у сличним хаљинама.

Вреди нагласити да је на свима slikama Душан насликан са светитељским венцем око главе, међутим зnamо да овај владар није уврштен у познати циклус српских светитеља, а осим тога његов лик је живописан, као што смо напред поменули, док је он још био у животу. Мени се чини да се ова појава може објаснити једино тиме, што је дотични сликар, радећи Душанову sliku имао у виду факт да су сви српски

владаоци, његови претходници, сликани у појединим црквама, са сличним венцима. При изради Душановог лика имала се у виду његова велика заслуга за државу, цркву и народ. Он је био веома популарна личност, особито за време крунисања, када је свакако и рађена његова слика у Леснову, јер је иста већ била свршена 1349. године. Тако исто светитељске венце имају око главе царица Јелена, краљ Урош, за тим Јован Оливер и његова жена Мара, који такође нису светитељи. Осим тога ја сам видео у Хиландарском нартикулу слику Милоша Обилића, који је са сличним венцем око главе, а у препрати кучевишке цркве Св. Спаса (Скопска Црна Гора) уврштен је у ред светаца чак и омиљени народни јунак Марко Краљевић. Ова факта још већма потврђују да је код наших старијих живописаца било неко доба уобичајено да светитељским венцем крунишу све заслужне популарне и омиљене народне веће и добротворе. Једино се тиме да објаснити што у сви чланови Немањића, многе њихове жене, као и знатан број српских великаша, насликаны у појединим старим задужбинама са светитељским венцима око главе.



Стојан Зафировић, Призрен.

Поглед на наше културне прилике.



ако можда не баш у исто, онс бар приближно у исто време пада почетак културног рада међу српским народом у Босни и Херцеговини и Старој Србији и Мајданонији. Било је то око половине прошлог века кад су све тежње и напори малог дела скоро већ ослобођеног и једног дела неослобођеног Српства били управљени на једињење не само целокупног Српства, него и Југословенства на Балкану; кад је српска на родна мисао захватила све српске крајеве. Са јачањем националне свести ишло је и просвећивање народа, уношена је нова култура која је за представника у српском народу имала Младу Србију. Турска, или боље њен свагдашњи ослонац, мухамедански елеменат, показивао је и сувише мало воље и способности за примање европске културе, па је радио на томе, да грубом силом сузбије онај још свежи српски елеменат који је показивао сасвим друге одлике у том погледу. Српски је народ у свима тим крајевима у Турској Царевини водио неравну борбу.

Али народних културних радника пуних пожртвовања било је по свима српским крајевима и рад је био распоређен свуда, — шта више једне исте раднике налазимо на разним местима: у крајевима који данас чине саставни део Краљевине Србије, у Босни и Херцеговини и у овим нашим крајевима, где се српски народ још и данас — данас можда више него раније — гуши и пропата у једној атмосфери рекламиране политичке слободе. Рад тих људи није био мањи на једном месту но на другом, нити је он налазио на мањи одзив у једном крају но у другом.

Благодатне последице рада јавиле су се ускоро у повећаном броју установа за ширење просвете, а одмах се појавио и други неминовни пратилац повећаног културног живота, новинарство. Уз сарадњу српских просвећених људи вилајетске државне власти издају званичне новине на српском и турском језику (осим таквих листова у Босни и Херцеговини и у Призрену је излазио лист Призрен од 1871. год.

Али и ако је тај рад био равномерно распоређен, и ако ниједан од тих крајева, који су се онда налазили под турском влашћу, није остао без наследника оних првих народних културних радника, ми данас видимо да културно стање нашег народа у њима није подједнако, број културних радника је не сразмерно подељен. Сасвим је природно тражити узрок у догађајима који су после настали. Један део Старе Србије од пре 1878. год. ушао је у саставни део Нove Србијe, да од ње у маси прими њене културне тековине, и да заједно с њом ради на даљем културном подизању под национално и политички ослобођеног дела српског народа и на националном ослобођењу оног дела српског народа који је остао да то очекује. Променом свога власника српски народ у Босни и Херцеговини добио је и онај неопходни услов за успешан културни рад, личну и имовну сигурност, што му је омогућило да настави своје започето културно напредовање, како би, културно јак, могао са успехом одбигати насталаје на његово народносно обележје и име. У његовој средини јавља се све већи број културних радника у свима правцима културног рада, чији је рад по количини и врсти таков, да је у стању не само да сузбија противничке нападаје и доприносе културном напретку народа своје уже домовине, него има и један сувишак, један плус, који до приноси културном развитку целокупног српског народа, повећава опште стање српске културе.

У том преокрету споља српски народ у данашњој Старој Србији и Маједонији остао је да и даље чини саставни део становишта Турске Царевине и да са осталим њеним народима уживи „благодати“ једне културно заостале државе. Услови пак за национални његов опстанак још су се више погоршали. Фанатизован мухамедански елеменат из крајева одузетих од Турака почиње се насељавати међу српским становништвом и поправљати бројну сразмеру у своју

корист. Од њихових виших страна даје им се миг за уништење свега што је ћаурско (српско), јер су ћаури узрок свим недаћама, које су у последњим догађајима снашле мухамеданство. Настаје једно паклено истребљивање где није вођена разлика између мушких, и женских, човека и детета. Борба за национални опстанак своди се на то, што је сваки појединач гледао да само сачува душу. За извесно време престаје културан рад у народу, али се ипак за њу спремају генерације које ће са највећим пожртвовањем наставити прекинути рад на народном просвећивању. Тај рад у скоро отпочиње под најтежим условима. Радници се јављају; затворене школе и просветне и културне установе поново отпочињу рад. Њима је за рад била потребна врло велика истрајност и особито много храбрости и одушевљења, јер су имали да воде борбу и са новим непријатељима, бугарском пропагандом и грчком фанарском нетрпељивошћу према свему што је српско православно. У тим борбама трошено је много умне и физичке снаге; генерације радника процадају тиме, што су или лишени живота или што као бегунци прелазе у слободне српске земље Србију и у (новије време) Црну Гору, где нашав заштите, остају за свагда у тим деловима српског народа, да раде на њиховом културном напретку. Многи су одлични радници, просвећени људи оставили ове крајеве и за њих су по готову сасвим изгубљени! Спремани за рад овде, њима је од противничких заинтересованих страна онемогућено да главну своју снагу употребе за овај део нашег народа: оно што је сваки од њих могао највише дати није дао нама но другима — истини опет српском народу.

Кад се то има у виду онда није чудновато што је српски народ у Ст. Србији и Маједонији културно несумњиво заостао иза осталих делова српског народа. Резултати рада могу изгледати несразмерни утрошеној снази и броју за нас утропшених радника, али се више и није могло дати. Главна је пажња обраћена заштити живота и просвећивању помоћу школа. Основне школе се отварају свуда где турке власти то дозвољавају, а у томе се особито осећа напредак одонда кад је извојевано да се у неким чисто српским Епархијама за митрополите постављају Срби. Не може се рећи да се у вишим школама, према општем стању у Турској, осећа оскудица. Богословија у Призрену, отворена још у време почетка националног рада, не прекидно је давала раднике за народну школу и цркву, трудећи се у исто доба да своју наставу подигне на степен потребе времена. Затворене потпуне гимназије у Цариграду и Солуну дале су неколико добрих генерација културних и просветних радника а њихов ред сад су предузеле потпуна гимназија и учитељска школа у Скопљу и ниже четвороредне гимназије у Битољу и Плевљима. У последње време јављају се покрети и за рад у другим правцима културе, у којима је то могуће под данашњим анархистичким приликама у овој држави. Нарочито се осећа покрет за

економско подизање народа и за организацију просвете.

Данашњи је број радника и просвећених људи врло мањи према ономе што бисмо имали да су сви наши код нас. И то су чисто културни радници којима је још циљ да раде на одржавању и просвећивању народа, а код којих није извршена подела у раду. Код нас нећете наћи богзна какве песнике и књишевнике, јер и оно што их има то су у првом реду културни и просветни радници који живе и раде у маси народној и за њу, којима је задатак да маси народној даду основне потребе данашњег жавота.



Умјетничка кроника.

Пред римску изложбу.

До године, у марту, у Италији ће се отворити двије велике европске изложбе, у Риму и Торину — умјетничка и индустриска. С тиме ће Италија да пушти педесетогодишњицу свога уједињења, па ће том приликом изнијести и експонирати сва своја културна напредак, који је постигла за ових задњих педесет година. Како ће истодобно оне бити и европске изложбе, на њима ће узети учешћа велики дио изображеног свијета и скоро све културне државе. По досадашњим припремама и пројектима, око којих се ради, слободно се може рећи, да ће ове двије изложбе бити јединствене, ако не по своме обиму, а оно по свом укусу и савременом напретку.

Ако овдје испуствимо из вида индустриску изложбу у Торину, намеће нам се питање: хоће ли на римској изложби судјеловати и аустријски и угарски Хрвати, Словенци и Срби, у којем павиљону и под каквим условима? Ово је овога часа настало врло важно питање за све југословенске умјетнике, који припадају политичком еклопу Аустро-Угарске, пошто се и она, најзад, одлучила да судјелује на тој изложби.

Ако ово питање посматрамо са чисто умјетничког гледишта, онда нам скоро постаје излишно и ситно; али ако га пренесемо на социјално, национално и политичко поље, на коме се незибјежним приликама сада оно и затекло, онда ћемо јасно уочити његову не само умјетничку важност, већ културну, националну и политичку. Не треба ни споменути, да таквога акутност и стања овога питања није дошла одатле, што би, рецимо, проистекла из какове националне интрансигентности ових умјетника, већ из националне еволуције и неприродних политичких граница, које коче снажнију експланзивност њиховој народној умјетности. Да би тој невољи доскочили, они су прије неколико година, са друговима из Србије и онима из бугарске, установили своје умјетничко друштво „Ладу“, којој је смијер, да сву нашу малу и

разглобљену умјетност преставе као једну целину: југословенску. У ту је сврху „Лада“ приредила неколико мањих или успјелих изложба, на којима се манифестирала ова идеја, а која је истодобно за собом донијела лијепих моралних и материјалних успјеха. Али сада, када су неке државе узеле на себе ту задаћу, да „службено“ изнесу на римској изложби „своју“ умјетност „Лада“, као друштво југословенских умјетника, мораће бити систирана, јер ће Бугари своје радове изложити у бугарском павиљону, а Срби у српском.

А Хрвати и Словенци?

Сваки, који познаје службени стил Аустрије и Угарске, тај зна, да прва носи њемачки карактер, а друга мађарски. Па — као што смо прије казали — и ако сама умјетност не мора и не треба да има везе са политиком, то су ипак и Хрвати и Словенци приморани, да баш ради своје умјетности с њоме рачунају. За Словенце је лакше, када би хтјели да се сепарирају од Хрвата, што би могли једноставно унијети своје радове у аустријски павиљон — али шта ће и где ће Хрвати, гдје ће они изложити своје радове?

По политичком би еклопу Хрват Далматинац морао изложити у аустријском, а онај из Бановине у угарском. Колика несмисао! У Аустрији и Угарској има великих умјетника, али никад не може бити њихова умјетност аустријска или угарска. Када би тако било, онда би умјетност далматинских Хрвата била аустријска, а бановинских угарска, а не би била оно шта заиста јесте: хрватска и југословенска. Мјесто групирања настало би цијецање.

Ово не би могло бити израз природног развитка умјетности. Сродне идеје, као и елементи, траже са неком неодољивом силом да се групшу и уједине. Тај природни ток није обишао ни југословенску умјетност. Она се у целини мора представити, не тријеки шаблона, који јој се натура.

Па и сада, једна званични преставници држава настоје, да покажу политичку целину [а по могућности и национални карактер продуката, које излажу, умјетност мора да покаже, да за њу не постоје политичке границе, нити трпи да се сортира, као природни продукти.

Колико је ту бесмислености, када се једна те иста умјетност политичким границама цијена и униформише, јасно се види из поступка аустријских и угарских приређивача, који су, за чудо свијета, створили „аустријску“ и „угарску“ умјетност, за коју до сада нико није ни чуо ни знао. И док би се с једне стране попијепала једна те иста национална умјетност, с друге би се стране створила нова, политичка умјетност, која у ствари и не би могла да постоји.

Да се овој неизбједној игри са умјетношћу прецијече пт., већина је хрватских и словенских умјетника дошла до закључка да своје радове изложи са Србима у српском павиљону. Када им није могуће да

њихова умјетност изиђе као хрватска и словенска, најближе је памети, да она мора изићи као југословенска и српска, јер тиме они ништа не губе од свога националног поноса.

Ова њихова резолуција на себи носи јасан доказ, да је наше културно једињење и међусобно потпомагање јака животна потреба, која избија из наше националне, сродности и заједничке одбране. У свијету, где се и заједничке наше силе губе, цијепање би било знак дужевне слабости и националне несавјесности.

Сарајево.

III. Баџарић.



Књижевна кроника.

Књижевност у Старој Србији и Мађедонији*.



ставши једине, од свих српских покрајина под турским јармом, лишене свега што помаже развитак једне књижевности Стара Србија и Мађедонија не могу се мерити ни са једним крајем српским. Као у политичком тако и у књижевном погледу, оне су најнесрећније, најсиромашније.

У земљи где је главна и непрестана брига да се живот очува, да се са тешком муком заради и од отимача сачува најушни хлеб; где је до скора било опасније носити књигу него мартинку или бомбу, не може бити места никаквом јачем духовном раду. За дugo времена, за старосрбијанске љубитеље књига, велика је срећа била ако се, пркосећи огромним опасностима, могла прекриумчарити и са грдном опрезношћу, од руке до руке, дотурати каква „Песмарица“, какав роман Милована Видаковића, ређе каква историја или који од београдских листова. Тако је ишло све до осамдесетих година. Тада се почиње живљи и интензивнији рад на народном просвећивању и буђењу, народне свести, па коме је дотле усамљено, својим скромним силама радила Призренска Богословија. У Стару Србију долази једно коло младих, одушевљених у Београду спремних и спремних учитеља, повећава се број виших школа и отвара велики број основних школа; у Цариграду се почињу штампати уџбеници за српске школе у Отоманској Империји и врло ко-

*) Жалимо, што овај чланак, који је требао бити уводни, није дошао на своје место због тога, што је касно стигао.

рисни „Цариградски Гласник“ и календар „Голуб“.

Штићени својим крупним натписом на турском језику, „Цариградски Гласник“ и „Голуб“ продирали су и у најзабаченије кутије Старе Србије и Мађедоније, будили народну свест о јединству и интересовање за шире Српство. И ако спутаван од Хамидових цензора, „Цариградски Гласник“ стално је доносио изјештаје о кретању српске просветне радње у појединим деловима Турске, дуге и многобројне дописе о светосавским прославама у најзабаченијим сеоским школама, којима се преко сујете будио интерес и воља за рад; затим просветне и, у фразе оданости и лојалности одевене, политичке вести о свима деловима Српства, најзад привредне и стручне педагошке чланке надокнађавајући тако донекле учитељима недостатак једног педагошког листа.

„Голуб“ календар поред календарског и „забавног“ дела који се састојао из народних и уметничких песама и приповедака доносио је и по неки хигијенски и пољопривредни чланак, истину све у врло уском обиму. Тако пред своју смрт, последње године свога излажења, под интелигентним уредништвом Г. Михаила Вукчевића, најбољег уредника „Цариградског Гласника“, календар „Голуб“ са својом богатом и солидном садржином попео се на висину праве народне ручне књиге, пун доброга и лепога, кориснога и пријатнога.

За дugo и у великом делу наших села и варошица „Цариградски Гласник“ и календар „Голуб“ били су једина духовна храна наших учитеља, попова и писмених грађана. Њихова садржина, вредност и значај за нашу просвету заслуживале би да се детаљније и дубље проуче у једном засебном чланку, који би био од великог интереса.

Ни један ни други више не постоји. Прилике су се у Турској знатно измениле и њихова је улога свршенана. Центар нашег просветног рада премештен је у Скопље. Ту на место „Цариградског Гласника“ и на место забрањеног „Вардар“ излази политички лист „Законатост“ и стручни педагошки лист „Српска Школа“ писан можда нешто сувише стручним и апстрактним језиком, без обзира на малу школованост још већег дела наших учитеља којима је намењен.

Најпозитивнија корист од новога режима у Турској јесте потпуно слободан улаз књигама са стране што ће много помоћи рад на народном просвећивању и дизање књижевног укуса. Вишегодишњи рад виших школа дао је добар број спремних просветних радника; професори београдског универзитета имају приличан број добрих ћака и вредних радника родом из Старе Србије и Мађедоније од којих неки имају и самосталних и стручних радова штампаних у појединим часописима; али поезија, слободан спонтан, излив душе и осећања још није имала довољно топлоте да процвeta у тим још ропским земљама.

Стара Србија језгро старе државе српске, чији споменици на сваком кораку потсећају на прошлост у толико сјајнију у колико је садашњост прља и беднија, земља где се средњи век још задржао својим мрачним, мазгалама, начачкама кулама, и страшним читлуким системом; где, поред свих лепих фраза о уставности, равноправности и слободи, арнаутска пушка пресуђује и дели правду; Маједонија са својом првербијалном чудноватом мешавином раса и култура, подложна изукрштачим угицајима и жртва испреплетаних интереса — обе оне чекају на свог моралног историка и нуде широко поље његовом таленту, али, да би се њихова беда, њихови болови и очајања, радости и наде схватиле у свој њиховој компликовањости и изложиле у свој њиховој јачини, захтевају од њега јаку интелигенцију и моћну књижевну културу и нарочито широку емотивну душу способну да све свати, да све заволи да одјекне на сваки јаук, да задрхти на сваки уздах, затрепери на сваки излив радости и наде тих синова беде.

Ако се узимају у обзир само писци родом из Старе Србије и Маједоније и ако се не води разуна о списима Манојла Ђорђевића Призренца, први покушај за стварање старосрбијанске приповетке учинио је, мислим први, уредник „Цариградског Гласника“ Пећанац Ника Савић. У једној од првих година „Голуба“ календара он је штампао своју пријатну причу „Накина брдила“ где је са дosta успеха покушао да одрта контраст између старог, патриархалног живота старосрбијанског оличног у пећкој баби Манди и нове струје „јевропејског“ живота коју у Пећ уноси њен унук Ника и његова млада, Србијанка. Немам при себи приповетку Нике Савића, читамо сам је одавно али ми живо стоје урезане у памети извесне лаке, пријатне и лепе опсерваџе, извесна љубав и пијетет према старом и одушевљење за ново и напредно којим је прожета сва приповетка. И за старосрбијанску приповетку као и за целокупни наш просветни рад од велике је штете рана смрт овог интелигентног человека.

Од остатних старосрбијанских приповедача гово-рићемо о Г. Зар. Р. Поповићу, Стевану Самарџијићу и Г. Григорију Божовићу.

Г. Зар. Р. Поповић написао је приличан број приповедака и штампао их у засебним књигама и по часписима. Његову приповетку „Српска Борија“ наградила је Српска Краљевска Академија Наука из фонда пок. Ник. Ј. Мариновића.

Поред свега тога Г. Зар. Р. Поповић није обећани приповедач кога Стара Србија очекује и кога ће, надајмо се, добити у Г. Григорију Божовићу. У својим приповеткама Г. Зар. Р. Поповић је описивао Гњилане, одакле је родом, а где, што је врло важно, одавно не живи. Он је описивао гњилански тихи, свакодневни интимни живот чаршије и махале и у великом приповеткама својим; „Српска Борија“ и „Пред Којсом“ Гњилане у судбоносним годинама 1875. и 1876.

Године 1875. и 1876. биле су доба великих узбуђења и потреса за цео српски народ. Срби у Старој Србији преживели су моменте неисказане грозничаве стрепње; затворени и сакривени у својим кућама слушајући споља ратничке крике и дивље халакањке побеснелих Арнаута, видећи непрестано над главом јатаган општега покоља, по мршавим вестима о ратној срећи које су врло тешко до њих додирали, осцилозали су непрестано између болнога очајања и блажене радости и светле наде које су морали да сузбијају на дно своје душе. Гњилане и Косово до Грачанице имали су тада као неко остварење најлепшега сна на јави црних беда и несрећа. Тај предмет за епопеју робовских патњи, надања, радости и горког разочарања био би достојан најјачег пера. Г. Зар. Р. Поповић ни у обради тога предмета ни при опису обичног, интимног живота Гњиланца нема дубље моћи опажања; његов поглед стално клизи по површини немогући да испод покрета нађе осећање, не може да продре дубље и да, испод привидне простоте и мртвила свакодневног живота, открије дубоко сакривену душу, да је сву крваву, топлу и још потресану дрхтајима узбуђења, пре-несе у своју приповетку. И кад нешто дубље и необичније запази, кад има какву лепшу мисао да изрази он зато нема ни речи ни уметничког стила. Најлепше, најејајније момента он описише бедним, бледим речима којима недостаје крв дубљег осећања, романтичним патриотским кришејима и фразама лошег новинарског стила.

Ипак, поред свега тога, заслуга Г. Зар. Р. Поповића као првог обиљнијег приповедача старосрбијанског неоспорена је. Он је први открио Стару Србију српској књижевности; имао врло лепе намере и још лепшу смелост, учинио све напоре и дао све што је имао да да и ако као извесан претеча њен воли напредак старосрбијанске приповетке он не може желети да буде њен врхунац и њена последња реч; напротив, мора се радовати ако га претекну они којима је указао пут, као што отац воли да су му деца срећнија и напреднија од њега.

Живот недавно и рано преминулог учитеља Стевана Самарџића био је живот једног спремног, вредног, тихог и скромног радника. Непрестано спутаван домаћим несрећама, подгризан опаком неизлечивом болешћу, он ипак неуморно ради на све стране и у школи и ван ње уноси свуда своју честиту отворену душу пуну племенитих напора и тежњи, своју бистру и лепу памет.

У својим приповеткама, од којих је најбоље штампао у засебној свесци под насловом „Из Наше Нахије“, он прата Новопазарски Санџак, корито седмдесете реке која тече од Херцеговине и Црне Горе, ка плодној Шумадији, чије становништво у његовим планинским селима најмање изложено турском утицају и насиљу, најчистије очувало одлике српског народа као и најлепши, најзвучнији српски језик. Рођен

у тој средини Стеван Самарџић необично воли те сирове, снажне горштачке природе, њихову отвореност њихов снажни и наивни патриотизам који у народним песмама гледа Јеванђеље, а у српском народу, „народ изабрани“. Он је успео да проучи и да изложи, истину дosta површино и у крупним потезима ту здраву, јаку, горштачку душу, ту „плаху крв“ која „не да на се“, њену витешку отвореност и честитост, напраситу, опору грубу према оштрини и насиљу, меку и питому, осетљиву и захвалну према некој благој речи; њену отвореност и вечиту борбу са тиранском самовољом која се узалуд труди да је саломи и потчини, низ беда и неволја које отуда долазе.

Живећи у њиховој средини и њиховим животом, трудећи се да продре у њихов ток мишљења, да скоро стенографски прибележи њихов начин изражавања, њихове „речи“ Стеван Самарџић је успео да у своје проповетке унесе извесну животну топлоту и свежину, али се и сувише спустио на њихов ниво: његове су опсервације површине и не разноврсне и његов стил једноставан прост, речник оскудан. Кад покуша да уметничку вредност свога стила подигне, нарочито у изражавању љубавних осећања, у извесним описима природе, дакле онде где се одвоји од стварнога, опипљивога, он онда у стил унесе се бледе и сладуњаве застареле речи и баналне фигуре, тако да је његов природни и прости стил много бољи од тих китњастих, књижевских фраза.

И ако просте и једноставне без дубине опсервација и без уметности, али и без великих претензија написане проповетке Стевана Самарџића, по извесној својој топлоти и свежини, по симпатичној љубави за своје, којом су задахнуте, по лепоти и звучности језика којим су писане где често блесне по нека звучна и евокативна народна реч, имају вредности и заслужују лепо место нарочито у нашој сиромашној старосрбијанској проповети, где од веће и праве вредности имамо само извесне проповетке Г. Григорије Божовића.

Рођен и одрастао у једном крају Старе Србије скоро независном, где је његов отац нека врста малог владаоца где је народ сачувао сву чврстину душе, свој понос и извесну отменост и отреситост; затим школован у Русији, расположући великим руским књижевношћу, Г. Григорије Божовић је могао стечи особине потребне добром писцу: дубоко и интимно познавање народне душе и приличан фонд књижевне културе.

Прва збирка његових проповедака „Из Старе Србије“ која је изашла 1908. године у мостарској Малој Библиотеци, поред дosta живо оправтаног, шареног, романтичног доскорашњег живота у Старој Србији, поред добро израженог даха праче, снажне страсти и несвесно, наивне бесстыдности у проповетци „Мали Девер“; поред лепо скицираног буђења мушкине енергије саостатцима детињске љупкости и нестапљука у пропо-

веци „Први корак“; поред успеле слике нашег бедног селажа гуљеног и од власт и од бога и од попа и верног својој вери и обичајима, коју је дао у проповети „У очи Светога“; ова збирка има и сувише отласак журбе, површинисти. Већи део проповедака само су скице. Стил већ књижеван, речит лак носи отисак те журбе, тога овлашног назлачиваша ствари, несигуран је, лута и пун је речи и израза које нису на своме месту. Свуда се осећа трчање за ефектом, тешња да се лако пријатно исприча неки занимљив, више мање истинит догађај у који он ипак по срећи унесе много више свога него што су то радили Г. Зар. Р. Поповић и Стеван Самарџић.

Између тих првих почетничких проповедака и Колашинске легенде о Лукином Виру која је 1909. године изашла у Српском Књижевном Глачнику велики је скок учињен. Журбе и нехатности нестаје, стил добија сталан, одмерен, светан ритам у складу са озбиљним предметом, има врло добрих описа и уметничког сликања; неки снажни дах минулих времена веје кроз целу легенду и ту је Г. Григ. Божовић од једног пута стао у ред наших бољих проповедача.

Проповетка „Битољски Богаљи“ која је изашла опет у Српском Књижевном Гласнику и на два и по месеца после колашинске легенде јесте најбоља проповетка Г. Григ. Божовића. У њој је Г. Божовић показао јаку моћ опажања, способност да нађе најкарактеристичније одлике једнога типа да их лепо у хармонији сложи и да дà врло живу и рељефну слику; има у њој свестраног разматрања душе манијака или онога што је у њих од душе остало и што је заменијује. Са задовољством се осећа да је Г. Божовић дубоко схватио маједонску душу, у основи словенску, меку, емотивну, пуну нежности, тихе туге и прикривеног бола изражену у многобројним нежним маједонским песмама и у неким другим, отегнутим бескрајно тужним мелодијама, компликовану још са граможљивошћу, неповерљивошћу, лукавством које су у њу унеле непрестане борбе и нескрупулозне пропаганде. Уз то добар, сигуран стил, хармонична, течна, непретрпана фраза, богат речник, без лутања и несигурности у значењу израза што је пре био случај. Проповетком „Битољски Богаљи“ г. Григ. Божовић не сумњиво стаје у ред наших бољих проповедача и Стара Србија и Маједонија добијају у њему једног бољег представника.

Али овде имамо да г. Божовићу учинимо и једну замерку. Пошто је дао доказе да ради са пажњом може да дà врло добре ствари, он је штампао у „Делу“ проповетке брзо склопљене, аљкаво написане које сад нису више достојне њега. Г. Божовић треба да буде свестан своје вредности и да не да, да му она опада, да појми да једна проповетка као „Битољски Богаљи“ више вреди него десет као „Даскал Мане“ где је врло немарно и овлаши повезао низ занимљивих анегдота о, заиста занимљивом типу нашег старинскога учитеља, али кога треба много дубље и оз-

биљније, са много више љубави и поштовања пропити и оправдати, без онога тона кафанске шале. Г. Божовић би требао да размисли о благотворном утицају који фијока писаћег стола може имати на писца.

Вреди поменути још два млада "почетника" који ако озбиљно и дубље схвате књижевни рад могу имати лепог успеха. То су Стеван Тановић учитељ из Ђевђелије и нарочито са доста добрих особина Анђелко Крстић из Охридског Дримкола.

Најзад омладина у нашим вишним школама показује много воље и љубави за леду књижевност и нарочито мислећи на неке младе чланове „Дојчина“ дружине Ѓака, бивше солунске, а сада скопске гимназије ми се надамо да ће скоро у српској књижевности поред Србије, Босне и Херцеговине, Далмације и осталих српских покрајина врло лепо и достојно бити заступљена и Стара Србија са Маједонијом.

Гренобл.

Михаило Ђорђевић.

Иван Иванић: Маједонија и Маједонци.
Опис земље и народа. Награђено са 2000 дин. Јубиларно издање „Београдске Задруге“.

I.

На једном месту у овој књизи наводи се разговор који је Бугарин Башмаков имао с неким Енглезом који је девет година живео у Маједонији. Тај разговор, који је објављен у Ст. Петербуршким Вједомостима 1899 године, гласи по писцу овако:

— Како се чини вама, да ли хришћанско становништво у Маједонији треба рачунати у Србе или у Бугаре?

— Ја мислим, да су они Срби, одговори домаћин, г. Х-сон. Ја их упоређујем са становницима Босне и налазим сличност.

— А на чему оснивате ви свој закључак, да су Маједонци ближи Србима, него ли Бугарима? запита Рус (по пореклу Бугарин).

— То је мој упечатак. Онда узмите у рачун народни карактер. Ви знаете, да у Србији има више уметности и песништва, него ли у Бугарина. Те прте ви ћете паћи у Маједонијаца. Како су даровити, ватрени, гипки, чудни ти Маједонци! Упоређени с њима, Бугари су троми, материјалисте, незграпни. Да ли сте ви икада видели Бугарина, који разуме хумор? А погледајте Маједонца. Киква је то искра!

Колико је ова Енглезова готова књижевна карактеристика Маједонија тачна, видећемо по огледима књижевним који су објављени у овом броју Босанске Виле. О тим огледима ја лично немам никаквих илузија; ипак мислим да није рђаво што ће изнади, већ и ради потпуног извођења плана, који је за ову годину поставио себи овај заслужни часопис. Горњи ће навод можда послужити глекојем читаоцу као индикација за његово суђење о овим прилозима; можда је и за то он користан овде, али га ја исписујем поглавито ради једне своје потребе.

Мени, на име, он служи као полазна тачка за карактеристику ове књиге и њенога писца. Књига је пуна навода и анализа списка који говоре о Маједонији и Маједонцима; она је управо препуна тога, тако да се одмах може обележити као велика збирка навода и анализа или — одесимо реч — као једна огромна компилација из дела богате маједонске библиографије. Таква књига није на одмет, нарочито нашим читаоцима, који сами не читају књиге већ о ствари суде по чланцима и белешкама објављеним у дневним новинама. Али је и та вредност ове књиге — вредност компилације — необично смањена самом методом рада њеног састављача. Он је — да сад њега обележим — правио своје наводе и изводе увек с погледом на своје основне идеје које, у осталом, немајуничега ни новог ни оригиналног, — што ће, уверен сам, највише изненадити њега самог.

О тим његовим идејама и његову методу говорио је опширно покојни Пера Јанковић у оцени прве књиге овог дела, у Српском Књижевном Гласнику. То је била једина озбиљна оцена прве књиге г. Иванића: али то је можда једина, коју он не наводи у свом прегледу оценама којима тако услужно даје места на крају ове друге. Доследан своме методу исечака, ту је он, поред осталих навода и извода, исписао и ово минијење наше овдашње, ваљевске Окружне Самоуправе: „Препоручујем ову књигу Ивана Иванића, шефа пресејра“. Нећу да кажем да је г. Иванић због концизности тог суда то наводио јер је он као писац сушта противност концизности — али је факт тога навођења веома карактеристичан. Он га може бранити двема околностима: прво, што озбиљних оцена није ни било, и друго, што је он имао намеру да пише један популаран списак а не научно дело.

Г. Иванић, доиста, има несрећу да о његовим многобројним публикацијама историјско-етнографског садржаја позвани не говора (јавно) ни добро ни рђаво: изгледа, као да их игноришу, ма да готово на свима стоји да су награђене из овог или из оног фонда. Није томе узрок што он изјављује да не пише научне списе: то је једна његова дипломатска речесаутоп, али у ствари није могућко да он нема претенсије да пише публицистички. Јер ако те претенсије нема, он је врло наиван човек; и цео свет зна како се зову људи који и популарне ствари пишу без научне, стручне спреме.

Мада, дакле, писац у поговору ове књиге изјављује да је она „намењена ширим слојевима српске читалачке публике“ — ипак је критички читалац мора оценити као један публицистички посао коме је смештај да извесне, иако познате, погледе научно поткрепи. Јер како би се, иначе, и могла сматрати „радња“ у коју је, по властитим речима писачевим, уложене дванаест најбољих година свога живота, и може ли се оценити као новинарски чланак књига „на којој сам радио пуних 11 година“ — као што сам пише?

Који је тај што ће, пишући за „шире слојеве“, наводити до досадности све могућне писце, епсе, календаре и новине, од Херодота и Плинија, па преко Порфирогенита до Панте Срећковића, уџбеника за средње школе, учитеља Јоксића и — Босанскохерцеговачког Гласника.

II.

Сматрајући, dakле, тако ову обилну књигу г. Иванићеву, ја морам одмах, одлучно и без околишћа, изјавити да она ни мало не испуњава задатак, који се од такве књиге очекује и да није никоја добит га нашу књижевност. Ово изјављујем са двогубом жалошћу, коју не могу прикрити. Г. Иванић има непретворну љубав према нашем народу из краја који опијује, и топлу симпатију према предмету који третира. С друге стране, он је пуних четрнаест година радио на том предмету, и право би било, да је резултат тако дугог рада био у сразмери са уложеним трудом. Ја сам му на тој љубави неизмерно захвалан, и високо ценим његов труд: али ради честоте свога суда о његову делу ја сам принуђен да апстрактујем симпатичну атмосферу која га обавија.

Из тих разлога, и пре свега, поред очите нетачности на многим местима и у овој и у првој књизи ја не долазим у искушење у које — по Пере Јанковићу — човек мора доћи „да посумња у искреност његове исповести изнесене онако категоричким изразима у преговору“. Ја, на против, верујем у искреност убеђења г. Иванићева, јер осећам да он искрено верује у оно што тврди. И због тога ми се чини да недостаци г. Иванићева рада не долазе једино од његових моралних особина: они су више интелектуалне природе, и долазе од извесне интелектуалне неосетљивости — ако смем тако казати — о којој ћу доцније говорити. Тако исто, затим, не замерам г. Иванићу ни његово основно гледиште на народност Маједонаца, што је покојни Јанковић сматрао као велику грађанску кураж да замери: он вели да је г. Иванић „искључив, у целој Маједонији је све словенско становништво чист Србин...“ и сматра да је то метода „стара, једнострана и несолидна, па се ни резултати оваквих радова не могу дugo одржати“. Изгледа dakле да не би требало рећи да је све словенско становништво у Маједонији чист Србин, него један је део Србин а други Бугарин. Али како г. Иванић нема намеру да констатује данашње фактично стање него жељи да етнографски, филолошки и историјски докаже етничко порекло маједонског словенског становништва, и како се сâm на лицу места уверио, да су и они који се зову Србима и они који се зову Бугарима, па и они који се зову Грцима у ствари један исти народ, — често једна иста породица, — то је мислим и морално и интелектуално поштеније казати или да су сви маједонски Словени етнички Срби, или сви Бугари, или просто Словени, од којих се национално неки осећају и признају Србима, неки Бугарима, — а

неки Грцима. Наука, чиста наука, има да реши питање о етничком пореклу маједонских Словена: а емпиријски, они се данас деле на Србе, Бугаре и Грке, и што је факт с којим сви паметни људи рачунају и морају рачунати.

Ни овој као ни првој, ја не чиним горње замерке, ма да изгледају битне, и то сам, чини ми се, довољно нагласио: књиза г. Иванићеву ја замерам што се уопште појавила на свет, — мени је она, проста, крича што је жива. Да се није појавила толико помпезно, као јубиларно издање Београдске Задруге, као дело од 600 страна награђено са 2000 динара, — како ртко награђује и Француска Академија дела друкчије научне вредности и друкчије књижевне обраде, — да је писац био скромнији у својим претенсијама и да није стално истицао своје лично мишљење, које у ствари нема: онда би се она и могла поднести, и читалац који зна не би се на свакој њеној страни налазио тако рећи увређен толиком неказијеном надменошћу.

Она је несолидно спремана, некритичка рађена, рђаво састављена и антипатично написана.

III.

А то долази отуда што г. Иванић не влада својим предметом. Невероватно, али је факт који бије у очи да г. Иванић, поред четрнаестогодишњег спремања, није се спремио да напише једну добру књигу. Он нема ви једне нове идеје, ни какву општу опаску, — фотографски су снимци најбоље у овој књизи, нарочито онај Водена, — нити има какво оригинално гледиште, нити је најзад познате ствари изнео на неки свој, ако не оригиналан, а оно бар јасан и прецизан начин. Може ли човек, без осмеха, да сматра као нешто ново и озбиљно тврђу пишеву да „Маједонског паробродског друштва нема“ — како би га, по Богу, и могло бити кад државе маједонске нема? — да „Извоз Србије, који је услед парног сукоба са Аустро-Угарском, успешно кренуо на јужне тргове, иде преко Солуна (његов курсив) и знатно је повећао промет у солунском пристаништу“, или да „у Солуну ради коњски трамвај, једини у Маједонији. Електричног трамваја нема у европској Турској? И кад би овакви подаци, који се сваки дан могу читати у Трговинском Гласнику, били бар сви тачни: али ни то нису, јер је, на пример, у Солуну било електричног трамваја (кад се већ и о томе мора говорити) бар на годину дана пре него што је писац довршио своју књигу...“

Г. Иванић не влада својим предметом: он, dakле, није могао написати добру књигу, и зато није требало да пише ни ову. Данас је у културном свету време скупоцено, и ми једва стигнемо да прочитамо и одличне књиге, а камо ли да допустимо себи луксуз да читамо и рђаве, — нарочито кад оне износе овако по 600 великих страна. Он вели да је у Маједонију ушао без икаквог предубеђења: требало

је додати и без никакве претходне специјалне спреме. Па с тога се, као савестан чиновник, дао на посао да проучи нови терен свога рада и да попуни празнину коју је осећао у својој спреми: за свих дванаест година проведених у Турској вели, да му је једина лектира била литература о маједонском питању и земљи, како од српских писаца, тако и од страних. На лицу места је читao све што је писано о Маједонији и Маједонцима и ту проверавао да ли одговарају изнесена факта истини. То је похвална метода једног савесног чиновника. Али тај је чиновник зајелео да буде и писац: с тога је он, читајући, аналисао дела и правио изводе из њих, правио своје фишe како би рекао Француз, с тим да из њих и из својег личног искуства једнога дана састави једно ново дело. Али се деси да је књижевност о маједонском питању управо огромна и да су национални, верски, политички и социјални одношаји у Маједонији ужасно сложени: с тога и видимо да их писац није ни проучио све, о основном питању турске управе, о аграрном питању, он нема ни речи. А међутим зна се, да је маједонско питање колико и ционално, толико и социјално. С друге стране, да ни после четрнаест година није ни издалека успео да прочита и проучи све оно што је битно ради потпуности у овом питању. То се и сувише опажа у овоме раду, и то је основни недостатак његов: недостатак за јачину аргументације, и недостатак чисто књижевни. Писац је, — као неофит у маједонском питању, — облапорно грабио и лево и десно све, што би му на домак дошло; и што видимо у овој књизи, то није неко скристалисано знање о Маједонији и маједонском питању, већ онај припремни, ерудитавни посао који претходи завршној композицији једног научног или књижевног дела. И сувише: ми стално имамо утисак, да је тај посао још у току рада, и тај утисак, као што рекох, слаби аргументацију пишчеву а књижевној страни дела даје отисак нечега напорног, несавладаног, несвареног. Шта нам, доиста, јамчи да писац, настављајући тако, неће можда пајки на аргументе, који не само неће потврђивати његове него их, на против, можда и побијати? И такав утисак добија не само човек посекеј у егвари (и ја молим да ми се не упише у нескромност, ако кажем да ми извори г. Иванићеви нису непознати) него и сваки пажљив читалац. Писац се сваки час позива на списе, који су тако рећи јуче објавље и, и наводи тако рећи јучерашње чланке новинарске и календарске: у њему, значи, није још формирano гледиште него га ствара сада, пред нама. С друге стране, он не прилази изворима за своју информацију; географске карте, на пример, на које се позива да потврди неко тобожње своје мишљење, ја знам да није ни видео: а све то није метод којим се служи када се хоће да пише генетички о једном питању. Пошто ми није намера да будем опширан као писац ове књиге, навешћу само два при-

мера. Пишући о спорним границама Маједоније, он вели: „За доказ овог тврђења ја се позивам на старе писце и географске карте, из давне и скоре прошлости, из времена кад пропаганде бугарска и грчка нису постојале . . .“ Те старе географске карте и стари писци, најјачи су доказ за моје тврђење о малом пространству и обиму Маједоније и ја на њих, као на врло важну околност, скрећем пажњу читалаца... Да је из горе наведених разлога доиста оправдано позивати се само на старе карте и писце, пре утицаја бугарске и грчке пропаганде, то признаје и чувени географ и геолог наш, проф. Ј. Цвијић...“ Читајући ово (курсиз је мој), човек би рекао да г. Иванић има велику велику концепцију, па се за неке детаље смо позива на ауторитетете: у ствари, он те концепције нема, и све мисли, — не само мисли него и изразе, — узима дословце из писаца на које се тобоже позива, и наивно их цитира. Тако је са чланком г. М. Веселиновића Шта је Маједонија? у Вардару за 1907. годину, тако и са расправама г. Цвијића Географски положај Македоније и Старе Србије и Неколика проматрања о етнографији македонских Словена, тако и са књижicom г. Ђерића О српском имени у Старој Србији и Македонији, да споменем само најмаркантније. Ево става из расправе г. Цвијића на коју се писац позива за тврђење које назива своје: „Мислим да се појам Старе Србије и Македоније може најпоузданije утврдити на основу најбољих старих карата, које нису постала и на којима границе између земаља нису обележаване под утицајем националних претенсија и других погрешних схватања, као што је мањом случају са новијом картографијом и литературом. Једино се, дакле, на основу оних карата, које су изашле до првих десетина 19. века, док се није ослободила Србија и док се нису јавиле засебне и противничке српске и бугарске тежње, — може утврдити појам Старе Србије и Македоније и то у оном научном смислу, како је горе обележен.“ Види се, дакле, у чему је случај г. Иванићев. На другом једном mestu, у одељку о народности Маједонаца, говорећи о физиономији њиховој, писац нам вели: „Над Маједонцима није извршено премеравање лобања, нити су они соматолошки прецизно проматрани, те се на те резултате, толико важне у овом питању, не можемо позивати“. Колико је ова мисао тазе код г. Иванића, колико није сварена, — као ни све остale у овој књизи, — види се из овога навода из г. Цвијића, одакле је г. Иванић узео, квартени јој научничку концизност: „Нема прецизних соматолошких проматрања и мерења македонских Словена. На основу таквих података данас се не може говорити“.

Тако је г. Иванић радио за ове две битне идеје у својој књизи: за питање о границама Маједоније и за питање о народности маједонских Словена. Он је

те ствари сад научио, — а износи их као своје, слабећи их у сваком правцу.

Какав ауторитет могу имати ове и сличне ствари код г. Иванића, који је новинар, кад се чак и неке г. Цвијићеве тврђење са извесним скептицизмом примају од меродавних европских публициста, који стварају јавно мишљење?¹⁾ Није г. Иванић бољи, — а то је бар природно, — ни тамо, где је покушао нешто самостално радити, а то је у одељцима о језику и народном песништву маједонских Словена: питање, међутим, које, заједно са она горња два, чини основне идеје рада који је написао. Ту је он могао, за време својих излета и путовања по Маједонији, савесно бележити из народних уста песме и проповетке, и на основу те грађе дати обележја језика и анализу маједонске народне поезије. Место тога, шта он ради? Место једне прецизне анализе те поезије, он говори не само о сувише познатим стварима из српске народне поезије уопште него, шта више, исписује по народности имена свију оних који су преводили народне песме или расправљали о њима. На шта све то овде? Зар он толико нема осећања смешнога да увиди да је тај списак овде у најмању руку деплазиран, ту, у једној књизи за шире слојеве, како сам вели? Он наводи да су то изводи из његове нештампане библиографије. То је све лепо, али шта ће ту ти изводи? Цела књига, до душе, и није друго до огромна збирка извода, али бар не би требало да буде збирка извода из једнога списка књига. Међутим, код ове своје напомене, г. Иванић додаје да су „руски преводиоци српских народних песама поменути у „Браству“ друштва св. Саве, књига III“. Али ће допустити да га подсетим да се у том чланку не налазе само руски преводиоци него сви европски, и то баш и сви они, које он наводи из своје библиографије, готово истим редом изређани! У ствари, дакле, и овде као свуда, он је и тај списак узео... На ово нећу више да уџарам гласом. Али да г. Иванић није самосталнији и критичнији бар у простом бележењу народних умотворина? На жалост, ни ту, као ни у цеој књизи.

Он признаје да није стручњак, филолог, те да га та околност уздржава да опширно пише о језику маједонских Словена. То је дирљива скромност, али зар је он стручњак географ када говори о географији и орографији Маједоније, стручњак историчар кад пише о њеној историји, и стручњак естетичар кад пише о поезији и прави збирку преводилаца српских нар. песама? Излишна, међутим, скромност, јер није потребна богзна каква стручна спрема за ствар о којој је реч, — да се савесно забележе речи и реченице које чујемо из живих уста. Али ни тај писарски посао није овде солидно рађен. У једној од песама које даје као народне песме из Водена и околине, и за које изреком вели, да је забележио у воденској области, налазе се и ови стихови:

¹⁾ B. René Pinon: L' Europe et l'empire ottoman, p. 151.

Во сабота дете се разболе
Во недела Богу душа даде,
Ф понеделник са го закопале
Во торник мајка му на гроба:

све почетне речи у овим стиховима су апсолутно нетачне. Ни у Водену ни у околини воденској не постоји предлог *во*, *ф*: тамо се свуда чује баш чисто српски глас *у*. Тако исто тамо нико не каже недела *всеки* недеља: и ова реч има баш чисто српску фонетику. Да је то написао Бугарин, рекао бих да је фалсификат: али шта да речем кад је то написао главом баш „Србин Србиновић“, како себе крсти г. Иванић на корицама једне своје брошуре? Како је, дакле, он могао овако што записати, и рећи да је то забележио у воденској области? Mais c'est là son moiindre défaut...

IV.

Са таком спремом и критичношћу су рађени ови одељци, у којима се етнографски, историјски и филолошки хтело доказати етничко порекло маједонских Словена. Рађени су површино, несолидно, некритично, без ичега новог и оригиналног, са очитим узимањем туђих мисли и израза, а са претензијама једног проналазача. Све су то и сувише познате ствари. Оне су толико познате да књига г. Иванића представља један анахронизам: она је задоцнила бар за двадесет година. Васпитање српске публике у томе је погледу завршено, факта која се ту износе као неко откриће ушла су и у школске уџбенике, а новине их свакодневно разносе широм целог Српства. Г. Иванић је страшно задоцнио ако мисли да и данашњој генерацији српској треба доказивати (и то каквим начином!) да су маједонски Словени Срби. Са свега овога, као и због оног новинарског, баналног, полемичног и местимице вулгарног стила, из ове књиге бије један архаичан задах, кога не може развејати ни поветарац са Босфора, одакле ју је писац пустио у свет.

То су старе ствари, и о њима се у балканској литератури о маједонском питању више и не пише. Сваки је заузео своје позиције, — и свачија је „опсада готова“. У време када је г. Иванић спремао књигу, једина занимљива и савремена страна маједонског питања, — баш за читаоце српске, — била је његова политичка и дипломатска страна. Он признаје да није филолог, а зна се да није ни географ, ни етнограф, ни историчар, ни естетичар; али је он дипломат, — и о дипломатској и политичкој страни маједонског питања он би, збиља, могао писати са извесним прознањем ствари и са неким ауторитетом. Ми смо с правом могли од њега очекивати једну расправу или књигу документовану, углажену, солидну, онакву, какве пишу један Виктор Берар, један Шерадам, Рене Анри, Рене Пинон и други баш о маједонском питању, ма да у њему нису активни чиниоци. На жалост, ах! ни ту се г. Иванић није показао дорастао за посао који се, овога пута, од њега с правом очекивао.

Новинар у науци, он је новинар и у дипломацији. Он ради на парче. О некаквој концепцији у мађедонском и уопште балканском питању код њега нема ни спомена. О некаквој изврној дипломатској и публицистичкој информацији тако исто: и ту су му најважнији извори — дневне новине, на место одличних публицистичких публикација и званичних докумената влада заинтересованих у овом питању (разне Плаве књиге, Жуте књиге итд.). Зато све оно што се у том погледу каже у овом одељку површио је и познато из новина. С тога ја с омаловажавањем прелазим преко свију ових банаљности, и задржају се само на мишљењу г. Иванићеву о решењу мађедонског питања: не зато што би то мишљење имало важности ма у ком погледу већ с тога да — последњи пут! — истакнем неспособност озбиљног мишљења и слабост логике у писца ове књиге.

Познато је да су за мађедонско питање истицане три солуције: територијални садашњи положај, али побољшан реформама; подела Мађедоније између три балканске државе Србије, Бугарске и Грчке; аутономија Мађедоније. Свака је од ових солуција имала својих присталица — бранилаца. Свака од њих има за себе јаких аргументата: аутономистичко гледиште, на пример, може се поред осталог бранити са федералистичког гледишта на балканско питање. Г. Иванић је, на против, непријатељ аутономије, или боље он је за аутономију, али не Мађедоније, него некакве по-морске (или морске) „Вардарије“, којој би требало дати „самоуправу под контролом балканских држава, а уз јемство интегритета и неутралности те области“. Он нам не говори ништа о средствима и начинима којима би се та морска држава створила. Колико је ово гледиште на мађедонско питање уско, и управо ограничено за једног дипломата,овољно је нагласити да писац, резонујући о њему, потпуно заборавља и на Турску и на велике силе. Али остаје да је он противник аутономије Мађедоније: разлози које наводи против ње сувише су познати и без ичега новога. По своме обичају, — по својој интелектуалној неосетљивости, — он их сматра као своје личне, и у једној напомени вели: „Напомињем, да сам ово гледиште заступао и кад сам у септембру 1908. г. говорио у Франкфурту о мађедонском питању пред колегама, страним новинарима, с којима сам, после XII. међународног новинарског конгреса у Берлину, пошао на пут на Рајну. Моје назоре против аутономије Мађедоније одобравали су тада присутни грчки и румунски новинари, остали небалканци слушали су пажљиво, док ми је један колега из Лондона, очигледно присталица аутономије, упућивао унакрсна питања, на која сам одговарао пред аудиторијумом новинара из целог света“. Замишљате ли ви сада став г. Иванића „пред аудиторијумом новинара из целог света?...“ Став једног глadiјатора! Претенсије, као што видите, огромне — али слаба плећа да их носе. Јер зашто је г. Ива-

нић против аутономије? Једино зато што су за њу — Бугари: Бугари, на име, траже аутономију у намери да једнога дана присаједине аутономију Мађедонију као што су радили са аутономном Источном Румелијом. Добро! То је могућно, можда и вероватно, — кад би Турска и све остale балканске државе нестале с карте Балканског полуострва. Али је занимљива аргументација пишчева. Пре свега, бојећи се да аутономију Мађедонију не анектирају Бугари, и само они, он им тиме признаје у тој земљи надмоћност коју у ствари немају, и коју је у осталом, ова књига и имала за задатак да порекне. Људи, пристрасни према Бугарима, али јаке логике, друкчије расуђују. „Али кад би земља била тако потпуно бугарска као што су то Бугари мислили, онда устанак покушан 1903. био би у њој успео под истим погодбама под којима је, 1885. успео у Пловдиву“ — вели Рене Пинон, који нагиње Бугарима. Г. Иванић, затим, има овакво расуђивање (у предговору првој књизи): „Мађедонски народ, као засебна целина, јесте најновији проналазак политичара, а у провидној намери. Он би требао да служи као основа аутономији Мађедонији, која би се после, трагом Источне Румелије, претворила у бугарску провинцију. У другој и трећој књизи ове радње, с доказима ћу бранити ово своје гледиште“. Међутим, у овој другој књизи у којој се налази и обећана трећа, нема ни речи о томе, нема т. ј. доказивања о томе да је мађедонски народ, као засебна целина, пронађен у провидној намери да би га Бугари могли анектирати. Да није г. Иванић пистиктивно побегао од ове монструозне логике? Бугари су анектирали Источну Румелију на основу тога што је у тој земљи (по њихову тврђењу) живео бугарски народ: а на основу чега би сад ти исти Бугари анектирали Мађедонију, кад по г. Иванићу, пропадаје неки засебан мађедонски народ, дакле небугарски? Од двога једно: или Бугари имају намеру да анектирају Мађедонију и зато проглашује Мађедонце Бугарима, или немају ту намеру и зато пропадаје неки засебан мађедонски народ, који не би имали на основу чега да анектирају. Они би, просто, бежали од анексије Мађедоније! Али Бугари имају намеру да изврше ту анексију, и онда је пропадаје „мађедонског народа, као засебне целине“ — пропадаје маште г. Иванићеве! И доиста, никада Бугари нису тврдили да је мађедонски народ нека засебна целина: за такву тврђњу они немају никаквог рачуна; јелини који је испито слично тврдио, (у петроградским Извјестијама, која су чудом неким измакла халапљивој лектири г. Иванићевој!) јесте Драганов, Бугарин Бесарабац, о коме писац вели: „Он Мађедонце у главном сматра за засебно словенско племе, које је ипак ближе Србима, него Бугарима“. Али шта да се ради кад истога човека г. Иванић овако обележава: „Он је можда једини незаслепљен шовинизмом, био толико поштен и одважан, да призна да у Мађедонији има Срба. — То га је уверење скупо стало, јер су га најурили не само

из Солуна, већ и из Бугарске¹⁾. Па је ли могућно онда да човек с оваквим уверењем пронађе засебан маћедонски народ у провидној намери да Бугарска анектира аутономну Маћедонију? То је, понављам, производ маште г. Иванићеве.

* * *

Ја сам овде изнео главне утиске које је књига г. Иванићева учинила на мене. Несолидност, некритичност, несвареност, недостатак ичега новога и оригиналнога, а несносна претенциозност и надувеност, извесан култ самога себе, — што, рекао бих, поред извесне интелектуалне неосетљивости, долази и са оног осећања безбедности, које писац има кад зна да га нико не контролише, — то су главна обележја ове књиге, и њих сам желео да истакнем. О чисто књижевној страни нисам хтео говорити, ма да г. Иванић има и извесних књижевних претенсија: из „књижевних огласа“ при крају књиге сазнајемо да је он писао и приповетке. О тој страни његова писања говорију мажда, другом приликом.

Ваљево (Србија).

Григорије Хаци-Ташковић,



Српске народне песме из Маћедоније.

Женске песме.

I.

Море огрејала месечина¹⁾
В Јованови равни двори,
Море Јованови вечерале,
Сирај Јован не вечере.
Море Сирај Јован не вечере.
Тук си гледе горе доло
Море тук си гледе горе доло
По јасната месечина,
Море мајка сина си питала:
„Зашто, сино, не вечераш
„Море зашто, сино, не вечераш
„Тук си гледаш горе доло.
„Море тук си гледаш горе доло
„По јасната месечина.“
„Мори мајко, мила мајко,
„Неје таја месечина,
„Море неје таја месечина,
„Тук је, мајко, малка мома
„Море тук је, мајко, малка мома,
„Зато оди да је сакап.
„Ако ти је мајко неје дават,
„Постој, чекај, не жалеји
„Ако ти је, мајко, они дават
„Ће растурам стари двори
„Море ће растурам стари двори,
„Ће подигнам сараји.“

¹⁾ Сваки се други стих понавља.

II.

Се посекале, цанум, ерген и мома,
Салде се сакат не се земујат²⁾).
Ерген кажува, цанум, на дружината,
Мома кажува на другарките.
Си дочујала, цанум, момина мајка,
Момина мајка лоша маћеја.
И си отишла, цанум, в горна чаршија,
И си купила риба јаигула.
Риба јаигула, цанум, пара отрова
И си готвила слатка вечера.
И си гостила, цанум, ерген и мома.
Ем ји гостила, ем ји отрула.
Дека јаделе, цанум, там си умреле,
Там си умреле ерген и мома.
Дете закопа, цанум, горе под друмот,
Мома закопа доле под друмот.
Дете никнало, цанум, бела ми лоза,
Мома никнала блага јабулка.
Лоза се фрли, цанум, на блага јабулка
И се земаја ерген и мома.

III.

Пукнула мајко, мори треснала
Зашто ме роди хубава³⁾)
Зашто ме роди мајко, хубава,
Да не мож' да појдам в чаршија,
Да не мож' да појдам мајко в чаршија
Од тија пусти прешнари.
Црни ми цреши, мајко даваја,
Моји црни очи сакаја.
Пукнала, мајко, мори треснала
Зашто ме роди хубава,
Зашто ме роди мајко, хубава
Да не мож' да пројдам в чаршија,
Да не мож' да пројдам мајко в чаршија,
Од тија пусти фурунџија.
Бели симити, мајко, даваја,
Моје бело лице сакаја.
Пукнала, мајко, мори треснала,
Зашто ме роди хубава,
Да не мож' да пројдам в чаршија.
Да не мож' да пројдам мајко в чаршија,
Од тија пусти дућанџији.
Бисерли ћердан мајко, даваја,
Моје рудо грло сакаја.

IV.

Кинисала Јенка море,
Кинисала Јенка
На вода студена,
На белата чешма.
Ја стретело Јенка море,
Ја стретело Јенка
Беговото дете,
Беговото дете, веле,

²⁾ Сваки се стих понавља.

³⁾ Сваки се други стих понавља.

Веле јем говоре:
 „Подјај Јенко бардак,
 „Бардак студна вода.
 Јенка веле јем говоре
 На бегово дете
 До белата чешма:
 „Главата си давам, бего,
 „Главата си давам,
 „Вода нёти давам
 „Од мојата р'ка.
 Се наљути толи, бего
 Се наљути бего,
 Истргна кубура
 И Јенка је удри.
 И Јенка је удри, бего,
 И Јенка је удри
 У левата пазва.

V.

Отвори ми Ленко, душо, вратница
 вратница
 „Сус твојта бела десна ракица,
 ракица.
 „Не можам лудо, младо да станам,
 да станам.
 „Мајка ми леже лудо до мене,
 край мене.
 „Широк ми фустаз лудо под неја,
 под неја.
 „Зато не можам лудо, младо да станам,
 да станам,
 »Отсечи Ленко, душо, тај фустан,
 тај фустан.
 „Јас ће ти купам, Ленко, по хубав,
 по хубав.

VI.

До три му пушки пукнале
 До три јунака паднале
 Никоја мајка не жале.
 Стојанова мајка жалеје,
 На гроб му жална отишла,
 Сус дробни с'ззи плакала:
 „Стани ми сино Стојане,
 »Децата плакат по тебе,
 „Овците блејат по тебе,
 „Мајка црније по тебе.
 Стојан на мајка говоре:
 Не можам, мајко, да станам
 Црна ме земја потисле
 И тешки момини клетви.

Прибележио Д. Николић.



Српске народне питалице*) из Мађедоније.

1. Ни одат ни лазит, трага правит — лонац.
 2. Кусо кундале петлици наредено — грожђе.
 3. Во тесен дућан ми седит, тевна песма ми пејит и ми везит ракав — кошница.
 4. Два ветрила на врх бука — два уха.
 5. Црвен прч в' пештера лежат — језик.
 6. Кусо прасе по рит пасе — брич.
 7. Четири сестрице во една кошуља лежат — орах.
 8. Вилил предит, Вилип ткаит, Вилипчиња голи му одат — прсти на руци.
 9. Четири сестричини во една дупка молчат — сисе од краве.
 10. Сив коњ висна, земната ја притисна — снег.
 11. Џарот во зелено, а војеката во црвено — дрен.
 12. На коњ висит зло ти мислит — оружје.
 13. Полн тагар јајца — небо са звездама.
 14. Два орла со една шија — бисаге.
 15. Жути прасци тиња лежат — купус.
 16. Ни предено, ни ткајено, преко греде преврлено — кожа.
 17. У сред море огањ гори — канџило.
- У Крушеву вграду прибележио 1906. г.

Тома Јанаћијевић.

сеју



Српске народне приповетке из Старе Србије.

Из Куманова.

I. Урођеност и навика.

Неки цар је имао једно маче, које је било научено да цара послужује са слатким. Једнога дана, када су сви поглавари били на окупу, цар је рекао једноме од њих: да му за тридесет дана одговори: да ли је боља урођеност или навика код мачете? Ако му за то време не да одговор, наредиће да му се одсече глава. Поглавар се много забрине мислећи какав ће одговор дати цару? Сестра му је приметила да је невесео, па ће га упитати што је невесео? Он јој исприча све шта је и како је било. На то му сестра одговори: „Ласно је за то. Ево како ћеш цару показати шта је јаче код мачете; урођеност или навика? Начини једну сребрну кутијицу и мени у њу живи миша, па иди код цара те му је дај кад буде дошло маче да га послужи слатким. Поглавар учини, како му је сестра казала и отиде код цара. Кад је

*) питалице — значи загонетке.

дошло маче да га послужи, поглавар пружи кутијицу цару. Цар отвори кутијицу и из ње истрчи миш. Чим је маче видело миша, баци слатко, па јурне за њиме да га ухвати. Тад је поглавар рекао да је боља урођеност од навике, што је и цар потврдио и опростио живот поглавару.

У Куманову.

Саопштно: Илија Димковић.

2. Паметан човек и улова жена и ћерка.

Неки је човек имао улаву¹⁾ жену и ћерку. Један пут се његова ћерка затвори у собу па почне да плаче. Мајка чује њен плач па дотрчи те је упита што плаче. Ђерка јој ништа није одговорила. Онда се и мајка придружи ћерци те почну заједно плакати. Кад дође човек, упита их што плачу. Оне му одговоре да не плачу нивашто. Онда се он наљути па спреми све што му треба за пут, па побегне у свет да види да ли има још кога будале као што му је жена и ћерка. Идући по свету нађе на једну свадбу. Сватови су довели младу до врата и хоће да је уведу у кућу.

Али млада је била врло висока. Није могла да уђе на врата. Људи се узбуње не знајући како ће је увести у кућу. Једни су предлагали да покваре врата, други да потсеку мало младу. У то дође онај путник па их упита што су се толико узбунили? Они му кажу у чему је ствар. Он им онда каже да се млада мало сагне и уђе, а не да врата кваре, нити да је потсекују. На то му сви захвале и обдаре га. Путник продужи пут.

На путу виде како људи непрестано пружају и збирају черга (ћилиме). Њему је то било чудновато па их запита зашто то чине? Они одговоре да „скупљају топлоту за зиму“. Путник им каза, да се тако неће никада утоплити, него да купе пећ, па да зими ложе огањ, те да им је топло. Људи су овоме путнику Богзна како благодарили и лепо наградили зато. Он је пошао даље.

Птујући даље видео је неке људе где пењу вола на зид. Он отиде код њих па их запита: „Шта то чините?“ Они му одговоре: „Никла је трава по зиду, па хоћемо да попнемо вола, да је попасе“. На то им он рече: »Будале једне, што не узмете срп, па пожњејете траву, па да је дате волу, него вола пењете горе. Људи заблагодаре путнику и обдаре га.

Онда се човек вратио кући па рече жени и ћерки:

— Е! жено, несте само ви у лаве, него их има још. Ја сам рекао при поласку: ако нађем некога улавога у свету као што сте ви, вратићу се, а ако не нађем нећу се вратити. Ја сам их видео и ево зато сам се вратио.

У Куманову.

Прибележила: Џена Стефановићева*).

¹⁾ глупу.

Секула и Детелин војвода.

Народна песма из тетовске околине.

Дворе мете Смиљана невеста,
Дворе мете дробни слзе рони.
Ми гу праша Секула војвода:
„Да л' ме чујеш моја верна љубо,
„Што ти плачеш дробни слзе рониш?
„Да ли ти се много досадило,
„Досадило дворе бре метејки?“
Одговара Смиљана невеста:

„Да л' ме чујеш Секула војвода?
„Не ми с' мене много досадило,
„Досадило дворе бре метејки;
„Тако ми се много разжалило,
„Ражалило за мој мили татко,
„И за татка и за мила мајка
„И за девет моја мила браћа;
„Ево има три године дана,
„Како сам ђи ја бре невидела;
„Па за това Секула Војвода,
„За то сам се много разжалило.“

Је говори Секула војвода:

„Да л' ме чујеш моја верна љубо?
„Промени се у свилено руво,
„Те идемо прво на првиче, (походе).
„На првиче у шуреј на гости.“
Ое промени Смиљана невеста,
Се промени у свилено руво;
И се спреми Секула Војвода.

Те ми идев прво на првиче.

Ћиндисале они да ми идев,

Да ми идев прво на првиче,

На првиче у шуреј на гости.

Ајде, ајде, низ гору зелену.

Секулу га дремка оборила,

Па он вика Смиљану невесту:

„Да л' ме чујеш моја верна љубо?

„Мене ми се много бре приспало,

„Да ми викнеш, мало да ми појеш,

„Да ми појеш мало речовито

„А по виште танко гласовито,

„Да ми појеш те да ме раабудиш.“

„Не ми викај Секула војвода,

„Да ти појем у гору зелену,

„Заре овде у гору зелену,

„Седи јунак Детелин Војвода

*) Послао Арсен С. Ковачевић, српски нар. учитељ у Куманову у Старој Србији, 1906. г. Овај учитељ је својим ћајима задавао овакве писмене задатке: Сваки ћак да испише по једну народну приповијетку, пјесму; загонетке и пословице, које је од старијих чуо. На тај начин су забиљежене и ове дводје приповијетке. Овај је лијеп примјер за углед и за остале учитеље и ученике.

„Со тријесет и три бре ајдука;
 „Он ме сакал три године дана;
 „Ал' ме татко не даде за њега,
 „Ток' ме даде за тебе једнога;
 „Пак се бојим да те не увати,
 „Да т' увати со тријесет ајдука;
 „Да т' увати и да те погуби,
 „Да т' погуби а мене да љуби“.»

Тгај викна Секула војвода:
 „Бре пој, кучке, те ме разговори!“
 Се оплаци Смиљана невеста,
 Па кад викна песму да му поје,
 Да му поје мало речовито.
 А по више танко гласовито,
 Од горе је лисје попаднало.
 Кад гу дочул Детелин војвода
 Он говори на тријесет ајдука:
 „Да л' чујете тријесет ајдука?
 „Ко је јунак, јунак над јунака?
 „Да увати Секулу војводу,
 „Ла му врже руке наопако
 „Да га овде пред мене доведе,
 „И с њега Смиљану невесту;
 „Те му дадем рало бре бисађе;
 „А бисађе пуни со дукати.“

Сви јунациничком погледале.
 Ал' не гледа Грче Арбанашче:
 Оно рипна на јуначки исге,
 Па он узе рало бре бисађе,
 У бисађе свилени гајтани,
 И отиде у гору зелену;
 Па он седна на широки друмје.
 И затвори његови прни очи,
 Кој да пројде да мисли: је слепац.
 Када дојде Секула војвода,
 Му се моли Грче Арбанашче;
 Да га врли на коња дорију,
 Да г' изнесе из гору зелену,
 Од Господа присто би му било!
 Се превари Секула војвода
 Па он врли Грче Арбанашче,
 Ми га врли на коњу Дорију
 Секулу га дремка оборила,
 И он заспа на коњу дорију.
 Ми извади Грче Арбанашче,
 Ми извади свилени гајтани,
 Па му врза руке наопако.
 Кад с' разбуди Секула војвода,
 Он се најде у големо чудо.
 Изведе га Грче Арбанашче,
 Изведе га из гору зелену,
 Одведе га Детелин војводу.
 Када виде Детелин војвода,
 Он извади своју осру сабљу,
 Да исече Секулу војводу.

Што ми беше Смиљана невеста,
 Му посака његови осру сабљу:
 „Дај ми море осруту бре сабљу,
 „Да исечем Секулу војводу;
 „Зашт' ме татко не даде за тебе,
 „Ток' не даде за овог војводу“.»
 Узе сабљу Смиљана неве та,
 Да исече Секулу војводу
 Ток исече свилени гајтани,
 Па Секулу даде осру сабљу:
 „На Секула осруву бре сабљу,
 „Да те видим какво срце имаш“.»
 Када узе Секула војвода,
 Када узе осруну бре сабљу,
 Он посече Детелин војводу,
 И посече тријесет ајдука;
 Али летна Грче Арбанашче,
 Оно летна гором да ми бега.
 Му говори Секула војвода:
 „Ла л' ме чујеш Грче Арбанашче?
 „Крила д' имаш не мож' да побегнеш.“
 Кад се летна Секула војвода,
 Ми увати Грче Арбанашче,
 Па г' одведе на широки друмје,
 Му извади његов црни очи,
 Му пресече руке до рамена,
 Му прегече ноге до колена,
 Па г' остави на широки друмје.
 „Чуј ме Грче да ти право кажем:
 „Што си сакал, то ти Господ даде“.»
 Па он сабра главе од ајдука,
 И ћи стави у своје бисађе.
 И огрна крваво зубанче.
 Па отиде у шуреј на гости.
 У Скопљу.

Прибележио Милош Ђорђевић.

Народне загонетке из Гњилана.

1. Црн поп црвени колачи дава — (бува).
2. Црни Шека свиње тера — (чешаљ).
3. Мотавило вило по гору се вило, ни дома дошло, ни леба јело, ни воду пило — (звено).
4. Буба лази буба неје, самар носи коњ неје, рогови има вол неје — (пуж).
5. Лаяка лаје по планине, све се чује по ледине — (ширајка¹).
6. Једна чашка воска своме свету доста — (сунце).
7. Црн гаља мајку ти ваља — (бува).
8. Кусо мече дрен тресе (чешаљ).
9. Црна врца по пут штрци — (мрав).
10. Поп у рупу гуња му кроз рупу — (кртица).

¹) пракљача.

Светозар А. Дучић.

Народне пословице из Гњилана.

Свака душа 'оће у рај, али вегу пуштав ни на крај. — Кад ме бег бегендише, село нека егленише. — Да имала срећу Јеглика те би гу узеја владика, а не селски говедар. — Чаглавица се свађала, Приштина глобу давала. — Боль је 'азр петла у Гњилане, него ћурзана у Добрчани. — Море зете, тиквин цвете, кад те видим тад се сетим. — Шикан зете, шикан и проприкан, па навезен па написан. — Море зете, кућо моја, а сокаци твоји. — Кад имадо' не знадо', кад изгуби' познадо. — Огањ вари, дан не вари — Сува дрва 'итра жена.

Прву песму слушао сам од моје мајке Султане (Сутке), а остале песме, загонетке и пословице од брата Јордана.

Глас или орију овим песмама не знам.
Светозар А. Дучић.



Народне песме из Гњилана.

1. Песма, која се пева при успављивању детета.

Нина, нина, нејаки Јоване¹⁾
Да пораснеш царство да преузмеш.
Туј дочуја царе Суле мане.
Цар ми прати два лака јунака:
„Донесите нејака Јована,
Да га видим од што је јунака“.
Отидоше два лака јунака,
Донесоше нејака Јована,
Донесоше цару на дивану.
Тад цар пита нејака Јована:
„А Бога ти нејаки Јоване,
Да љ' си јунак мегдан да делимо,
Ил' си јунак сабљу да ми љубиш“
Проговора нејаки Јоване:
„Несам жена сабљу да ти љубим,
Но сам јунак на мегдан да искочин.“

II.

Ђурђевска песма.

Овца Марија штирка одила,
Штирка одила девет година,
Па је десета Бог заповеда,
Бог заповеда трудна²⁾ остале.
Јагње ојагњи на дан Ђурђев-дан
Јагње ојагњи сина Караку.
Јагње големо барабар³⁾ с' с мајку.
Туј ми дочуја солунски паша:

¹⁾ или како се буде звало дете,

²⁾ Трудна се употребљава сомо у песмама, а иначе тешка.

³⁾ једнаког узаста.

„Викајте ми Јанка ћехају,
Јанко ми има јагње големо,
Јагње големо барабар с' с мајку.
Ја ће га узнем կурбан за бајрам.“
Па ми үзеде јагње Караку.
Овца ми блеје до Бога се чује.
Паша ми закла јагње за бајрам,
Јагње ми закла, паша се згрчи.

III.

Пригодна песма.

Море накити се пашето паша,
Асан пртаље ћелаво глава
Куса ложица штрка каленица,
Е земај ме мене бре момо, момо,
Бог те земаја.

Ја си ле имам доста ле стоку:
С'с мачке орем, с' жељке жњејем,
С'с петли вршим.

Од рака крака цела паштрма,
Од жабу кожа пуна сирење.
Сам си једем, гости си чекам.
Накитисе, наместисе пашето паша
На место паша Асан пртаља,
Асан пртаља ћелаво главо.
Опаса сабљу пустали сабљу,
Пустали сабљу од самор штицу,
А чивт пилоти од бузовку,
Ћечи¹⁾ бу куршуми тоз²⁾ барути,
Па отиде зулум да чини.

IV.

Пригодна песма.

Фала Богу, фала јединому,
Силна се је војска подигнула:
Два Турчина и три Циганина!
Ујанули кусе магарице,
Опасали сабље канделице,
Па узели копље од тршиљике,
Па отоше у големо село,
У големо ниже од две куће!
Туј су голем зулум почанили:
Исекли тикве по плотови,
Исекоше жабе по крај реке,
Па слегоше доле у ливаде.
Туј су они голем шићер³⁾ нашли
Голем шићер туј црвљиву козу.
Братски су је они поделили:
Сваком брату по череку дали,
Бајрактару белу цигерицу,
А чаушу све четири ноге⁴⁾.

Светозар А. Дучић.



¹⁾ коза. Ћечи бу куршуми, значи козја балега.

²⁾ прах.

³⁾ благо, имаовина.

⁴⁾ ова се песма пева уз гусле.

Народне загонетке из Скопља. —

1. Бува роди кикитка.
2. Без кора улази, са кора излази.
3. Бричан челебија у слами лежи.
4. Вика Вида от два рита: Браните ме од кокошки, а не бранте од кучине.
5. Високо, више од кућа; малено, по мање од јајце.
6. Вер везено, вер лишено, у рука не фатено.
7. Дрпава була на ковчег седи.
8. Два браћи се тепају, бела пена пуштају.
9. Дванаест браћи на једна постеља лежају.
10. Длг Тодор без коски рипна (скочи).
11. Дрпава Џигачка пред цара излегна.
12. Длго, длго као јуже; зелено, зелено као гуштер; ногти има, мачка наје.
13. Два орла се једна шија.
14. Длга Мара сенка нема.
15. Ђуро река преплива а не се скваси.
16. Ђурано, Ђурано от сој у сој викама.
17. Жлти свињи у вир лежат.
18. Зид зидосан, вар варосан, никоги дупка ни прозирка.
19. Имам један брат кој вес дей работат и ноћ, а не се уморат.
20. Имаф два брата слепи; дури ми бева слепи ми бева лепи, кога ми прогледава искем да ги признајам.
21. Један дуб са 12 гранки; свакоја гранка со 4 гњезда, свакој гнезде сос седам јајци.
22. Кусо прасе по рит пасе.
23. Клап рупа до колено.
24. Мало малечко цара подигнало.
25. Мотовило вило до гора се вило, кога дома дошло зад врата се скрило.
26. Мртва кобила жива прева.
27. Озгора плоча, оздора плоча, у среда живо јагње.
28. От рит до рит вика Ђуро мој.
29. Озгора небо, оздора небо у средина зелена ливада.
30. Отаде брег, одваде брег, у среда Галиб-бег.
31. Пуна бочва ситни јајци.
32. Пикни рука, извади црна ајупка.
33. Перо пише, поп вије: самар поси, коњ није.
34. Подигни ми парталите да ми видиш доброто.
35. Петина браћи једно рало гаћи.
36. П'н дол иверки,
37. Плна школа децата, нема вратат никде.
38. Пуна црква ђачиња сос црвени копчиња.
39. Падна ђуле у море, несе море затресе, несе ђуле потопи.
40. Рикал вол у темен до темен, начули лисичина нетрчили опашчиња.
41. Све внутра, све внутра, главата на двор.
42. Сив сокол под земља лета.
43. Сто коњи трчали, на један плоча спаднала, свити су станали.

44. Стомна сос сед'м дупки пуна са вода, вода не течет.
45. Уста му је гвожђе, језик му је куршум.
46. Урдено меше по рит се ваља.
47. У среда небо зелена ливада.
48. У гора оди, на дола броји.
49. Црвен Петко запрен стоји.
50. Црвено куче от дупка лаје.
51. Црвено малено скиднало царот од конј.
52. Четири браћа у једна постеља спијат.
53. Четири сестри у један шутар мочат.
54. Шарено марено у рука не фатено.

Значење загонетки:

1. семе;
2. мед;
3. јаје;
4. црв-глиста;
5. орах сeme и дрво;
6. амија;
7. пита;
8. два камена воденичка кад мељу жито;
9. 12 часова на часовнику;
10. дим;
11. пита;
12. купина;
13. бисави;
14. река;
15. глас од звона;
16. опет звено и глас;
17. купус у каци;
18. јајце;
19. часовник;
20. опаници здрави и прордти;
21. година, месеци, недеље и дани;
22. бријачница;
23. чизме;
24. буха;
25. секира;
26. кућа са чељадима;
27. корњача;
28. звено;
29. зељаница-пита;
30. љеб у највима замешен;
31. грожђе зрице;
32. опет то;
33. пуж;
34. чокот, лишће и гроздови;
35. игле и чарапе;
36. рибе у виру;
37. лубеница;
38. зуби и десни;
39. лист кад падне у воду;
40. кад играју девојке уз бубањ, па им плетенице оскачу;
41. ћелинац укуцану дрво;
42. раоник кад оре;
43. разбој и жица преки пут;
44. глава, очи, ноздрве, уши и уста;
45. пушка;
46. магла;
47. зељаница у тепсији;
48. Коза кад иде уз брдо и брабона;
49. вино у бурету;
50. јејак;
51. јагода и путник;
52. 4 јејагре у љусци ораховој;
53. 4 сисац у краве кад се муза;
54. амија.

Нова Варош.

Јован Митрановић.

Листак.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Живот дилувијалног Еордејског Језера од Ј. Цвијића. Из LXXXI књиге „Гласа“ Српске Краљевске Академије. Са 1 картом, 7 фотографија и 13 скица. Београд. Штампано у државној штампарији краљевине Србије, 1910.

О Маједонији су изашле неколике темељне расправе од проф. Цвијића, који је њима положио солидан снос географским, геолошким и етнографским истраживањима наших крајева. Такве су му радње: Етнографски проблеми Балканског Полуострва, Проматрања Маједонским Словенима, а особито се истиче капитално дело Основе за Географију и Геологију Старе Србије и Маједоније, уз које иду геолошка карта и Атлас великих балканских језера. Али г. Цвијић је поред тога почeo систематски и на широј основи обрађивати и геолошку прошлост наших језера.

Ако се данас узме у обзор пластика и конфигурација земљишта око појединих језера или бара, уочи ће се да су ова некада била много већа, често са огромним површинама и димензијама. Њихови басени су данас веома лепо очувани, јер се интензивно дејство глацијалне епохе није простирало у толикој мери на

Маћедонију, док су ледени покривачи и велики глочери сасвим разорили сличне језерске котлине и басене у осталој Европи.

У југо-источном крају битољске области постоји Острвско Језеро. Његова површина је 73,85 км², а највећа дубина износи 61,7 метара. У близини овога језера постоје још три много мања. То су Петреко, Врапчанско и Зазерци. Осим тога налазе се и две барутине: Нишија и Сари-ђолска. Све се ово налази у једној пространој котлини, која се у старо време звала Еордеја. Стране ове котлине одликују се многим терасама и старим обалским линијама, које су често са разним седиментима.

Крајем неогена или почетком дилувијума, створила се, како изгледа, дуж појединих раседа, да нашња Еордејска тектонска потонина. А како се готово цела дилувијална периода одликује влажном климом, великим глацијацијама, то је ова котлина испуњена водом и тако се формирало једно велико језеро. У истој периоди постојала су о Маћедонији још неколико врло пространа језера, од којих је најзначајније Солунско или Аксиско језеро. Ово је било много ниже од Еордејскога, које је Мухаремско-Владовском отишало у Солунско. Интересантан је факт, да се по многим терасама (има их пет, од којих је прва 180 до 190 метара гнад језерског нивоа), за тим малим полицама и старим обалским линијама, за тим разним седиментима и другим чињеницама утврђује стална осећијација тога језера. Амплитуда је колебања била у појединим периодима разна. У историско време она износи на Острвском језеру 10 метара, али се позитивно не може утврдити њена величина у ранија преисториска и геолошка времена. Свакако да су ови појави били на првом месту природна последица климских промене, за тим засијање језерског дна наносима, подземним или површинским отицањем језерске воде.

У дилувијуму се дешавају на Балканском Полуострву веома важни процеси. Тада се дуж многих раседа ствара велики тектонски грабен, који испуњава Средоземно Море. То је период, када је образовано Бело Море. Услед тога се са свим оцедило велико Актијско Језеро. Тиме је доста померен доњи ерозиони базис Еордејског језера. Овај је проузроковао активну регресивну ерозију Мухаремске Отоце. Ова се почиње нагло удуబљавати, а с тим је у вези и интензивно отицање Еордејског језера. Овај процес се је вршио све до терасе, која се данас налази за 23 метра од Острвског језера, а после тога преостаје површинско отицање. Према томе ово је постало чисто корисно језеро које сада губи воду кроз субликустриске поноре. Тако је понор данас констатован на источној обали Острвског језера, а према месту Котану. Овај се процес и даље настажа, а како је данас клима много сувља него у дилувијуму, то се предочава да ће се и Оструско Језеро са свим оцедити. Његов ће дио бити једно

карено поље са понором, као што је случај са свима сличним босанско-херцеговачким и другим пољима.

То негдашње Еордејско Језеро било је 720 метара над морем, а за 190 више од данашњег, Острвског. Према томе његова дубина је износила на 252 метра, а површина му је била 1026,5 км², а то износи близу четрнаест пута више од Острвског Језера.

Ово су у главном идеје и закључци проф. Цвијића, до којих је дошао свестраним проучавањем свију елемената, који могу послужити као материјал, којим је створена ова студија.

У Скопљу.

Ст. Симић.

„Вардар“ календар за 1911. год. издање Кола Српских Сестара Београд. Цена пола динара.

Високо се вије застја, коју држи Кола Српских Сестара у Београду. Ми морамо застати пред плодним и родољубивим радом тога кулантнога и хуманог друштва. Ова се установа поступно развијала и сад се сме рећи да је аслужила оно поверење, које јој одаје српски народ. Кола српских сестара са љубављу приступа многим тешким задацима, за које треба подноси жртве и оно их изводи са несумњивим успехом.

Пред нама је њихово ново дело: календар „Вардар“ за 1911. годину.

Богат савременим сликама, а још више испуњен садржином, која одговара духу времена, приликама и потребама српскога народа „Вардар“ се с правом може уврстити у ред најбоље уређених календара за идућу годину. Досада се истицало у јавности осећање дужности пре маја хуманој установи захтевало се да свака српска кућа набави календар „Вардар“. Данас је „Вардар“ тако ојачао, тако је лепо уређен, да му је излана препорука горње врсте. Он се сад сам собом препоручује; „Вардар“ је у пуној мери корисна народна књига, потребна сваком српском дому и грађанину.

Садржина „Вардара“ се у првом реду дотиче српског народа, као једне културне целине и износи стање његово у последњој епохи. С тога се на почетку налази чланак о свима српским земљама. Истиче се истина да српско племе, ма да је по земљишту на коме живи једноставно и скупљено, ипак раздјелено државно, по вери и политички. Но оно има општу, заједничку тежњу. Српство је распарчано, али није растурено. И ако потпада под разне политичке и државне управе, са народници су блиски и по језику и по традицијама, по историјској прошлости и патњама, по духу и смрзовима — једно; физички и духовно се додирују и чине једну неподељену целину, од које је Србија средиште и у непосредном односу са свима деловима Српства. Писац верује да ће српски народ у будућности заузети видно место у породици

културних европских народа и држава. Управа Кола Српских Сестара требала би овај чланак сваке године да уноси у свој календар, јер износи сва потребна знања, потребна сваком Србину о свакој српској покрајини посебице.

Поезија и приповедна проза заступљени су најбољим представницима: ту су Војислав, Ст. Бешевић, Шантић, М. Ракић, Ђурчин и други. Поучни део ка лендара дотиче се српског народа и његових друштвених, политичких и црквених прилика. Читалац има пред собом јасну слику о Србима и њиховим приликама у Босни и Херцеговини и у Аустроугарској. Расцркканост народа у политичком и црквеном погледу смета његовом правилном и снажном културно просветном и националном напретку. У допуњу томе износе се два велика човека и њихов рад за напредак народног јединства, та два великане јесу Доситије и Кавур, чијим идејама треба да буду испуњене груди свакога Србина „од мора до мора“.

Велики број лепих и савремених слика, знаменитих личности и места у Српству дошују вредност овога календара и чине његову обилату садржину још разноврснијом. Изненаде су, у цртежима све српске земље са рекама и главним местима и ликови принцене Јелене, краљице црногорске Милене, Кавура, Гарибалдија, Лоситеја, војводе Глигора и др., пут краља Петра и вежбу српске војске. Све то појачава вредност календара. Пада у очи и леп и родуљубиви опис већине слика, чиме се одликују и раније године овога календара.

Коло Српских Сестара својим новим календаром „Вардаром“ дало је народу једну врло корисну и поучну књигу и свака српска кућа треба да га има на свом столу.

Анђелко М. Крстић.



Књижевне и културне биљешке.

Јужна Стара Србија. Од Милоша Милојевића, чији је патриотизам и србизам био мало и претеран, престало се било за извесно време са проучавањем српских земаља и области, које су под турским господарством. То је тако трајало до пре неколико година. Карпин, Иванин, Нушин, Цвијин и сад Хаџи-Васиљевић имају заслуга, што су оживели испитивања ових српских земаља, у којима је некада била сва слава и величина српска. Особито је Др. Хаџи-Васиљевић, у последње време, радо проучавао ове области.

Један од његових већих и добрих радова у овоме правцу јесте књига, која се јавила у Београду крајем прошле године и којој је наслов: Јужна Стара Србија. Историјска, биографска и политичка истраживања од Др. Јована Хаџи-Васиљевића. Књига прва: Кумановска Област. 140. издање Задужбине И. М. Коларца. Београд 1909. год. Штампарија „Давидовић“. Осмина, страна XII. + 560.

Књига је рађена у главноме по Цвијићевим упутствима за испитивање српских села, ма да се по негде од њих прилично

удаљава. Описао је 35 села, која припадају Кумановској Области. После овога издаће Прешевску област.

У књизи су двадесет и три лепе слике и једна (на крају) етнографска карта области. Техничка израда јој је добра. Штампарских грешака има, али мало. Може се набавити код писца у Београду по цену од 5 динара (круна) комад. Поштарину плаћа писац.

С. М.

Светогорски манастири. У Светој Гори постоји од више стотина година неколико православних манастира. Од њих су два грчка, један српски, један руски, један бугарски и један румунски. Сви су ти манастири и њихови прњавори били до сад самостални и нијесу потпадали под турско господство. Сад је турски министар просвјете издао наредбу, по којој се сви становници манастира у Светој Гори рачунају као турски поданици те ће, разумије се, плаћати и порез и служити војску.

Затварање призренске богословије. Скопљанска „Законитост“ јавља, да су турске власти и до сад сметале отварању српских школа, али сад су прогле да их сасвим униште. Тако је због постављања и потврде наставника призренска српска богословија била затворена. Још се надаху, да ће српске школе у Старој Србији и Мајдануји ушћејдти тих неприлика и мијешања власти у чисто школске послове — све бити затворене.

Нова књига. Прва српска књижарница и штампарија Вардар у Скопљу (Давида Димитријевића) издала је ових дана нову књигу: Рад Народне Скупштине отоманских Срба (од 2. фебруара до 11. фебруара 1909. г.). Књига је велика 103 стране обичне осмиписне и у њој се описује рад прве и друге велике народне скупштине, на којој је изабран централни одбор за руковођење избором посланика за турски парламент и да преставља српски народ свуда где је затреба. Друга је скупштина саслушала и уважила рад одбора, донијела разне резолуције и устав за пар. организацију. Књига је врло занимљива и о њој ћемо доцније доцнијети нарочиту оцјену. Цијена јој је 10 златних гроша или 2 круне.

Анексија Мајдануји. Под тим натписом изашла је нова књига Љуб. А. Васиљевића у Биограду. Писац је више година провео у Мајдануји и пише на основу искуства и познавања тих крајева. У расправи су, вели биоградско „Ново Време“, коментарисани сви важнији моменти српске спољне политике, почевши од анексије Босне и Херцеговине све до најновијег политичког догађаја - тајне војне конвенције између Турске и Румуније, којој писац придаје нарочити и велики утицај на даљу судбину Мајданује и Старе Србије. Књига је штампана у штампарији Аце Станојевића. Цијена јој је динар или круна. Може се добити у свима књижарницама у Србији.

Савез Српских Учитељских Удружења у Отоманској Империји. Јејес 26., 27., и 28. јуна одржала се прва велика учитељска скупштина српских учитеља из Турске. На њој су била извлашћена свих учитељских обласних удружења, било је преко 300 учитеља. Ту су основаны „Савез Српских Учитељских Удружења у Отоманској Империји“. Средиште је тога Савеза у Скопљу, где је и половина одбора. Савез се брине о моралном усавршавању својих чланова и свога народа, одржава везе са учитељима осталих народности у Турској и помаже издавање једног књижевно-педагошког листа, као и све друге списе на које се одлучи. Скупштина је претресла и уредила правила за српске школе у Турској и учитељску уредбу.

Српска Школа. Под овим именом излази у Скопљу од 15. фебруара ове године педагошки лист, коме је власник и одговорни уредник Д. Димитријевић. Српска Школа излази у свескама свако петнаест дана, осим школског одмора. До сада је изашло 7 свезака, 21 табак слога. Сарадници су му већином наставници из тих српских крајева, а као највреднији су г. г. Ал. Марић, Григорије Божовић, Н. М. Ракић и Стојан Зафировић. „Српска Школа“ уређује се врло добро, те се може најтоплије препоручити српском учитељству у свима српским земаљама. У лист штампа се засебно прилог „Зборник“ српских народних обичаја и умотворина“, који се може увезати у засебну књигу.

Годишња претплата за турску царевину 30 гроша у злату, а на страну 10 франака.

Педагошко Дјело. Српска књижарница и штампарија Д. Димитријевића у Скопљу издала је психолошко-педагошку монографију Карла Лангеа Аперцепција, у преводу Ал. Марића професора. Књига је велика 246 стр. осмине и стаје 18 гроша у злату, или 4 франка. Ми је не добисмо, а рекли би коју више о књизи.

Друга књига пјесама. Димитрије Јевтовић-Полимац, наставник српске гимназије у Пљевљима скупио је своје умјетне пјесме растурене по разним листовима, њима приodataо још доста нових и дао у штампу као другу књигу својих пјесничких дјела. Ова се књига штампала у српској дубровачкој штампарији у Дубровнику и биће готова још ове јесени. Цијена круна или динар.

Календар Голуб. У српској штампарији у Скопљу штампана је једини српски календар у Старој Србији и Маједонији Голуб. То је стари познаник тамошње наше браће, само је прије излазио у Цариграду и вазда је био врло добро уређен. Сарадници су му српски писци из тих српских крајева. Може се набавити у Скопљу и код „Српске Браће“ у Биограду. Цијена му је само 1 грош или 25 пари динарских.

Балканско-умјетнички салон у Солуну. Познати српски академски сликар Анастаса Боцарић, који је парадио више умјетничких слика, међу којима му је најчувенија »На развалинама царства«, јер је и умножео те служи као украс српских дома-ва тај неуморни српски сликар отворио је у Солуну Балканско-умјетнички салон за умјежавање српских икона и слика. Прва икона рађена у томе заводу јесте на бијелој свили отиснута умјетничка слика св. Симеона Мироточивог (Немање) и св. Саве како држе манастир Хиландар међу собом, а горе у облацима Саваот окружен анђелима благосиља. Анђели држе пантљику, на којој је почетак светосавске пјесме „Ускликнimo с љубављу светитељу Сави“. Икона је необично лијепа и изложена је у радњи Паје Марковића у Сарајеву. Цијена је овакој икони на свили 3 К, а на папиру само 2 гроша. Послије ове слике треба да се раде у томе умјетничком салону још слике: Краљевић Марко на Шарину; Цар Лазар и Милош пред Муратом; Црногорка забавља сина; Како је српски гусляр ослијепио; Онђе паде Топлица Милане; Црногорски поклич; Самсон и Далила (алегорија) и т. д. То су све слике управитеља тога салона и академског сликара Анастаса Боцарића и све би биле

осебити украс за српске домове. Овај Салон вриједно је помоћи, а то се најбоље може куповањем и растурањем његових лијепих слика по свему Српству. Ми га најтоплије препоручујемо свима Србима, а нарочито у Босни и Херцеговини. Претплата на слике шаље се на адресу: Salon d' art Balkanique-Salonique Turquie.

Брошура о Босни и Херцеговини. У Цариграду је изашла ланчске године нова књига професора Стевана Симића, која носи натпис: Босна и Херцеговина, опис земље и народа. То је управо предавање г. Ст. Симића, које је одржано у Солуну за вријеме анексионе кризе, а затим је штампано у „Цариградском Гласнику“ и одатле оштампано у засебну књигу. Подијељена је у пет глава. У прве три описује земљу, народ и стање за турске владавине до 1875. Четврта и пета глава говори о окупацији и анексији аустроугарској. Ова књига као брошура нема какве велике научне вриједности, али ипак добро је дошла тамошњем српском смијету, да сазна што више о нама и нашој судбини.

Читула.

Голуб Добрашиновић. Скоро је погинуо у Беранима стари борац и родољуб Голуб Добрашиновић. Убили су га турски војници кад се враћао из Црне Горе. Голуб је био добро познат у својој околини као добар Србин и стари ратник. Још 1860. и 1863. био је у ратовима а г. 1875. у ратовима за ослобођење добио је командирски чин и свуда је био међу првим јунацима. Дуго година био је члан турског суда (уђумета) у Беранима и свуда је штитио српску сиротињу. Бог да га прости и помилује!

Војвода Глигор Соколовић. Један од најчувенијих и најславнијих јунака из Маједоније бијаше Војвода Глигор Соколовић, родом из села Небрегова код Прилипа. Отац му је био чувијунак, али је мучки погинуо од непријатељске руке. Пуних 20 година хајдуковао је војвода Глигор са својом јуначком четом по Маједонији и Старој Србији и задавао страх непријатељима српског имена у тим српским земљама. У Србији је био од великог гласа. Неко вријеме живио је у Србији, а такође и у Бугарској, али највише је провео у својој домовини. Погинуо је изненада као и отац му и готово на истом мјесту. Поживио је 40 година. Прославио се као јунак у цијелом Српству, а у Маједонији зваху га „други прилепски крањ“. Слава му и вјечита успомена у народу своме!

САДРЖАЈ: Стихови: *Жеља*, од Азиса Билаловића. — *Девојко, мори, девојко* од Ањелка З. Лазаревића. — *Из Бајронових јеврејских мелодија*, с енглеског Спасоје Ј. Илића. — *На гробљу*, од Теофика Фиркет-боја. С турског Уроши С. Ружичића. — *На Солунском пристаништу*, пјесма у прози, од Драгише Боричића. — Проза: *Призренски Социјалист*, приповјетка Григорија Божовића. — *После погреба*, од Зарије Р. Поповића. *Ачија*, од Уроша С. Боричића. — *Мој отац*, од Дим. Фртунића. — *Различни чланци*: Стеван Самарџић, од Дим. Јевтовића-Полимца и М. Пљевљанина. — *Призренски трг за српског времена*, од Ристе М. Скакљевића. — *Нешто о јањевском дијалекту*, од Глише Елезовића. — *Просветне прилике Срба у Турској*, од Петра Лешњаревића. — *Илија Н. Ставрић*, од Петра Костића. — *Цар Душан Силни*, од Севана Симића. — *Поглед на наше културне прилике*, од Стојана Зафировића. — *Умјетничка кроника*: *Пред римску изложбу*, од Шпире Боцарића. — *Књижевна кроника*: *Књижевност у Старој Србији и Маједонији*, од Михајла Ђорђевића. — И. В. Иванић: *Маједонија и Маједонци*, оцјена Глиг. Х. Ташковића. — Српске народне умотворине: *Српске народне пјесме из Маједоније*, од Д. Николића. — *Српске народне пштавице из Маједоније*, од Томе Јањићића. — *Урођеност и навика*, народна прича, од Илије Димковића. — *Паметан човек и улава жена и ћерка*, народна прича, од Џане Стефановићеве. — *Секула и Дешелин војвода*, народна песма, од Милоша Ђорђевића. — *Народне загонетке, пословице и песме из Гњилана*, од Свет. А. Ђорђевића. *Листак: Оцујене и прикази*: *Цвијића Живот дилувијалног Еордејског Језера*, од Стев. Симића. — *Вардар за 1911.*, од Ањелка Крстића. — *Књижевне и културне биљешке*. Читула.

Босанска Вила излази у Сарајеву два пута мјесечно, сваког 15. и 30. — Цијена је на годину 8 кр., у Србији 10 дин. Ђаци, учитељи и подофицири добивају лист за 6 круна а сељаци за 4 кро. Претплата из краљевине шаље се на г. Михајла Р. Живковића, трг. у Београду.